

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
KAMU YÖNETİMİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE’NİN BOSNA-HERSEK İLİŞKİLERİ
BAĞLAMINDA BOSNA-HERSEK’TE TÜRKİYE ALGISI

Büşra BURHAN

Danışman

Yrd. Doç. Dr. A. Nazmi ÜSTE

İZMİR-2012

YÜKSEK LİSANS
TEZ/ PROJE ONAY SAYFASI

2010800191

Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı ve Soyadı : Büşra BURHAN
Tez Başlığı : Türkiye'nin Bosna-Hersek İlişkileri Bağlamında Bosna-Hersek'te Türkiye Algısı

Savunma Tarihi : 17.08.2012

Danışmanı : Yrd.Doç.Dr.Ahmet Nazmi ÜSTE

JÜRİ ÜYELERİ

<u>Ünvanı, Adı, Soyadı</u>	<u>Üniversitesi</u>	<u>İmza</u>
Yrd.Doç.Dr.Ahmet Nazmi ÜSTE	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	
Yrd.Doç.Dr.Levent YILMAZ	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	
Yrd.Doç.Dr.Türkan BAŞYİĞİT	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	

Oybirliği (✓)

Oy Çokluğu ()

Büşra BURHAN tarafından hazırlanmış ve sunulmuş "Türkiye'nin Bosna-Hersek İlişkileri Bağlamında Bosna-Hersek'te Türkiye Algısı" başlıklı Tezi () / Projesi () kabul edilmiştir.

Prof.Dr. Utku UTKULU
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Türkiye’nin Bosna-Hersek İlişkileri Bağlamında Bosna-Hersek’te Türkiye Algısı**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

.../.../.....

Büşra BURHAN

İmza

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Türkiye'nin Bosna-Hersek İlişkileri Bağlamında Bosna-Hersek'te Türkiye

Algısı

Büşra BURHAN

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Kamu Yönetimi Programı

Türkiye ile Bosna-Hersek ilişkileri, Bosna-Hersek'in bağımsızlığını kazandığı 1992 yılında başlamıştır. Bağımsızlığını ilan etmeden önce Yugoslavya'nın bir parçası olan Bosna-Hersek, Türkiye ile olan ortak tarih, kültür ve din bağlarını hiç koparmamıştır. Bosna-Hersek Cumhuriyeti'ni kurulduğu ilk gün tanıyan Türkiye, Bosna-Hersek'te savaşın durması ve Dayton Barış Anlaşması'nın imzalanarak barış ortamının sağlanmasında aktif rol oynamıştır. Bosna-Hersek'te var olan barış ortamı çok hassas dengeler üzerine kurulduğu için ülkenin ekonomik, siyasi ve kültürel yönden desteklenmesi, Türkiye açısından çok önemli bir sorumluluktur.

Bosna-Hersek, Türkiye açısından stratejik değere sahiptir. Bir yandan Türkiye'nin Avrupa'ya açılan bir kapısı olarak değerlendirilirken, bir yandan da içinde barındırdığı Müslüman ve Boşnak unsurların Türkiye'nin ülke ile yakın ilişki içinde olmasını sağlayan bir bağ oluşturduğu görülmüştür. Türkiye'nin Bosna-Hersek'te güçlü ve güven verici bir devlet olarak görüldüğü ve özellikle Boşnakların Türkiye'ye olan sempati düzeyinin yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu proje kapsamında, öncelikle, iki ülke arasındaki ortak tarihi, kültürel, dini bağlar incelenmiştir. Daha sonra Bosna-Hersek'te yapılan saha araştırması ile Yugoslavya'nın çözülmesinin iki ülke arasındaki ilişkiye etkileri ve

Türkiye'nin Bosna-Hersek ilişkileri bağlamında Bosna-Hersek'te Türkiye algısı sorgulanmıştır. Yapılan çalışma ile Türkiye'nin bölge siyasetine katkı sağlayacağını düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bosna-Hersek, Türkiye, Balkanlar, Bosna-Hersek'te Türkiye Algısı, Dayton Barış Anlaşması.

ABSTRACT

Master's Thesis

The Perception of Turkey in Bosnia-Herzegovina in the context of Turkey's relations with Bosnia-Herzegovina

Büşra BURHAN

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of Public Administration

Public Administration Program

Relations between Turkey and Bosnia-Herzegovina, Bosnia-Herzegovina gained its independence began in 1992. Before declaring independence from Yugoslavia, which is a part of Bosnia-Herzegovina, Turkey and the shared history, culture and religion never broken its ties. The first day that the Republic of Turkey was established in Bosnia-Herzegovina, Bosnia-Herzegovina and the Dayton Peace Agreement was signed to stop the war played an active role in ensuring peace. However, a very delicate balance in the country was built on the existing environment for peace in Bosnia-Herzegovina's economic, political and cultural support for Turkey is a very important responsibility.

Bosnia-Herzegovina, has a strategic value for Turkey. On the one hand Turkey is regarded as a gateway to Europe, on the other hand within contained within items of Muslim and Bosniak which supported to Turkey's close relation between country was to be in contact. Turkey is seen a strong and reassuring state in Bosnia-Herzegovina and especially Bosniaks has the high level of sympathy about Turkey. Under this project, firstly, the common history between the two countries, cultural and religious ties were investigated. Then, with the field research, after break up of Yugoslavia, Turkey and Bosnia-Herzegovina's relations the effects of the relationship

between the two countries and the perception of Turkey in Bosnia-Herzegovina in the context of Turkey's relations with Bosnia-Herzegovina is questioned. With this study will contribute to Turkey's regional policy is considered.

Key Words: Bosnia-Herzegovina, Turkey, The Balkans, Bosnia-Herzegovina's Perception Of Turkey, Dayton Peace Accords.

**TÜRKİYE’NİN BOSNA-HERSEK İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA BOSNA-
HERSEK’TE TÜRKİYE ALGISI**

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xii
TABLolar LİSTESİ	xiv
 GİRİŞ	 1

BİRİNCİ BÖLÜM

**BOSNA-HERSEK’TE COĞRAFİ, SOSYOPOLİTİK VE EKONOMİK
GÖSTERGELER**

I. BOSNA-HERSEK’İN COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ VE STRATEJİK ÖNEMİ...	6
II. BOSNA-HERSEK’İN DEMOGRAFİK YAPISI	9
A. Nüfus ve Etnik Yapı.....	9
B. Bosna-Hersek’in Sosyo-Ekonomik Yapısı	11
III. BOSNA-HERSEK’TEKİ MEVCUT SİYASAL REJİM	17

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇTE BOSNA-HERSEK VE POLİTİK DEĞİŞİMLER

I.	BOSNA-HERSEK’İN ESKİ DÖNEM TARİHİ	25
II.	BOSNA-HERSEK’İN OSMANLI DÖNEMİ TARİHİ	27
III.	ONYEDİNCİ YÜZYILDAN SONRA BOSNA-HERSEK (FRANSIZ İHTİLALİ DÖNEMİNDE BOSNA-HERSEK).....	30
IV.	ONDOKUZUNCU YÜZYILDA BOSNA-HERSEK	32
A.	Bölgede Osmanlı Egemenliğinin Sona Ermesinden Sonraki Dönem	33
B.	Balkan İsyanları ve Bosna-Hersek	34
	1804 Sırp İsyanı ve Bosna-Hersek	34
1.	1861 Hersek İsyanı	36
2.	1875 Hersek İsyanı	36
3.	1878 Berlin Antlaşması ve Bosna-Hersek’in Avusturya-Macaristan Tarafından İşgali	39
V.	BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİ BOSNA-HERSEK	42
VI.	BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE BOSNA-HERSEK	44
VII.	YUGOSLAVYA’NIN KURULUŞU	46
VIII.	İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE SONRA BOSNA-HERSEK	49
IX.	YUGOSLAVYA’NIN PARÇALANMA SÜRECİ VE BOSNA SAVAŞI....	51
A.	Yugoslavya’nın Krizin Eşiğine Gelmesi 1941-1991	51
B.	Yugoslavya’nın Parçalanma Süreci 1991-1993	54
C.	Yugoslavya’nın Dağılması.....	56
1.	Kosova Sorunu	57
2.	Slovenya’nın Ayrılması.....	58
3.	Hırvatistan’ın Ayrılması.....	59
4.	Makedonya’nın Ayrılması.....	60

5. Bosna-Hersek'in Ayrılması	61
6. Yeni Yugoslavya (Sırbistan-Karadağ)	63
7. Karadağ.....	63
D. İç Savaş ve Dayton Barış Antlaşması	64
1. Bosna-Hersek'e Sırp ve Hırvat Saldırıları.....	67
2. Boşnakların Direnişi ve Dayton Süreci	70
X. ULUSLARARASI ÖRGÜTLER VE BOSNA-HERSEK SAVAŞI.....	74
XI. BARIŞ SÜRECİ.....	78
A. Cenevre Barış Konferansı-Vance-Owen Planı.....	78
B. Güvenli Bölgeler Planı	79
C. Owen-Stoltenberg Planı	80
D. Washington Antlaşması	80
E. Dayton Barış Antlaşması	81

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN BALKANLAR POLİTİKASI VE BOSNA-HERSEK

I. TÜRKİYE'NİN JEOPOLİTİK VE JEOSTRATEJİK AÇIDAN BALKAN POLİTİKASI.....	85
II. TÜRKİYE'NİN BOSNA-HERSEK POLİTİKASININ ANA UNSURLARI	89
A. Türkiye'nin Balkanlarda Tarihi Mirasının Bulunması.....	89
B. Yugoslavya'nın Çözülmesi Sonucu Türkiye'nin Balkanlardaki Avantaj Potansiyeli	92
C. Balkanların Jeopolitik Dengeleri.....	95
D. Türkiye ve Bölgesel Politikalar.....	99
III. BOSNA-HERSEK SAVAŞI VE TÜRKİYE	101
A. Bosna-Hersek Savaşı Ve Türkiye'nin Tutumu	103

B. Dayton Anlaşması'ndan Günümüze Türkiye ve Bosna-Hersek İlişkileri.....	108
---	-----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN BOSNA-HERSEK İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA BOSNA-HERSEK’TE TÜRKİYE ALGISINI ÖLÇMEK İÇİN UYGULANAN ANKETİN DEĞERLENDİRİLMESİ	118
SONUÇ	166
KAYNAKÇA.....	174
EKLER.....	185

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı
ASAM	Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi
AT	Avrupa Topluluğu
BiH	Bosna-Hersek
BİLGESAM	Bilge Adamlar Stratejik Araştırma Merkezi
BKNZ.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
DEİK	Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
DYP	Doğru Yol Partisi
EUFOR	AB Çok Uluslu Barış Kuvveti, European Union Force
GDAÜ	Güneydoğu Avrupa Ülkeleri İşbirliği Süreci
IFOR	Uygulama Gücü, Implementation Force
IPTF	Uluslararası Polis Görev Gücü
İKÖ	İslam Konferansı Örgütü
KEİ	Karadeniz Ekonomik İşbirliği
KFOR	Kosova Uygulama Gücü, Kosova Force
KKTC	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
NATO	Kuzey Atlantik Paktı, North Atlantic Organisation
OHR	Yüksek Temsilcilik Ofisi
RUTEV	Rumeli Türkleri Vakfı
s.	Sayfa No
SFOR	NATO Yatıştırma Kuvveti, Stabilization Force
SHP	Sosyaldemokrat Halkçı Parti
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK	Sivil Toplum Kuruluşu

T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
TİKA	Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı
TTK	Türk Tarih Kurumu
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
UNPROFOR	Birleşmiş Milletler Koruma Gücü, United Nations Protection Force
YÖK	Yükseköğretim Kurulu
ZaBIH	Bosna-Hersek İçin Partisi

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Anket Yapılan Şehirlerin Grafiği.....	118
Tablo 2: Ankete Katılanların Yaş Aralığı	119
Tablo 3: Cinsiyet Dağılımı.....	120
Tablo 4: Anket Uygulanan Kişilerin Kendilerini Kimlik Analiz Grafiği	121
Tablo 5: Anket Uygulanan Kişilerin Dini Dağılımı.....	122
Tablo 6: Anket Uygulanan Kişilerin Eğitim Düzeyi.....	123
Tablo 7: Türkçe Bilenlerin Oranı.....	124
Tablo 8: Meslek Gruplarının Dağılımı.....	125
Tablo 9: Güncel Gelişmelerin Takip Sıklığı	126
Tablo 10: Türkiye'de Yaşayan Yakını Olanların Oranları	127
Tablo 11: Ankette Katılanların Türkiye ile ilgili Çağrışımının Oranları	127
Tablo 12: Daha Önce Türkiye'de Bulunma Oranları	128
Tablo 13: Türkiye'ye Gelmeden Önceki Görüşler ile Geldikten Sonraki Görüşler Arasındaki Farkın Analizi	129
Tablo 14: Türkiye'de Yaşayan Boşnaklar Hakkında Yapılan Yorumların İncelenmesi	130
Tablo 15: Anketi Uygulayanların Türkiye'de Adını Bildikleri Politikacılar ve Tanınmışlık Oranları	131
Tablo 16: Türkiye'nin Bosna-Hersek'e Yönelik Politikalarının Desteklenme Oranları	132
Tablo 17: Kendilerini Boşnak Olarak Tanımlayanlar	133
Tablo 18: Kendilerini Hırvat Olarak Tanımlayanlar.....	134
Tablo 19: Kendilerini Sırp Olarak Tanımlayanlar	134

Tablo 20: Kendilerini Bosna-Hersek Vatandaşı Olarak Tanımlayanlar	135
Tablo 21: Kendilerini Müslüman Olarak Tanımlayanlar	136
Tablo 22: Kendilerini Boşnak Olarak Tanımlayanlar	137
Tablo 23: Kendilerini Hırvat Olarak Tanımlayanlar	138
Tablo 24: Kendilerini Sırp Olarak Tanımlayanlar	139
Tablo 25: Kendilerini Türk Olarak Tanımlayanlar	139
Tablo 26: Kendilerini Müslüman Olarak Tanımlayanlar	140
Tablo 27: Kendilerini Hristiyan Olarak Tanımlayanlar	141
Tablo 28: Kendilerini Musevi Olarak Tanımlayanlar	141
Tablo 29: Kendilerini Bosna-Hersek Vatandaşı Olarak Tanımlayanlar	142
Tablo 30: Bosna-Hersek'i Türkiye'nin Bir Parçası Olarak Görenlerin Oranı	143
Tablo 31: Türkiye'nin Bosna Savaşı Sırasında Siyasal ve Ekonomik Olarak Verdiği Desteğin Yeterliliği Konusundaki Görüşler	145
Tablo 32: Dayton Barış Anlaşması'nın İmzalanmasında Türkiye'nin Rolü Üzerine Görüşler	147
Tablo 33: Kendilerini Boşnak Olarak Tanımlayanlar	148
Tablo 34: Kendilerini Hırvat Olarak Tanımlayanlar	149
Tablo 35: Kendilerini Sırp Olarak Tanımlayanlar	150
Tablo 36: Kendilerini Türk Olarak Tanımlayanlar	150
Tablo 37: Kendilerini Müslüman Olarak Tanımlayanlar	151
Tablo 38: Kendilerini Bosna-Hersek Vatandaşı Olarak Tanımlayanlar	152
Tablo 39: Günümüzde Türkiye'nin Bosna-Hersek ile Olan İlişkilerinin Desteklenme Oranları	154
Tablo 40: Günümüzde Türkiye'nin Balkanlarda "Dostluk, Kardeşlik" Politikasının Samimi Bulunma Oranları	156

Tablo 41: Balkanlarda En Çok Güven Duyulan Ülkelerin Oransal Sıralaması	157
Tablo 42: Balkanlarda Bosna-Hersek'e Karşı Tehdit Olarak Algılanan Ülkelerin Grafik Şeklinde Gösterimi	158
Tablo 43: Türkiye'nin AB Üyeliğinin Desteklenme Oranları	159
Tablo 44: Bosna-Hersek'in AB Üyeliği'nin Desteklenme Oranları	160
Tablo 45: AB'nin Bosna-Hersek'e Karşı Adil ve Samimi Olduğunu Düşünenlerin Oranları	161
Tablo 46: AB Üyeliğinin Bosna-Hersek'te Ne Gibi Değişikliklere Yol Açacağını Düşünüyorsunuz?	163
Tablo 47: Bosna-Hersek'e Model Olabileceği Düşünülen Ülkeler	164
Tablo 48: Bosna-Hersek'e Model Olabilecek Lider	165

GİRİŞ

Bosna-Hersek, Avrupa kıtasının güneybatısında, Balkan yarımadasının ise kuzeybatısında yer alan 51.197 km²'lik bir ülkedir. Ancak Bosna-Hersek'in stratejik önemi; coğrafi konumu sebebiyle, Balkan yarımadasının stratejik değeri ile birlikte değerlendirilmelidir. Balkan Yarımadası, Avrupa'nın Asya'ya açılan kapısı ve önemli bir köprüsü olması sebebiyle stratejik bir değere sahiptir. Balkan Yarımadası, Avrupa'yı Kuzey Afrika, Orta Doğu ve Anadolu üzerinden Asya'ya bağlamaktadır. Türkiye'yi de Avrupa'ya bağlayan Balkan yarımadası, gerek geçmişte gerekse günümüzde göç, ulaşım ve ticaret yollarının geçiş güzergahı üzerinde olmuştur. Bu açıdan bakıldığında Balkan yolları Türkiye'nin adeta can damarıdır¹.

Bosna-Hersek'in stratejik değerini arttıran başka bir neden de ülkede üç ayrı dini ve etnik özellikteki Sırp, Hırvat ve Boşnaklardan meydana gelen heterojen bir toplum yapısıdır. Ülkenin siyasi yapısında da bu etnik farklılıkların getirdiği ikili bir oluşum vardır; Bosna-Hersek Federasyonu ülkenin %51,48'ini kaplarken, Sırp Cumhuriyeti % 48,52'lik bölümünü kaplamaktadır. Ülkede yaşayan Bosnalı Sırp'lar yoğunlukla Sırp Cumhuriyeti'nde yaşarken, Bosnalı Hırvatlar ve Boşnaklar da yoğunlukla Bosna-Hersek Federasyonu'nda yaşamaktadır. Etnik grupların genel nüfus içindeki oranları tahmini olarak şöyledir: Boşnaklar %48, Sırp'lar % 37,1, Hırvatlar % 14,3, diğerleri de % 0,6. 2003 yılındaki tahmini değerlere göre yine genel nüfusun % 40'ını Müslümanlar, % 31'ini Ortodokslar, % 15'ini Katolikler, % 4'ünü Protestanlar ve % 10'unu da diğerleri oluşturmaktadır². Bosna-Hersek'te yaşayan Müslüman Boşnakların varlığı Türkiye'nin de bölgeye olan ilgisini arttıran unsurlardan olmuştur.

Günümüzde Bosna-Hersek, Avrupa toprakları üzerinde yoğun Müslüman nüfusa sahip en batıdaki ülkelerdendir. Bosna-Hersek'te yaşayan 2 milyona yakın

¹ Bilal N. ŞİMŞİR, "Türkiye Ve Balkanlar", **Balkan Türkleri: Balkanlar'da Türklerin Varlığı**, der. Erhan Türbedar, Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi (ASAM) Yayınları, Ankara, 2003, s.330.

² İsmail Erkan SARISAÇLI, **Bosna-Hersek Ülke Raporu**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi (İGEME), Ankara, 2011, s.3.

olan Müslüman nüfus, Türkiye'nin bölgedeki üstünlüğünü pekiştiren bir unsur olarak belirmiştir³. Türkiye'nin Balkanlardaki etnik köken, ortak kültür, tarih, dil ve din bağları önemli hareket noktaları oluşturmaktadır. Bu yüzden de Türkiye, Bosna-Hersek'teki gelişmelere jeopolitik konumu, tarihi ve kültürel yakınlığı, ortak dinsel bağlarından dolayı kayıtsız kalmamış ve Türk dış politikasında Bosna-Hersek'e özel bir yer verilmiştir.

Osmanlı Devleti ile Bosna-Hersek arasındaki ilk ilişki Bosna'nın Osmanlı Devleti tarafından fethedilişinden yaklaşık yüzyıl önce başlamıştır. 1463 yılında Osmanlı'nın fethi ile bölgeye yerleştirilen Türkmen ailelerle birlikte Osmanlı-Türk kültürü bölgede yerleşmeye başlamış ve bir süre sonra Boşnaklar Hristiyanlığı bırakıp Müslümanlaşmaya başlamışlardır.

Türkiye ile Bosna-Hersek ilişkileri ise, Bosna-Hersek'in bağımsızlığını kazandığı 1992 yılında başlamıştır. Bağımsızlığını ilan etmeden önce Yugoslavya'nın bir parçası olan Bosna-Hersek, Türkiye ile olan ortak tarih, kültür ve din bağlarını hiç koparmamıştır. Bosna-Hersek Cumhuriyeti'ni kurulduğu ilk gün tanıyan Türkiye, bu ülkeye karşı tarihi bir sorumluluk taşıdığı düşüncesiyle hareket etmiştir. Bağımsızlığın ilanı ile tetiklenen, Sırp katliamlarına karşı sessiz kalan uluslararası örgütleri harekate teşvik ederek, sorunu bölgesellikten uluslararasına taşıyan ülke Türkiye olmuştur. Ayrıca Türkiye, Bosna-Hersek'te savaşın durması ve Dayton Barış Anlaşması'nın imzalanarak barış ortamının sağlanmasında aktif rol oynamıştır. Ancak ülkede var olan barış ortamı çok hassas dengeler üzerine kurulduğu için Bosna-Hersek'in ekonomik, siyasi ve kültürel yönden desteklenmesi, Türkiye açısından çok önemli bir sorumluluktur.

“Türkiye'nin Bosna-Hersek İlişkileri Bağlamında Bosna-Hersek'te Türkiye Algısı” konulu tez çalışmamızın amacı; Bosna-Hersek, sahip olduğu coğrafi

³Baskın ORAN, **Türk Dış Politikası (Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar)**, Cilt II: 1980-2001, 12. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s.483.

konumu ve içinde bulundurduğu Müslüman ve Boşnak unsurlar ile Türkiye için stratejik öneme sahip bir ülke iken, Bosna-Hersek'te Türkiye'nin nasıl değerlendirildiğini ölçmektir. Elde ettiğimiz verilerin Türkiye'nin bölge siyasetine katkı sağlayacağını düşünülmektedir.

Bosna-Hersek'te Türkiye algısı üzerine yaptığımız araştırmada öncelikle, bu ülkenin tarihi, kültürel, dini kökeni ve Türkiye ile ilişkilerine yönelik literatür taraması yapılmıştır. Buna bağlı olarak, Yugoslavya'nın çözülmesinin iki ülke arasındaki ilişkilerin ne ölçüde değiştirdiği saha araştırması yapılarak sorgulanmıştır. Saha araştırmalarına başlarken, Bosna-Hersek'in ilanı ile başlayan Bosna Savaşı'nın en yoğun yaşandığı şehir olan başkent Saraybosna (Sarajevo), hiç savaş görmemiş bir şehir olan Tuzla ve günümüzdeki barış ortamına rağmen etnik farklılıklar nedeniyle hala aktif sorunların yaşanmakta olduğu Mostar şehri seçilmiştir. Saha araştırması için gidilen Mostar şehrinde yapılan anketlere ve sorulara halkın sert tepkiler vermesi nedeniyle ne yazık ki bu şehir araştırma alanımızdan çıkarılmak zorunda kalmıştır.

Seçilen üç şehirde farklı semtlerde, farklı gün ve saatlerde yaptığımız anket çalışmamız sonucunda Saraybosna'da 189, Tuzla'da 147 ve Mostar'da yalnızca 2 olmak üzere toplam 338 anket doldurulmuştur. Yapılan saha araştırması Boşnakça, İngilizce ve yer yer sınırlı sayıda da olsa Türkçe yapılmıştır. Anket çalışmalarımızdaki verilerimizi yaptığımız çeşitli mülakatlarla besleyerek daha geniş bilgiler elde edilebilmiş, hatta konunun düşündüğümüzden daha farklı ve derin noktalara kadar uzanabildiği görülmüştür.

Değişik sosyo-ekonomik göstergelere sahip, değişik sosyal statüsü ve kimliği olan 338 kişinin anlattıkları karşılaştırılmış ve neredeyse seçilen iki şehirde de anlatılan Türkiye algısının birbirine yakın olduğu sonucuna varılmıştır. Sosyal bilimlerdeki metodoloji tartışmalarında sıkça dile getirilen, örneklemin beklenen sonuçları çıkarmak üzere seçilmiş olduğu gibi bir eleştiriye maruz kalmamak için yol

üzerindeki farklı semtlere ve bölgelere gidilmiş ve mümkünse rastgele kişilere anketler uygulanmıştır. Sonuç olarak, sahada uygulanan 38 soruluk 338 anketten elde edilen veriler istatistiki analiz programı (SPSS 15.0) kullanılarak incelenmiş ve nitel verilere ulaşılmıştır. Ancak elde edilen veriler yapılan mülakatlardan edinilen bilgilerle sağlamlaştırabilmiştir.

Yapılan tez çalışmamız 4 bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde Bosna-Hersek'in genel özellikleri; coğrafi, demografik yapısı ve siyasi rejimine değinilmiştir. Bu bölümde ülkenin sosyopolitik ve ekonomik göstergeleri incelenmiş ve mevcut sorunlara yer verilmiştir. Ayrıca bu bölüm içerisinde ülkenin coğrafi yapısının, konumunun ve yer altı kaynaklarının ülkenin stratejik değerine etkileri belirtilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde Bosna-Hersek'in eski dönem tarihinden günümüze kadar olan tarihsel gelişimi ele alınmıştır. Bu bölümde tarih boyunca bölgenin çeşitli kavimler ve devletler tarafından işgali, bölgedeki ve ülke üzerindeki hakimiyet mücadelesi işlenmiştir. Ülkenin tarihsel gelişimi içerisinde farklı mezhep, kültürel ve etnik gruplar arasındaki ayışmaların nedenlerine yer verilmiştir. Bosna-Hersek'in tarihsel gelişimi ülkenin kurucu anlaşması olarak görülen Dayton Barış Anlaşma'nın imzalandığı döneme ele alınmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, Türkiye'nin Balkan politikası ve Bosna-Hersek ile olan ilişkisi değerlendirilmiştir. Bu bölümde Yugoslavya'nın çözülmesi sonucu Türkiye'nin Balkanlardaki avantaj potansiyeli ve Türkiye'nin Balkanlardaki jeostratejik ve jeopolitik politikaları incelenmiştir. Ayrıca Bosna-Hersek ve Türkiye arasındaki bağlantının temelleri ve geçmişten günümüze iki ülke arasındaki ilişkiler ele alınmıştır.

Çalışmanın son bölümü olan dördüncü bölümde de "Türkiye'nin Bosna-Hersek ilişkileri bağlamında Bosna-Hersek'te Türkiye algısı"nı ölçmek üzere Bosna-Hersek'te yapılan saha araştırması analiz edilmiştir. Bu bölümde Yugoslavya'nın

özölmesi sonucunda Bosna-Hersek'teki Türkiye algısında nasıl bir değişim olduğu değerlendirilmiştir. Buna ek olarak, günümüzde Türkiye'nin Balkanlarda izlediği politikalar ışığında Bosna-Hersek halkının Türkiye'ye sempati düzeyi ve Türkiye'nin mevcut sosyo-ekonomik durumunun Bosna-Hersek'te nasıl algılandığı ölçölmüştür.

BİRİNCİ BÖLÜM

BOSNA-HERSEK'TE COĞRAFI, SOSYOPOLİTİK VE EKONOMİK GÖSTERGELER

I. BOSNA-HERSEK'İN COĞRAFI ÖZELLİKLERİ VE STRATEJİK ÖNEMİ

Bosna-Hersek, Avrupa kıtasının güneybatısında, Balkan yarımadasının ise kuzeybatısında yer alan yüzölçümü 51.197 km² olan bir ülkedir. Bosna-Hersek adından da anlaşılacağı gibi Bosna ve Hersek olarak iki bölümden oluşur. Ülkenin %82'lik bölümünü Bosna, % 12'lik bölümünü de Hersek oluşturur. Ülkenin siyasi yapısında da ikili bir oluşum vardır; Bosna-Hersek Federasyonu ülkenin %51,48'ini kaplarken, Sırp Cumhuriyeti % 48,52 'lik bölümünü kaplamaktadır⁴.

Bosna bölgesinin adı, Balkan Yarımadası'nın kuzeybatısında Igman Dağı'nın eteklerinden doğan kollarıyla geniş bir yol izleyerek ve boydan boya Hırvatistan sınırını oluşturan Sava Nehri ile birleşen Bosna(Bosante veya Vosna) Nehri'nden gelmiştir. Ülkenin güney bölümünü oluşturan Hersek bölgesi ise adını 15. yüzyılda kendine Herceq unvanını veren yerel bir derebeyinden almıştır⁵.

Bosna- Hersek, kuzey ve batıda Hırvatistan, doğuda Sırbistan, güneydoğuda ise Karadağ ile komşudur. Ülke Neretva nehrinin denize döküldüğü yerde 20 km.lik bir sahil ile Adriyatik Denizi'ne ulaşır, yine de denize ulaşılan bu küçük alan ticari liman olma özelliğinde değildir⁶.

Kuzey-Batı ve Güney-Doğu yönünde uzanan Dinar Dağları ülkenin büyük bir bölümünü kapsar. Bu coğrafi yapı, dağlar arasında yer alan büyük çukurlar oluşturmuştur. Bu dağlık arazi Sava ve Neretva nehirleri ile bunların kolları olan

⁴ SARISAÇLI, s.3.

⁵ Kadir ALBAYRAK, **Bogomilizm ve Bosna Kilisesi**, 1. baskı, Emre Yayınları, İstanbul, 2005., ss.238-239.

⁶ SARISAÇLI, s.3.

Vrba, Bosna, Drina ve Una Nehirleri tarafından sulanır. Ülkenin güneybatısında yörenin belirgin özelliği olan yarıklar, çukurlar ve hendeklerin yoğun olduğu karstik yüzey yapısı hakimken, orta ve doğu bölgelerinde çam, kayın ve meşe ormanları yer alır. Bosna-Hersek'te yaklaşık yarısı ekilebilir özellikte olan verimli topraklar daha çok ülkenin kuzey bölgesindedir.

Bosna-Hersek yüzölçümünün yalnızca %8'i deniz seviyesinin hemen üzerinde, kalan %92'lik bölüm ise ortalama deniz seviyesinden 63 m. yüksekliktedir. Genelde dağlık arazilere sahip olan ülkenin en yüksek dağı Maglic Dağı'dır⁷.

Bosna-Hersek'in stratejik önemi; coğrafi konumu sebebiyle, Balkan yarımadasının stratejik değeri ile birlikte değerlendirilmelidir⁸. Balkan Yarımadası, Avrupa'nın Asya'ya açılan kapısı ve önemli bir köprüsü olması sebebiyle stratejik bir değere sahiptir. Balkanlar, Avrupa'yı Kuzey Afrika, Orta Doğu ve Anadolu üzerinden Asya'ya bağlamaktadır. Bir başka deyişle, Avrupa ile Asya arasında tampon oluşturan Balkan Yarımadası, her çeşit yayılma için doğal bir geçit yani yayılma yolu olmuştur. Tarihin her döneminde çeşitli bölgelerden (güneydoğudan, kuzeydoğudan ve kuzeyden) gelen kavimlerin istilasına uğramıştır⁹.

Bosna-Hersek sahip olduğu bu özellikler sayesinde de tarih boyu çok çeşitli ırklara ve kavimlere ev sahipliği yapmıştır. Balkan yarımadasının batı ucundaki sınır bölgesi özelliğinde olan bu ülke, Güney Avrupa ve Balkan karakterinin içiçe geçtiği karma bir kültür ve sosyal yapıyı gösterir¹⁰.

⁷ İsmet GÖRGÜLÜ, Veli YILMAZ ve Ali ERDİNÇ, **Bosna-Hersek**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1992, s.1.

⁸ GÖRGÜLÜ ve diğerleri, s.2.

⁹ Diplomatik Gözlem, "Arnavut Tarihi İçin Osmanlı Arşivine Bakmalı", (13.03.2004), **Köşe Yazısı**, <http://www.diplomatikgozlem.com/TR/belge/1-5397/arnavut-tarihi-icin-osmanli-arsivine-bakmalı.html?vurgu=Arnavut+Tarihi> (09.04.2012).

¹⁰ GÖRGÜLÜ ve diğerleri, s.2.

Bosna-Hersek'in stratejik değerini arttıran başka bir neden de ülkede üç ayrı dini ve etnik özellikteki Sırp, Hırvat ve Boşnaklardan meydana gelen heterojen bir toplum yapısıdır. Ülkede yaşayan Sırpların ve Hırvatların Bosna-Hersek'e komşu bağımsız birer devletleri varken Boşnakların tek vatani Bosna-Hersek'tir. Ayrıca Hırvatistan ve Sırbistan uygun olan her fırsatta Bosna-Hersek topraklarını kendi ülkelerine eklemek için yoğun çaba göstermiş ve Müslüman Boşnaklara baskı yapmışlardır. Günümüzde hala Bosna-Hersek'te yaşanan i huzursuzluğun asıl nedeni bu düşünceden kaynaklanmaktadır¹¹.

Bosna-Hersek, coğrafi özellikleri itibariyle dağlık ve engebeli olduğu için Balkanların diğer bölgelerine göre daha az önemli gibi görülse de, dağılan Yugoslavya'nın toplam demir rezervinin %85'i, linyit ve maden kömürü rezervinin %40'ı, boksit madeninin %40'ı, asbesin %60'ı ve kaya tuzunun %100'ne sahiptir. Bunların yanı sıra çinko, kurşun, manganit, krom, pirit ve gümüş maden rezervleri de yüksek oranlardadır. Bosna-Hersek sahip olduğu bütün bu yer altı zenginliklerinin yanı sıra, Yugoslavya'nın yıl içerisindeki toplam elektrik ihtiyaının %25'ini de karşılamaktaydı. Dolayısıyla, Bosna-Hersek'in stratejik önemi sadece coğrafi konumuna bağlı değildir. Ülkenin coğrafi konumu ile birlikte doğal zenginlikleri de bölgedeki stratejik önemini arttırmaktadır. Bu nedenle ki Bosna-Hersek toprakları, başta Sırbistan ve Hırvatistan komşu ülkeler olmak üzere pek çok ülkenin ilgisini ekmektedir¹².

¹¹ GÖRGÜLÜ ve diğerleri, s.3.

¹² Serhat ÖZPIÇAK, "Bosna-Hersek Savaşı ve Türk silahlı Kuvvetlerinin Barışı Destekleme Harekatındaki Rolü", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 2008, ss.8-9.

II. BOSNA-HERSEK'İN DEMOGRAFİK YAPISI

A. Nüfus ve Etnik Yapı

Müslüman Boşnaklar, Ortodoks Sırp ve Katolik Hırvatlar olmak üzere Bosna-Hersek'te birbirinden farklı üç ana etnik grup yaşamaktadır. Aynı Slav kökeninden gelmelerine rağmen mezhep, din ve kültür farklılıklarından dolayı birbirlerinden ayrılan bu gruplara ek olarak Yahudi ve diğer unsurlar da azınlık olarak bulunmaktadır.

1875 yılında Osmanlı Devleti tarafından yapılan bir sayımda Bosna-Hersek'in nüfus sayısı 1.051.000 olarak belirtilirken, 1895 yılında Avusturya-Macaristan Devleti tarafından yapılan sayımda nüfus sayısı 1.591.036 olarak belirlenmiştir¹³.

Avusturya'nın Bosna-Hersek'i işgal ettikten sonra yaptığı bu sayım çok önemlidir. Çünkü 1895 yılında yapılan nüfus sayımında işgal sırasında şehit düşenler, sürgün edilenler ve göç edenlerden arta kalan nüfus miktarı belirlenmiştir. Buna göre; Ortodokslar 496.485 kişi ile toplam nüfusun %42.88'ini, Müslümanlar 448.613 kişi ile toplam nüfusun % 38.73'sini, Katolikler 208.391 kişi ile toplam nüfusun %18.08'ini oluşturmaktadır.

Avusturya işgalinin ardından ülkenin çeşitli bölgelerinde yaşayan Katoliklerin Bosna'ya gelmesi, Bosnalı Müslümanların ise göç etmesinden dolayı Müslüman nüfustaki azalış 1895 yılında yapılan nüfus sayımına da açıkça yansımıştır. Buna göre; Ortodokslar 613.246 kişi ile toplam nüfusun %42.94'ünü, Müslümanlar 548.632 kişi ile toplam nüfusun % 34.99'unu, Katolikler 334.142 kişi ile toplam nüfusun %21.31'ini oluşturmaktadır.

Avusturya bölgeyi işgal ettikten sonra 1910 yılında yapılan sayımda ise nüfus sayısı 1.898.044'e ulaşmıştır ve genel nüfusun %32.25'nin yani 588.244

¹³ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No: 7, **Bosna-Hersek İle İlgili Arşiv Belgeleri (1516-1919)**, Ankara, 1992, ss.4-6.

kişinin Müslüman olduğu belirtilmiştir. Genel nüfusun %43.49'u yani 793.264 kişi Ortodoks iken, genel nüfusun %22.87'si yani 417.152 kişi Katolik'tir. Yine bu sayımda genel nüfus içerisinde 1.668.587 kişinin ziraat ile geçimini sağladığı, diğerlerinin ise ticaret ve sanayi sektöründe çalıştıkları tespit edilmiştir¹⁴.

I. Dünya Savaşı'nı izleyen 1921 yılında yapılan nüfus sayımında ise ülke nüfusunun 1.889.929 olduğu belirtilmiştir ki, bu sayı 1910 sayımında elde edilmiş olan verilere kıyasla düşüktür¹⁵.

Bosna-Hersek'te yaşanan savaş nedeniyle 1991 yılından bu yana nüfus sayımı yapılmamıştır. 1991 yılında yapılan resmi nüfus sayımında, Bosna-Hersek'te yaşayan Boşnak nüfusun 2.912.718 kişi, Sırp nüfusun 1.447.384 kişi, Hırvat nüfusun 805.892 kişi, diğerlerinin ise 111.039 kişi olduğu ortaya çıkmıştır¹⁶.

Savaş sonucunda yaşanan yıkım ve göç nedeniyle kesin nüfus sayıları bilinmemekle birlikte 2009 yılı Temmuz ayı itibari ile nüfusun 4.613.414 olduğu düşünülmektedir. 2004 yılın itibari ile nüfus artış hızının % 0,45 olduğu düşünülmektedir. Etnik grupların genel nüfus içindeki oranları tahmini olarak şöyledir: Boşnaklar %48, Sıplar % 37,1, Hırvatlar % 14,3, diğerleri de % 0,6. Tahmini değerlere göre yine genel nüfusun % 40'ını Müslümanlar, % 31'ini Ortodokslar, % 15'ini Katolikler, %4'ünü Protestanlar ve % 10'unu da diğerleri oluşturmaktadır¹⁷.

Kökeni Slav olan Bosna-Hersek halkının farklı etnik gruplara ayrılmasındaki asıl neden dindir. Boşnaklar Osmanlı İmparatorluğu ile tanıştıktan kısa bir süre sonra Müslüman olmuş, Hırvatlar Avusturya-Macaristan imparatorluğunun etkisinde

¹⁴ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, s.4.

¹⁵ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, ss.4-6.

¹⁶ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Bosna-Hersek Ülke Künyesi", <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-Bosna-Hersek-ekonomisi.tr.mfa>, (29.05.2012)

¹⁷ SARISAÇLI, s.3.

kalarak Hristiyan dininin Katolik mezhebini seçmişler, Sırp lar da Bizans'ın etkisinde kalarak Hristiyan dininin Ortodoks mezhebine girmişlerdir. Hırvatlar ve Sırp lar kendi din ve mezhepleri ile aynı olan devletlerin desteğini alabilmek için bu savaşı haline getirmeye çalışmışlardır ve kısmen de başarılı olmuşlardır. Buna örnek olarak; Uluslararası Gücün ya da Birleşmiş Milletler'in dokümanlarında halkı etnik gruplara ayırırken Hırvatlar ve Sırp lar yanında Boşnaklar için Müslüman ifadesi kullanılmıştır¹⁸.

B. Bosna-Hersek'in Sosyo-Ekonomik Yapısı

476'da Roma İmparatorluğu'nun Batı ve Doğu Roma olarak ayrılmasıyla birlikte Batı Roma'da kalan topluluklarda (Hırvatlar ve Slovenler) Katoliklik, Doğu Roma'da yani Bizans'ta kalan topluluklarda (Makedonlar ve Sırp lar) Ortodoksluk benimsenmiştir. 1300'lerin ikinci yarısından itibaren Osmanlılar ile ticari ve idari ilişkiler kurmaya başlayan bölge halkı, 1699 Karlofça Anlaşması ile tekrar bölünmüştür. Kısmen Osmanlı topraklarına katılan Hırvatistan, Habsburg hanedanı yönetiminde Avusturya İmparatorluğuna bağlanmış; Sırbistan, Bosna-Hersek, Karadağ, Makedonya ve Arnavutluk'da ise Osmanlı hakimiyeti ile birlikte Müslümanlık yayılmaya başlamıştır¹⁹. Zamanla Osmanlı İmparatorluğunun ağırlık merkezi konumunda olan Balkan coğrafyası, İngiltere, Rusya, Habsburg İmparatorluğu, Fransa, İtalya ve Almanya gibi ülkelerin rekabet alanı haline gelmiştir. Yaşanan sürecin Roma-Bizans-Osmanlı ve Habsburg izlerini taşıması, bölgedeki sorunun ne kadar derin köklere sahip olduğunu ve bölgedeki ülkeler ve halkların birbirine ne kadar hassas dengelerle bağlı olduğunu açıkça göstermiştir. Derin kökler üzerine kurulan bu hassas dengeler soğuk savaşın bitimiyle bozulmuş ve

¹⁸ Mustafa SELVER, **Balkanlara Stratejik Yaklaşım ve Bosna**, IQ Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2003, s.79.

¹⁹ Murat YETKİN, **Ateş Hattında Etkin Politika: Balkanlar, Kafkasya**, Ortadoğu Üçgeninde Türkiye, 1.b, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1992, s.184.

Murat Yetkin'in deyiimiyle, *"70 yıl aradan sonra Balkanlar yeniden Balkanlaşmaya başlamıştır"*²⁰.

Her ne kadar yakın zamanda bir savaş yaşanmışsa da genel olarak halk barış içerisinde yaşamakta, yaşamaya özen göstermekte ve savaşı unutmaya çalışmaktadır. Hareket özgürlüğü eskisi gibi, ülke çapında sağlanmıştır. Bunun yanında, Bosna-Hersek Anayasa Mahkemesi'nin 2000 yılının ortalarındaki kararıyla Boşnaklar, Bosnalı Sırlar ve Bosnalı Hırvatlar kurucu milletler olarak kabul edilmiştir. Savaş yıllarında yıkılan Saraybosna ise, günümüzde tekrar bir Avrupa başkentine yakışan görüntüye kavuşturulmuştur. Bir zamanlar tamamen dış yardımlara bağımlı olan Bosna ekonomisi, küresel ekonomik krizin öncesine kadar yüzde 5'in üzerinde büyümüştür. Etnik ilişkiler, temkinli olsa bile, adım adım düzelmektedir²¹.

Bosna halkları aynı dili konuştuğu halde, Sırlar ve Arnavutlar dil bakımından tamamen farklıdır. Halkın hem dil, hem din, hem de dine bağlı olan pek çok kültürel farklılıklar ile birbirinden ayrılması, bölgede birinci dereceden çatışma için bütün şartları sağlamıştır. Sırp-Arnavut ayrımı, Ortodoks- Müslüman ayrımı olarak da algılanabilir. Küçük birer azınlık konumunda olan Katolik Arnavutlar ile Müslüman Slavlar bu algılaşmanın dışında kalmaktadır. Yine de, Müslüman Slavlar ile Boşnaklar veya Bosna Müslümanları özdeş kabul edilir²².

Boşnaklar aslen Sırp ve Hırvatlarla aynı kökenden geliyor ve aynı dili konuşuyor olmalarına rağmen Boşnaklar, müslüman kimliğini mili bir kimlik gibi algılamaktadırlar. Bundan dolayı kendilerini Sırp ve Hırvatlardan ayıran en önemli

²⁰ YETKİN, s.192.

²¹ Erhan TÜRBEDAR, **Barışının 15. Yıldönümünde Bosna-Hersek: Dayton Barış Anlaşması'nın Neticelerinin Değerlendirmesi**, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı(TEPAV) Değerlendirme Notu, 2010,(Dayton), s.1.

²² TINDEMANS, Leo, **Barışa Çağrı: Uluslararası Komisyonun Balkanlar Hakkındaki Raporu**, çev. Özden ARIKAN, Sabah Yayınları, İstanbul, 1998, s.14.

özellik olarak gördükleri Müslüman kimliğine milliyetçi bir yaklaşımı ile sahip çıkmaktadırlar.

Bosna-Hersek'te, milli kavramı ülkede yaşayan üç etnik grup için farklı anlamlar taşımaktadır. Ülke içindeki iki özerk bölge olan Sırp Cumhuriyeti ile Bosna-Hersek Federasyonu'nun milli bayramları bile birbirinden farklıdır. Okullarda matematik, fizik ve kimya gibi dersler devlet müfredatının bir parçası olarak verilmekte iken, tarih dersleri üç kurucu halkın kendi bakış açılarından yola çıkılarak bölgelere göre farklılık göstermektedir. Sırp Cumhuriyeti ve Bosna-Hersek Federasyonunda kullanılan alfabe bile farklılık göstermektedir. Ülkedeki ortak devlet televizyonu BHT'nin yanı sıra, FTV ve PTPC isimli iki farklı etnisite televizyonu yayın yapmaktadır. Bosna-Hersek Futbol Takımı'nın maçı olduğu zaman yalnızca Saraybosna'daki televizyon kanalı yayınlanmaktayken, Sırp Cumhuriyeti'nde Sırbistan'ın maçı yayınlanmaktadır²³.

Bosna-Hersek, Osmanlı'nın tarihi mirasına samimi olarak sahip çıkmıştır. Sırp saldırılarından önce müzekent görünümündeki Saraybosna ve Mostar'da ve bu kentlerde Osmanlı-Türk gelenek ve görenekleri tüm canlılığı ile yaşatılıyordu. Aslında Sırp'lar Osmanlı Rumeli topraklarından çekildiğinden beri sistemli olarak Türk-İslam eserlerini yok etmişlerdi. Bu noktada, savaş sırasında cami, köprü, han, hamam gibi yerlerin neden özellikle topa tutulduğu, zarar verildiği anlaşılmaktadır. Günümüzde Bosna-Hersek yıkılan eserleri yeniden inşaa etmektedir ve yıkılan kimi eserlerin restorasyon çalışmalarını da Türkiye üstlenmektedir. Osmanlı döneminin mimari şaheserlerinden sayılan ve savaşta Sırp topçu atışlarıyla tamamen zarar görmüş olan Mostar Köprüsü'nün yapımını da Türkiye üstlenmiştir²⁴. Ne yazık ki, Bosna-Hersek savaşında hasar gören eserlerin restorasyonu ara ara uzman olmayan

²³ Ayhan DEMİR, "Biri Bu Sırp'ları Durdursun", Milli Gazete, 27 OCAK 2010, <http://www.milligazete.com.tr/makale/biri-bu-sirplari-durdursun-151154.htm>(09.04.2012)

²⁴ Kazım, HACİMEYLİÇ, "Bosna'daki Türk Varlığı", **Balkanlar'daki Türk Kültürünün Dünü Bugünü Yarını: Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı, 26-27 Ekim 2001**, der. Hasan Basri Öcalan, Uludağ Üniversitesi Rektörlüğü, Bursa, 2002, ss.189-190.

kurum, kuruluş ve kişiler tarafından yapılmış ve telafi edilemeyecek hasarlara yol açmıştır. Öyle ki, Avrupa'nın merkezi denilebilecek bir bölgede Türk kültürünü yansıtan han, hamam, cami, medrese ve köprü gibi eserlerin mimari özellikleri dikkate alınmadan yapılan onarım çalışmaları hem eserin ortadan kalkmasına hemde insanlığın ortak mirası olan bir yapının kaybolmasına neden olmuştur. Ne yazık ki, özellikle Suudi Arabistan ve İran başta olmak üzere Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi İslam ülkeleri, Bosna-Hersek, Kosova ve Arnavutluk'taki bu eserleri, onarım çalışmalarında kasıtlı olarak tahrip etmiştir²⁵.

Bosna-Hersek ekonomisinin (Arnavutluk hariç) tüm bölge ülkelerinden düşük kişi başı gelire sahip olduğu görülmektedir. Birçok bölge ülkesi 1990'lı yılların başlarında piyasa temelli bir ekonomiye geçmeye başlamıştır. Bosna-Hersek'in 1992–1995 yılları arasında yaşadığı savaş hem ekonomik yönden geriletici etkilere hem de geçiş ekonomisi sürecine geç girmesine neden olmuştur. Yine de, Bosna-Hersek Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin üstünde bir büyüme oranına sahiptir. Bosna-Hersek'in bu durumu sürdürmesi ve AB'ye giriş süreci ile desteklenmesi durumunda gelir seviyesinin bölge ülkelerini yakalayacağı beklenebilir²⁶.

Bosna-Hersek ekonomisinin en güçlü sektörleri, ormancılık ve turizmdir. Ülkenin doğal kaynak yapısı, iklim ve arazi yapısı, orman varlığı, akarsu potansiyeli ve maden kaynakları açısından zenginliğini yansıtan orman ürünleri ve ağaç işleme, enerji ve madencilik gibi sektörler de dış ticarete karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Bu sektörler serbest dış ticaret ortamında da dünya piyasalarında rekabetçi olabilmiş ve gelecek dönem için de ülke potansiyelini taşıdığı kabul edilen sektörler olarak ön plana çıkmışlardır²⁷. Aynı zamanda ülkenin hidroelektrik kaynakları geniş yatırım

²⁵ Mehmet Z. İBRAHİMGİL, "Balkanlardaki Türk Mirasımızla İlgili Genel Bir Değerlendirme", **Balkan Türkleri: Balkanlar'da Türklerin Varlığı**, der. Erhan Türbedar, Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi (ASAM) Yayınları, Ankara, 2003, ss.191-198.

²⁶Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü, **Bosna-Hersek Sektör Raporları: Sosyo-Ekonomik Yapı ve Sektörel Değerlendirme Özeti**, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Ankara, 2010, s.14.

²⁷ Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü, s.41.

olanakları sağlamaktadır. Bu noktada, yabancı yatırımcılar için yatırım şartlarının iyileştirilmesi, ekonomik gelir sağlayan ve dünya standartlarında rekabetçi sektörlerin güçlendirilmesi, enerji yatırımlarının yapılması gerekmektedir. Günümüzde ne yazık ki Bosna-Hersek yabancı yatırımcıya sunulan cazibe ortamı açısından dünya sıralamasında 102. sırada yer almıştır²⁸. Bosna-Hersek'in dış ticaret ilişkilerinin en yoğun olduğu ülkeler; Hırvatistan, Almanya, Sırbistan, İtalya, Slovenya, Avusturya, Türkiye ve Rusya'dır²⁹.

Günümüzde Bosna-Hersek'in sosyo-ekonomik olarak en büyük sorunu; ekonomik çöküş ve buna bağlı olarak ortaya çıkan kaçakçılık, yolsuzluk ve ahlaki bozulmadır. Bosna-Hersek'i ekonomik olarak canlandıracak doğal kaynaklara sahiptir. Ancak savaş sonrasında üretim tesislerinin neredeyse tümünün zarar görmüş olması üretim sektörünün düşük kapasiteyle çalışmasına sebep olmuştur³⁰. Savaşın beraberinde getirdiği yıkım sonucunda ülke kaynakları zarar görmüş, yıllar süren üretimsizlik, kaçakçılık ve tüm devlet mekanizmalarında hala devam etmekte olan yolsuzluk ülke ekonomisine büyük bir darbe vurmuştur.

Bosna-Hersek'te işsizlik oranı yüksektir. Ülke 2006 verilerine göre, 1.177 milyonluk işgücüne karşılık 811 binlik istihdam hacmiyle % 31,1'lik bir işsizlik oranına ulaşmıştır. İşsizlik oranı, 2008 yılına kadar istihdamdaki artışın neden olduğu bir azalma eğilimi göstermiştir ve 2008 yılında işsizlik oranları % 23,4 olarak belirtilmiştir. Ancak, Küresel Krizin istihdam hacmindeki olumsuz etkileri ile birlikte 2009 yılında işsizlik oranı % 24,1'e yükselmiştir³¹. Bu yüksek işsizlik oranında halkın bir bölümünün geçimini yolsuzluk, rüşvet, kaçakçılık gibi illegal yollardan

²⁸ T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Bosna-Hersek'in Ekonomisi", **Bilgilendirme**, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-Bosna-Hersek-ekonomisi.tr.mfa>(29.05.2012).

²⁹ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Bosna-Hersek'in Ekonomisi", <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-Bosna-Hersek-ekonomisi.tr.mfa>, (Erişim Tarihi: 29.05.2012)

³⁰ Erhan TÜRBEDAR, **Bosna-Hersek'te Anayasa Değişikliği: Normal Bir Devlete Dönüşme Umudu**,

Stratejik Analiz, Cilt:2, Sayı:25, 2002,(Anayasa), s.36.

³¹ Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü, s.23.

sağlarken, bir bölümünün de özellikle Almanya'da çalışan işçilerin geride bıraktıkları ailelerine yaptıkları maddi katkılarla geçinmektedir.

Bosna-Hersek'te uygulanan dünyanın en karmaşık yönetim sistemlerinden birisi olan üçlü yönetim yapısı ve her etnik grubun kendine ait gündemlerinin olması nedenleriyle; yolsuzluğun engellenmesi için kurulması gereken denetleme ve kontrol mekanizmaları kurulamamıştır. Dolayısıyla ülkenin en önemli sorunu olarak yolsuzluk görülmektedir.

Ayhan Demir bir makalesinde bu yolsuzluğun sebebini bir örnekle aktarmış:

“Ülkedeki istihbarat ve güvenlik yapılarını da sayarsanız, Bosna-Hersek'te on dokuz ayrı güvenlik ve emniyet teşkilatı görev yapıyor. Ordudan farklı olarak polis, devlet değil, etnisite ve kanton düzeyinde örgütleniyor. Sabıka kayıtları bir yerde toplanmıyor, polisin ortak bir telsiz frekansı yok. Bunun ne anlama geldiğini bir örnekle izah edelim. Mesela, Saraybosna'da kapkaç uğradıysanız ya da arabanız çalındıysa ve suçun zanlıları etnisite sınırını geçtiyse, polis devriyesi bir kaç kilometre sonra aracını durdurup "kusura bakmayın, bizim yetkimiz buraya kadar" diyebilir. Çünkü etnisite sınırını geçen zanlının peşine düşmek için Sırp Cumhuriyeti'ne bağlı Doğu Saraybosna polisinin haberdar edilmesi, izinler alınması gerekiyor. Tabi bunun için öncelikle maaşı 300 Euro civarında olan polislerden birini hırsızı yakalamak için ikna etmeniz şart³².”

Sonuç olarak, Bosna'nın geleceği uzun bir sürede dengeye girecektir. Demokratik istikrar ve refahına rağmen, Bosna düşük yoğunlukta barış deneyimi yaşamaktadır. Milliyetçi söylemler hala ağır basmaktadır. Ekonomisi zayıf, yolsuzluk yaygın ve politik güçler ile illegal çıkarlar arasındaki bağ yaygındır.

³²Ayhan DEMİR, “Biri Bu Sırpları Durdursun”, 27.01.2010, <http://www.milligazete.com.tr/makale/biri-bu-sirplari-durdursun-151154.htm>, (09.04.2012).

Sosyal ve politik değişimler için sosyal mücadele eden sivil toplum örgütleri kuruluyor. Yurda dönen azınlıklar, çoğu zaman tehdit ediliyor ve ekonomik ve sosyal alanların dışında tutuluyorlar. Büyüme ve yeterliliklerine rağmen, hala devletin fonksiyonel yeterliliklerinde eksiklik, bakanlıklarda da kronikleşmiş kadro yetersizliği vardır³³.

III. BOSNA-HERSEK'TEKİ MEVCUT SİYASAL REJİM

Dayton Barış Anlaşması, 21 Kasım 1995 yılında ABD'nin Ohio eyaletindeki Dayton'da kabul edilmiş; aynı yılın 14 Aralık tarihinde dönemin Bosna Devlet Başkanı Aliya İzzetbegović, Sırbistan Devlet Başkanı Slobodan Miloşević ve Hırvatistan Devlet Başkanı Franjo Tuđman tarafından Pariste imzalanmıştır. Bu anlaşma imzalanması ile İkinci Dünya Savaşından beri Avrupa'dan görülen en kötü çatışma da sonlanmıştır.³⁴ Bu anlaşma ile savaş durmuştur ancak ülke siyasi bir düğüm ile baş başa kalmıştır. 15 yıl öncesine kadar birbirleriyle savaşan 3 etnik yapı bu anlaşmayla tek bir çatı altında toplanmıştır ve Boşnaklar, Bosnalı Sırlar ve Bosnalı Hırvatlar kurucu milletler olarak kabul edilmiştir. Dayton Barış Anlaşması böyle bir etnik bölünmüşlüğü yasallaştırdığı için, ülke toprak bütünlüğüne ve bağımsızlığına ciddi ve sürekli bir tehdidi beraberinde getirmiştir. Aynı zamanda, ülkenin 3 kurucu etnik topluluktan oluşan kendine özgü siyasi yapılanması, Bosna-Hersek'i dünyanın en karışık devlet yapılanmalarından biri haline getirmiştir.³⁵ Yasemin Özdek'e göre, *“Bosna-Hersek'in karmaşık siyasi yapısı, ulus-deylet ve ona bağlı bir yurttaşlık kavramını değil, uluslararası örgütlerin vesayeti altında bir etnik-devlet devrinin başlangıcını da simgelemektedir”*³⁶.

³³ Roberto BELLONI, **State Building and International Intervention In Bosnia**, Routledge, Newyork, 2007, s.173.

³⁴ Adriana CAMISAR, Boris DIECHTIAREFF, Bartol LETICA ve Christine SWITZER, **An Analysis of the Dayton Negotiation and Peace Accords**, The Fletcher School of Law and Diplomacy, Medford, 2005, ss.1-35.

³⁵ TÜRBEDAR, **Dayton**, s.1-2.

³⁶ Yasemin ÖZDEK, **Uluslararası Politika ve İnsan Hakları: Eleştirel Bakışlar**, Öteki Matbaası, Ankara, 2000, s.111.

Dayton Barış Anlaşması'nın Bosna-Hersek açısından başka bir önemi daha vardır. Dayton Barış Anlaşması, Bosna-Hersek için bir Anayasa hazırlamıştır. Bu anayasanın başlangıç bölümünde Bosna-Hersek'in egemenliğini, bölgesel bütünlüğünü ve siyasal bağımsızlığı uluslararası hukuka göre ilan edilmektedir³⁷. Bu anlaşmadan itibaren ülke sınırları ve toprak bütünlüğü uluslararası alanda tanınmış ve bağımsız bir devlet olarak ilan edilmiştir. Dayton Barış Anlaşması'nın eki niteliğinde olan Bosna-Hersek Anayasası'nda Boşnaklar ayrı bir millet olarak sayılmışlardır, oysa 1969 yılında Yugoslavya'da kurucu unsur olarak dini kimlikleri ile Müslümanlar olarak tanımlanmışlardır. Dayton Barış Anlaşması sadece savaşı durdurmamış devletin ve toplumun yeniden bir bütün haline gelebilmesi için gerekli olan alt yapıyı sağlamıştır³⁸.

Dayton Barış Anlaşması'nın eklerinden biri olan Bosna-Hersek Anayasası, Bosna-Hersek devletini iki özerk yapı olan Bosna-Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti olarak iki etnisiteye ayırmıştır. Bu iki siyasi oluşum kendilerine özgü siyasi kurumları, polisleri, yargı mekanizmaları, eğitim sistemleri, medyaları ve bağımsız devletlere özgü diğer kurumlarıyla neredeyse Bosna-Hersek içinde iki küçük devlet haline gelmiştir. Bu iki özerk bölge, güçsüz bir merkezi hükümete bağlanmıştır. Saraybosna'da bulunan merkezi hükümet, devletin dış politika ve dış ticaret alanlarında yetkili iken, temel hizmet ve politikalar Boşnak ve Hırvat nüfusun ağırlıklı olarak yaşadığı Bosna-Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti'nden oluşan iki üst etnisiteye bırakılmıştır. Etnisiteler, hukuken gerçek bir sınır ile değil, Uluslararası Güç (eski Implementation Force – IFOR, günümüzde Stabilization Force – SFOR) tarafından denetlenen yaklaşık 1400 km uzunluğundaki bir sınır hattı

³⁷ ÖZDEK, s.106.

³⁸ TÜRBEDAR, Dayton, s.1.

ile ayrılmışlardır. Bu iki özerk bölge arasındaki toprak paylaşımı ise yüzde 51'e, yüzde 49 oranında yapılmıştır³⁹.

Bosna-Hersek Federasyonu'nun altında on Kanton yer almaktadır⁴⁰. Federasyon içindeki on Kanton nüfus yapılarına göre; Hırvat yoğun, Boşnak yoğun ve etnik olarak karışık diye ayrılmıştır. Buna göre Federasyon'da 5 Boşnak yoğun, 3 Hırvat yoğun ve 2 etnik olarak karışık kanton yer almaktadır. Her kantonun kendi seçmenlerince doğrudan seçilen bir Başkanı ve Meclisi bulunmaktadır. Kanton meclislerinin üye sayısı kantonların nüfus oranına göre değişmektedir. Kanton Meclisleri, Başkan tarafından önerilen Kanton Başbakanını ve Hükümetini onaylamaktadır⁴¹.

Bosna-Hersek Federasyonu içerisindeki Hırvatların yoğun kantonlarda, Hırvatlar neredeyse bağımsız bir yönetim oluşturmuştur. Bu karmaşık yapının içerisinde bir de özel statüye sahip, yaklaşık 80 bin nüfuslu Brčko Bölgesi bulunmaktadır. Bu bölgede hakim olan herhangi bir etnisite olmamakla birlikte, karma bir nüfusa sahiptir. Brčko bölgesi ABD gözetiminde bulunmakta ve özel bir statü ile yönetilmektedir. Bölge, 2000 yılından beri özerk hükümet, yürütme ve yargı organlarına, ayrıca özerk polis teşkilatına sahiptir. Yüzölçümü 208 km² olan Brčko bölgesi, ülkenin kuzeyinde bir kuşağı andıran Sırp Cumhuriyeti'nin topraklarını ortadan ikiye ayırıyor. Böylece, Bosna Sırplarının toprak bütünlüğüne sahip olmasının önüne geçilmiştir⁴².

Bosna-Hersek'teki tüm parlamentoların, başbakanların ve bakanlıkların en üst düzeydeki tepe yönetimini Cumhurbaşkanlığı Konseyi oluşturuyor. Bosna-Hersek Anayasasının 5. Maddesine göre Bosna-Hersek Cumhurbaşkanlığı Konseyi Sırp,

³⁹ Ayhan DEMİR, "Biri Bu Sırları Durdursun", 27.01.2010, <http://www.milligazete.com.tr/makale/biri-bu-sirplari-durdursun-151154.htm>, (09.04.2012).

⁴⁰ T.C. Saraybosna Büyük Elçiliği, "Bosna-Hersek Hakkında Genel Bilgiler", Bilgilendirme, <http://saraybosna.be.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=121642>(09.04.2012).

⁴¹ Etüd-Araştırma Merkezi, **Bosna ve Hersek Cumhuriyeti**, Konya Ticaret Odası, Konya, 2008, s.6.

⁴² TÜRBEDAR, Dayton, s.3.

Boşnak ve Hırvat üyelerden oluşur ve üyeleri doğrudan halk seçer. Konseyde görevli olan üyeler 8'er ay dönüşümlü olarak Konsey Başkanı olarak görev yapıyor ve bu görevlerine 4 yıllığına seçiliyor. Bu maddeye göre Cumhurbaşkanlığı, Bosna-Hersek Federasyonundan seçilen bir Boşnak ve bir Hırvat üyeden, Sırp Cumhuriyetinden seçilen bir Sırp üye olmak üzere üçlü bir yapıya sahiptir. Bu maddedeki düzenleme ile Sırp Cumhuriyetinde yaşayan Hırvat ve Boşnaklar ya da Bosna-Hersek Federasyonunda yaşayan Sırlar temsiliye oy veremiyor. 5. madde de yer alan bu düzenleme ile ülkede Bosna-Hersek vatandaşından ziyade etnisite vatandaşlığına öncelik verilmiştir⁴³.

Bosna-Hersek'de dönüşümlü üç kolektif Başkanlık sistemindeki Başkanlar Bakir İzzetbegović (Boşnak), Zeljko Komšić (Hırvat) ve Nebojsa Radmanović (Sırp)'tir. Üçlü Devlet Başkanlığı Konseyi'nin Boşnak üyesi Aliya İzzetbegović'in oğlu Bakir İzzetbegović, 11 Mart 2012 tarihinden itibaren görev süresi olan 8 ay boyunca Üçlü Devlet Başkanlığı Konseyi'nin başkanlığını yapacaktır. 3 Ekim 2010 tarihinde düzenlenen seçimlerde, Üçlü Devlet Başkanlığı Konseyi'nin Boşnak üyesi olarak seçilen Bakir İzzetbegović, rotasyon kuralı gereği, kendisinden önce Konseyin başında bulunan Hırvat üye Zeljko Komšić'ten aldığı görevi, kendisinden sonra Konseyin başına geçecek olan Sırp üye Nebojsa Radmanović devredecektir⁴⁴.

Bosna-Hersek devletinin ortak kurumlarından bir diğeri de Bosna-Hersek'in yürütme organı olan Bakanlar Kuruludur. Hükümet, Başbakan ve sekiz bakandan oluşmaktadır.⁴⁵ Bakanlar Kurulu; Başbakan tarafından atanmakta ve görev süreleri dört yıl süre tanımlanmaktadır. Başbakan dahil her bakanın ikişer yardımcısı vardır. Bakanlar Kurulu'nda etnisitelerin eşit temsil edilmesi amacıyla;

⁴³ TÜRBEDAR, Dayton, s.3.

⁴⁴ Boşnak Medya, "İzzetbegović Bosna-Hersek Üçlü Devlet Başkanı Oldu", **Haberler**, (11.03.2012), <http://www.bosnakmedya.com/alija-izetbegovic/izzetbegovic-Bosna-Hersek-uclu-devlet-baskani-oldu.html>(06.06.2012).

⁴⁵ T.C. Saraybosna Büyük Elçiliği, "Bosna-Hersek Hakkında Genel Bilgiler", **Bilgilendirme**,<http://saraybosna.be.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=121642>(09.04.2012).

Bakan Boşnak ise yardımcılarında biri Sırp, diğeri Hırvat olmalıdır. Bakanlar Kurulu, Başbakan, Maliye, Güvenlik, Sivil İşler ve İletişim, Dışişleri, Avrupa ile Bütünleşme, Dış Ticaret ve Ekonomik İlişkiler, İnsan Hakları ve Göçmenler ve Savunma bakanlıklarından oluşur⁴⁶.

Bir diğerk ortak kurum ise Bosna-Hersek Parlamentosu'dur. Başkanlık Konseyi'nin altında Yasama organını oluşturan 57 üyeli Parlamenterler Meclisi, Temsilciler Meclisi ve Halk Meclisi'nden oluşmaktadır. Her iki mecliste de etnik gruplar eşit sayıda üye ile temsil edilmektedir. Buna göre Bosna-Hersek Temsilciler Meclisi'nin etnisite halkları tarafından doğrudan seçilen 42 üyeden, Bosna-Hersek Halklar Meclisi ise etnisite meclislerince seçilen toplam 15 üyeden oluşur. Yasaların yürürlüğe girmesi her iki kanadın onayıyla mümkündür⁴⁷. Devlet düzeyindeki meclis yapısına bakıldığında, etnisite meclisleri ile kıyaslandığında daha az öneme sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bosna-Hersek Federasyonu'nun iki kamaralı meclisinde toplam 155, Sırp Cumhuriyeti'nin iki kamaralı meclisinde de toplam 111 milletvekili bulunmaktadır⁴⁸.

Bosna-Hersek Anayasası'nın 4. maddesine göre Halklar Meclisinin üyeleri Sırp Cumhuriyeti'nden seçilen beş Sırp delege, Bosna-Hersek Federasyonu'ndan seçilen beş Boşnak delege ve beş Hırvat delegeden oluşur. Bu maddedeki düzenlemeye göre, Halk Meclisi'nde kararların alınması için karar yeter sayısı dokuza ulaşmak için kurucu halkların her birinin en az delege bulundurması gerekmektedir. Halk Meclisi'nde bir kararın alınmasını düzenleyen Bosna-Hersek

⁴⁶ Etüd-Araştırma Merkezi, s.5.

⁴⁷ T.C. Saraybosna Büyük Elçiliği, "Bosna-Hersek Hakkında Genel Bilgiler", **Bilgilendirme**,<http://saraybosna.be.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=121642>(09.04.2012).

⁴⁸ TÜRBEDAR, Dayton, s.3.

Anayasanın 4. maddesinin 3. fıkrasında Bosna-Hersek vatandaşı anlayışından çok etnisitelere üstünlük tanınmıştır⁴⁹.

Bosna-Hersek'te yer alan ortak kurumlardan bir diğeri de; Anayasa Mahkemesi'dir. Bosna-Hersek Anayasasının 6.maddesine göre, 9 üyeden oluşan Anayasa Mahkemesi'nin 3 üyesi Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Başkanı tarafından atamaktadır. Anayasanın 7.maddesine göre de, Bosna-Hersek'in ortak kurumlarından olan Merkez Bankası'nın başkanı IMF tarafından atanmaktadır ve bu iki kuruma da atanan kişiler Bosna-Hersek vatandaşı olamayacakları gibi, komşu bir devletin vatandaşı da olamayacaklardır. Dayton Barış Anlaşması ile Bosna-Hersek'te ekonomik ve mali konularla ilgili kurumların başına IMF'nin yanısıra Avrupa Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası'nın da görevli atamasına izin verilmiştir. Anlaşma çerçevesinde enerji, posta, iletişim gibi kamusal hizmetleri yürütmekle görevli Kamu İşletmeleri Komisyonu kurulmuştur. 5 üyeden oluşan bu Komisyon'un başkanını ve 2 üyesini Avrupa Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası belirlemektedir⁵⁰.

Dayton Barış Anlaşması, sivil ve askeri olmak üzere iki alanda düzenlemeler içermektedir. Dayton Barış Anlaşmanın onuncu ekinde belirlenmiş ve Anlaşma'nın sivil yönlerinin uygulanmasında nihai otorite olarak Yüksek Temsilcilik Ofisi (OHR) sorumludur. OHR siyasi yönlendirmesini, Türkiye'nin de içinde bulunduğu 56 ülkenin birleşiminden oluşan Barış Uygulama Konseyi Yönlendirme Kurulu'ndan almaktadır⁵¹. Yüksek Temsilci yetkilerini Barış Uygulama Konseyi üyelerinin her yıl Dışişleri Bakanları düzeyinde yapılan toplantılarında alınan kararlar çerçevesinde kullanmaktadır⁵². Günümüzde OHR sayesinde Bosna-Hersek'in ortak ordusu,

⁴⁹ Joseph MARKO, "Bosnia and Herzegovina – Multi-Ethnic or Multinational", der. Council of Europe, *Societies in Conflict: The contribution of law and democracy to conflict resolution*, **Science and Technique of Democracy**, No. 29, Strasbourg 2000, ss. 112.

⁵⁰ ÖZDEK, s.106-107.

⁵¹ T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye-Bosna-Hersek Siyasi İlişkileri", **Bilgilendirme**, [http://www.mfa.gov.tr/turkiye-bosna-hersek-siyasi-iliskileri-.tr.mfa\(29.05.2012\)](http://www.mfa.gov.tr/turkiye-bosna-hersek-siyasi-iliskileri-.tr.mfa(29.05.2012)).

⁵² Etüd-Araştırma Merkezi, s.5.

istihbaratı ve gümrük gibi ortak kurumları da bulunmaktadır. Barış Uygulama Konseyi'nin Aralık 1997 tarihli Bonn toplantısında, Yüksek Temsilci'nin yetkileri genişletilmiştir. Buna göre Temsilci, yasal yükümlülüklerle ve Anlaşması'ya uymayan resmi görevlileri görevlerinden alma; Bosna-Hersek'in ilgili kurumları bazı gerekli yasaları almadığı zaman ise söz konusu yasaları uygulatma yetkisine sahip olmuştur. Bu yetkileri genişletmesi literatürde "Bonn yetkileri" olarak bilinmektedir. Bosna-Hersek'te görev yapmış değişik yüksek temsilciler ise günümüze kadar Bonn yetkilerine yaklaşık 150 kez başvurmuştur⁵³.

Dayton Barış Anlaşması, Bosna-Hersek'te özerk bir uluslararası polis gücünde kurmuştur. Oluşturulan uluslararası polis güce başkanlık eden komiseri Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri atamaktadır. Bu güce izleme, gözleme ve araştırma amacıyla ülke içindeki her türlü yere girme ve etkinliklere katılma yetkisi verilmiştir. Ayrıca sözleşmeyi imzalayan taraflar uluslararası polis gücüne engel olmayacakları konusunda yükümlülük altına girmiştir⁵⁴.

Üç farklı etnisite temsilcilerinden oluşan Bosna-Hersek'in devlet düzeyindeki Halk Meclisi'nde karar alınabilmesi için gerekli olan karar yeter sayısına ulaşmak zor olduğu için meclisten karar çıkması zordur. 5 Mayıs 2010 tarihinde Yeni Şafak gazetesinde yer alan haber Bosna-Hersek'te karar alma mekanizmasında yaşanan aksaklıklara en iyi örnektir:

“Birçok AB ülkesi başta olmak üzere Sırbistan'ın dahi kınadığı Srebrenitsa katliamını Bosna-Hersek kınayamıyor. Çünkü bu katliamın kınanması için ülkedeki Sırpların da onay vermesi gerekiyor. Sırplar

⁵³ TÜRBEDEAR, Dayton, s.4.

⁵⁴ ÖZDEK, s.108.

onay vermeyince dünyanın birçok yerinde kınanan Srebrenitsa katliamı, mağdurlarını topraklarında barındıran Bosna-Hersekçe kınanamıyor⁵⁵.”

ZaBIH (Bosna-Hersek İçin Partisi) Genel Başkanı Haris Silajdzic yaptığı bir röportajda Dayton Anlaşması ve ülkenin mevcut siyasi yapısı ile ilgili görüşlerini şöyle dile getirmiştir:

”Dayton Antlaşması’nın, o günkü şartlar altında tek çözüm olan, birinci amacı savaşı durdurmaktı ve bu konuda büyük başarı sağladı. Ancak bugün Dayton Antlaşması’nın, Bosna-Hersek’in ilerlemesini engelleyen bazı maddeler içerdiği bir gerçektir. Bununla birlikte paragraf 7’nci madde hiçbir zaman gerçekleşmedi. Dayton Antlaşması “a la carte” uygulanamaz. Dayton Antlaşması, tek bir bütün olarak işlevsel hale getirmek için yapabilen bir antlaşmadır. Bu sebeple Bosna-Hersek’i en kısa sürede daha demokratik ve işlevsel hale getirecek yeni bir anayasa gerekiyor.”⁵⁶

Son yıllarda ülkedeki bu karışık siyasi yapının sadeleştirilmesi başta AB ve ABD olmak üzere çeşitli ülkelere isteniyor. Bosna-Hersek’in daha işlevsel bir devlete dönüşebilmesi ve Bosna-Hersek’in NATO ve AB’ye üyelik süreçlerinin hızlandırılması için anayasal değişikliklerin gerçekleştirilmesi şarttır.

⁵⁵ Yeni Şafak Gazetesi, “Kanlı Savaşın Bedeli, 'Karışık Siyasi Yapı' Oldu”, **Dış Haberler**, 05.05.2010, [http://yenisafak.com.tr/Dunya/?i=255708\(10.04.2012\)](http://yenisafak.com.tr/Dunya/?i=255708(10.04.2012)).

⁵⁶ Ayhan DEMİR, “Dayton Anlaşması Bosna'nın İlerlemesine Engel Oluyor “, http://www.muslumanarnavutluk.net/index.php?option=com_content&view=article&id=64:dayton-anlamasi-bosnanin-lerlemesne-engel-oluyor-&catid=30:roportajlar&Itemid=40, (20.04.2012)

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇTE BOSNA-HERSEK VE POLİTİK DEĞİŞİMLER

I. BOSNA-HERSEK'İN ESKİ DÖNEM TARİHİ

Günümüzde Saraybosna'nın yakınında yer alan Vrelo Bosne'den kaynak ve kuzeyde Sava Nehri'ne akan Bosna Nehri'nden türemiş olan “Bosna” adı değişik zamanlarda farklı yerleri ve bölgeleri belirtmişken, zaman zaman da Bosna terimi bu bölgelerin birçoğuna yada az bir bölümüne sahip olan yöneticilerin unvanına eklenmiştir. Ancak 12. yüzyılın sonunda “Bosna” bir devlet adı olarak kullanılmaya başlamıştır⁵⁷.

Hakkında tarihsel bilgiye ulaşılabilen en eski Bosna halkı, Yugoslavya'nın ve Arnavutluk'un büyük bölümünü kaplayan ve bugünkü Arnavutça ile bağlantılı olan Hint-Avrupa dili konuşan kavimler topluluğu olan İliryalılardır. Batı Bosna'nın bir bölümünde yaşayan bu kavim dışındaki kavimler, M.Ö. 2. ve 1. yüzyıllarda ülkenin daha içlerine doğru ilerlemiştir. Kısa sürede Romalılar ile karşılaşan kavimler M.S. 9. yüzyıldan itibaren tamamen Romalıların egemenliği altına girdi. Bugünkü Bosna olarak adlandırdığımız topraklar Roma egemenliği süresince Dalmaçya ve Pannonia adındaki Roma eyaletleri içerisinde kalmıştır. Dalmaçya eyaleti Bosna'nın büyük bir kısmını kapsarken, Pannonia eyaleti de kuzey Bosna'nın bir bölümünü yani günümüzde kuzeydoğu Hırvatistan ve güney Macaristan'ı kapsamıştır⁵⁸.

M.S. 3. yüzyıla geldiğimizde bir Germen kavimi olan Gotlar da Roma egemenliğindeki Balkanlara akınlar düzenlemeye başlamıştır. 4. yüzyıl sonlarında Roma orduları büyük bozguna uğratılmış, 5. yüzyıl sonlarında da bugünkü Belgrad kalesi olan Singidunum fethedilmiştir. 6. yüzyıl başlarında İmparator Jüstinyen tarafından Gotlar Balkanlardan tamamen sürülmüştür. Bu zafer ile birlikte en azından kuramsal olarak Bosna, Bizans İmparatorluğu'nun bir parçası olmuştur. Başlarda

⁵⁷ ALBAYRAK, s.239.

⁵⁸ Noel MALCOLM, **Bosna'nın Kısa Tarihi**, çev: Aşkın KARADAĞLI, OM Yayınevi, İstanbul, 1999, ss.30-31.

Bosna, Batı Roma ve Doğu Roma topraklarını ayıran çizginin batı yakasında yer almıştır⁵⁹. 7. yüzyıla geldiğimizde Türk ve Slav kavimlerinin (Avarlar ve Slovenler) Balkan istilasını Roma medeniyetinin son izlerini de ortadan kaldırarak, Bosna ile Hersek'in sahil bölgelerine bugünkü etnografik özelliğini vermiştir⁶⁰.

Sırp'lar daha başlangıçta Rum Ortodoksluğunu (Bizans Ortodoksluğu) tanımışken, Hırvat kavmi Roma Katolikliğini seçmişti. Aynı dili konuşmasına rağmen dini konuda Sırp ve Hırvatlardan ayrılan Bosna'da, ortaçağ tarihi boyunca ne Katoliklik ve ne de Ortodoksluk tam bir zafer kazanamamıştır. Her iki dinin arasında kalan bu bölgede 12. yüzyılın sonlarından itibaren Bogomillik denilen yeni bir din ya da mezhebin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu mezhep, Bosna tarihinde bir iz bırakmıştır⁶¹.

Bogomil kelimesi, Tanrının sevdiği kulu anlamına gelmektedir. Bogomil mezhebi, Teslis (Baba-Oğul-Kutsal Ruh üçlemesi) ve İsa'nın ölümden sonra dirildiği inancını kabul etmemiştir. Bogomillik inancında Ruhban sınıfı olmadığı için dini önderlik konumuna, saygınlıkları, bilgileri ve inançları ile sivrilmiş kişiler yerleşmiştir. Bogomil mezhebi, Katolik kilisesini put olarak görmüş, havarilerin gerçek varisinin Bogomiller olduğunu iddia etmiştir. Bu mezhepte, dünyevi-insani bağlardan kopmuş yalınayak bir İsa figürü çizilmiştir. Haç işaretinin abartılı şekilde kutsallaştırılması benimsenmemiştir. Bogomiller ibadetlerini evde, açık havada ya da sade binalarda günde beş kez yaparlar ve diz çökerek dua ederler. Bogomil mezhebinde, yeni doğan çocuklar vaftiz edilmiyor ve mistik tecrübe Tanrıya ulaşmanın gerçek yolu olarak kabul ediliyordu⁶².

Balkanların Doğu ile Batı, Roma ile Bizans arasında coğrafi, siyasi, dinî ve kültürel bir kavşak konumunda olmasından dolayı bölgeyi ele geçirme mücadeleleri

⁵⁹ MALCOLM, Noel, s.34.

⁶⁰ ALBAYRAK, s.233.

⁶¹ ALBAYRAK, s.234.

⁶² BORA, Tanıl, **Bosna-Hersek: Yeni Dünya Düzeni'nin Av Sahası**, Birikim Yayınları, 1999, (Av Sahası)İstanbul, s.19.

tarikh boyunca yapılmış ve bölge çatışma alanı haline gelmiştir. Bosna'yı ele geçiren taraf stratejik bir üstünlük kazanacak ve dinsel yönden de büyük bir ilerleme kaydedecekti. Bu yüzden de Bogomil mezhebi, Papalar ile Sırp ve Macar krallarının şiddetli tepkilerine ve ağır baskılarına maruz kalmıştır. Yine de Bogomillik gittikçe genişleyip bu coğrafyaya yerleşmeye devam etmiştir. Ülkenin her tarafında bulunan binlerce Bogomil mezarları bugün bile mezhebin eski gücünü göstermektedir. Bu mezarlar arasında Stolac ve Kakany-Doboy'daki muhteşem mezar taşları özellikle görülmeye değerdir. Bosna-Hersek'in ileri gelenleri (yani Voyvoda ve Knezler), hatta ülkenin başkanı olan Ban (Ban ismi Avarlardan kalmıştır.) bile bir süre bu mezhebe taraftar olduğunu ilan etmiştir⁶³.

Bosna-Hersek'in 11377 yılında Macar kontrolü altına girmiştir ve 1463 yılında Fatih Sultan Mehmet'in fethine kadar farklı tarihi özellik taşıyan dört döneme ayrılmıştır:

- 1137'den 1251'e kadar Banların hakim olduğu dönem,
- 1251'den 1314'e kadar olan Küçük Banlar dönemi,
- 1314'ten 1377'e kadar İki Kotraman dönemi,
- 1377'den 1463'e Bosna Krallığı ve St. Sava Dukalığı dönemi⁶⁴.

Bosna-Hersek halkı Bogomil mezhebini benimsediği için Katolik ve Ortodoks kilisesinin ağır baskısı altında kalmıştır. Bu da halka dini hoşgörü ile yaklaşan Osmanlı idaresinin sevilmesine Müslümanlığı kabul etmelerini kolaylaştırmıştır.

II. BOSNA-HERSEK'İN OSMANLI DÖNEMİ TARİHİ

Osmanlı ve Bosna ilişkileri Bosna'nın Osmanlılar tarafından fethedilmesinden yaklaşık yüzyıl önce başlamıştır. 1352-1391 yılları arasında Bosna

⁶³ ALBAYRAK, ss. 234-244.

⁶⁴ GÖRGÜLÜ, İsmet ve diğerleri, s.10.

Kralı olan I. Tvrtko, 1363 yılında Türklerin Edirne ve Filibe'yi almaları üzerine Türkleri bu topraklardan çıkarmak için, Papa 5. Urban ve Macar Kralı Lavoş'un çabalarıyla kurulan ittifaka katılmıştır. Bu ittifaka Bosnalılardan başka, Macar, Sırp, Bulgarlar ve Eflaklılar da katılmıştır. Kurulan bu müttefiğin amacı Edirne'nin Türklerden geri alınması iken, Osmanlı tarihinde "Sırp Sındığı" adıyla anılan savaşta Türklere karşı büyük bir yenilgiye uğramıştır ve müttefik dağılmıştır. Ancak savaştan kısa süre sonra Kral I. Tvrtko, Sırp, Arnavutluk ve Hırvat Prensları ile Türklere ve Macarlara karşı yeni bir ittifak kurmuştur. Bir yandan da doğuda Osmanlıları meşgul etmesi için Karamanoğulları Beyliği ile anlaşma yapılmıştır. Bunun üzerine Osmanlı Hükümdarı I. Murat hem Karamanoğulları Beyliği üzerine bir ordu hem de Bosna topraklarına akınlar düzenlemiştir. Ama bu akınları önceden haber alan Kral Tvrtko, Sırp despotu ile birlikte hazırlık yaparak Osmanlıları Ploşnik yöresinde bozguna uğratmıştır⁶⁵. Osmanlı Devleti'nin bu yenilgisi diğer Balkan milletlerini tekrar bir ittifak kurmaları için cesaretlendirmiştir. Bosna Kralı Tvrtko ve Sırp despotu Lazar'ın çabalarıyla kurulan ittifak devletleriyle Osmanlılar arasında 1389 yılında karşı karşıya geldiği Birinci Kosova Savaşı'nda müttefikler büyük bir bozguna uğramıştır. Bu bozgun, ittifak devletlerinin Türkleri Balkanlardan atma ümitlerini yok etmiştir⁶⁶.

1404 yılında II. Tvrtko Bosna Kralı olmuştur. II. Tvrtko dönemi Macarlarla mücadele içerisinde geçmiştir. Bosna Krallığı'nın Macarlarla olan mücadelesinde Osmanlı padişahı Çelebi Sultan Mehmet, Bosna Krallığı'nın desteklemiştir⁶⁷. Osmanlı Devleti'nin Bosna Krallığı'na verdikleri desteğin karşılığı olarak Bosnasaray'a geçici bir süre için yerleşmişlerdir. 1426 ve 1430 yıllarında, Bosna'ya gelen Türkler bazı küçük kaleleri almış ve II. Tvrtko'yu vergiye bağlamışlardır. Bosna'yı 1434 yılında boşaltan Türkler, 1435 yılında yerli beylerden Stepan

⁶⁵ İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, **Osmanlı Tarihi**, 1.Cilt, Türk Tarihi Kurumu Yayını, Ankara, 1983, s.267.

⁶⁶ GÖRGÜLÜ ve diğerleri, s. 13.

⁶⁷ GÖRGÜLÜ ve diğerleri, s. 14.

Vukçić'in isteği üzerine geri dönmüşlerdir. Osmanlıların 1439 ile 1444 yılları arasında Bosna'ya yerleşmeleri devam etmiştir. 1444 yılında II. Tvrtko'nun ölümünden sonra başa geçen Stepan Tomas döneminde Türklerin Bosna'ya akınları ve yerleşmeleri devam etmiştir. 1459 yılında Osmanlıların Sırbistan'ı tamamen fethetmesi ile Bosna'daki Türk yerleşmesi giderek kökleşmeye ve gelişmeye başlamıştır. 1461 yılında Bosna'nın son kralı olarak başa geçen Stefan Tomasevic, Bosna'da yaşayan Bogomillere adil davranmayınca, 1463 yılında Osmanlı Sultanı Fatih Sultan Mehmet Bosna'yı Osmanlı topraklarına eklemiştir⁶⁸. Osmanlılar 1463'de Bosna'yı, 1483'de ise Hersek'i fethederek, İlber Ortaylı'nın deyimiyle bir "Balkan İmparatorluğu" haline gelmiştir⁶⁹.

Fatih Sultan Mehmet, Bosna'yı fethettiği zaman Katoliklere ve Bogomillere hoşgörü göstermiştir. Osmanlı'nın bu hoşgörü politikası Bogomil mezhebine bağlı Bosna Hristiyanlarının İslamiyeti kolayca kabul etmelerini sağlamıştır. Bosnalıların Müslümanlaşmasında, Macaristan Kralları'nın ve Papalığın sapkın kabul ettikleri Bogomillğe karşı düzenledikleri seferlere verilen tepkinin yanı sıra toprak sahipleri Müslümanlığı seçerken mülklerini ve imtiyazlarını koruma kaygısı duymuştur⁷⁰.

Boşnaklar; müslümanlaşmaları, devlete bağlılık ve güvenilirliklerini kanıtlamaları sayesinde Osmanlı Devleti'nin çeşitli kademelerinde görevlendirilmişler, hatta defterdar, kaptan-ı derya ve sadrazam bile olmuşlardır. Beş dönem sadrazamlığa getirilen Hersekzade Ahmet Paşa, yine üç dönem sadrazamlık yapan Damat İbrahim Paşa ve bir devre imzasını atmış olan Sokullu Mehmet Paşa Osmanlı İmparatorluğu içerisinde görev alan Boşnak asıllı devlet adamların sadece birkaçıdır⁷¹. Sadakat ve savaş kabiliyeti yüksek olan Bosnalılar, Osmanlı

⁶⁸ Ahmet MARANKİ, **Balkan Mezalimi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 1993, ss.20-21.

⁶⁹ İlber ORTAYLI, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, 16.b, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s.59.

⁷⁰ SELVER, s.80.

⁷¹ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, s.10.

İmparatorluğu'nun kuzeybatı sınırını koruyarak Macaristan'a karşı yapılan savaşlarda önemli katkılarda bulunmuştur⁷².

Bosna-Hersek Osmanlıların egemenliği altına girdikten sonra, Rumeli Beylerbeyliği'ne bağlı bir Sancak Beyliği haline getirilmiştir. Bu dönemde Bosna Sancak Beyi, Bosna Beyi olarak anılmıştır. Osmanlı idaresi Bosna-Hersek ve Macaristan'da sürüp gittiği müddetçe Bosna-Hersek'te yaşayan ve gerçekte giderek azınlıkta kalan Hristiyan halk Müslümanlara uyararak, yönetime sadık birer tebaa olmuştur⁷³.

Osmanlıların Balkanlardaki egemenliği sadece askeri ve siyasi güce dayanan bir hareket değil; bu gücü pekiştiren akla dayalı, pratik ve adil yönetim ilkeleri ile dini hoşgörüyü temel alan köklü kültür birikimine sahip organizasyon bütünüdür⁷⁴. Osmanlı Devletinin Bosna'yı fethi yeni bir medeniyetin ve yeni bir toplumun doğuşu olmuştur. Çünkü Balkan ulusları, İslam kültür ve uygarlığını Türkler aracılığıyla tanımıştır. Bu nedenle Türk ve Türkleşme deyimleri İslam ve Müslümanlaşma ile aynı anlamda kullanılmıştır⁷⁵. Gerçekten de, Türk tarikatları Balkanlar da etkili olmuştur. Bu yüzden de Boşnaklar günümüze kadar, eski din ve kan kardeşlerinden çok Türklere yakın olmuşlardır⁷⁶.

III. ONYEDİNCİ YÜZYILDAN SONRA BOSNA-HERSEK (FRANSIZ İHTİLALİ DÖNEMİNDE BOSNA-HERSEK)

Osmanlı İmparatorluğu'nun 17.yüzyıl sonuna kadar Viyana'yı bir türlü fethedemeyişi, İmparatorluğun Balkan topraklarından yavaş yavaş çekiliş sürecine girmesine neden olmuştur⁷⁷.

⁷² Ahmet EYİCİL, "Bosna-Hersek", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 36, 1995, s.30.

⁷³ GÖRGÜLÜ, İsmet, a.g.e., s.70.

⁷⁴ Mithat, AYDIN, **Balkanlarda İsyan: Osmanlı-İngiliz Rekabeti, Bosna-Hersek ve Bulgaristan'daki Ayaklanmalar (1874-1876)**, 1.baskı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2005, ss.24-25.

⁷⁵ SELVER, s.46.

⁷⁶ ALBAYRAK, s.237.

⁷⁷ Stefanos YERASİMOS, **Milliyetler ve Sınırlar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.20.

Tarihe Zenta bozgunu diye geçen; Eylül 1697 yılında Avusturyaya karşı yapılan Nemçe Seferinin başarısızlıkla sonuçlanması ve 17. yüzyıldan sonra Budinin de kaybedilmesi bölgede Osmanlı askeri iradesinin büyük ölçüde zayıflamasına sebep olmuştur. Tüm bunların üzerine, Osmanlı Muhafızı Mehmet Paşanın ölümü ve askerin başsız kalmasını fırsat bilen Avusturyalı ordu komutanı Prens Eugene de Savoye yeni muhafız gelene kadar Bosnasaray'a girmiş ve 120 camisiyle birlikte şehri yakıp yıkmıştır.

1718 yılında Avusturya ile Pasarofça mevkinde yapılan anlaşma neticesinde Bosna'nın Sava Nehri aşağısı Avusturya'ya, Hersek'in Venedikliler tarafından işgal edilen kısımları da 1737 yılına dek Venedik'e bırakılmıştır. 1737 yılında Hekimoğlu Ali Paşa Komutasındaki Osmanlı ordusu Banaluka mekiinde Avusturya ordusunu yenince 1718 yılında verilen tüm topraklar Eylül 1739 yılında Rusya ve Avusturya ile yapılan anlaşmaya istinaden Osmanlı topraklarına tekrar katılmıştır. Her ne kadar 18.yüzyılda Fransız ihtilali sonucu ortaya çıkan milliyetçilik akımları etkisiyle bu bölgede yaşayan Hırvatların, Hersek'te yaşayan Hırvatlarla birleşme ve büyük Hırvatistan'ı kurma hayalleri ve bu yolda harcadıkları uğraşlar olsa da, 19.yüzyıl başlarına kadar bölgede ciddi sıkıntılar yaşanmamıştır⁷⁸.

Fransız İhtilaliyle birlikte Batı'da milletler, her ulusun kendi kavramlarını, kendi sosyal yapılarını, kendi ekonomik araçlarını oluşturmalarına imkan veren politik ve kültürel bir dönüşüm sonrası kurulmuşken; Balkanlar'da bu dönem her millet için kurtuluş savaşı gibi başlayıp büyük güçlerin müdahalesiyle sonlandırılmıştır⁷⁹. Diğer güçlerin müdahalesinin sebebi de bölgedeki her milletin kendi milliyetçi akımının diğerininkiyle çatışıyor oluşudur⁸⁰.

⁷⁸ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, ss.10-11

⁷⁹ YERASİMOS, s.20.

⁸⁰ Tanıl BORA, **Milliyetçiliğin Provokasyonu**, Birikim Yayınları, İstanbul, 1991,(Milliyetçilik) s.19.

Balkanlar Fransız İhtilalini çok derinden yaşamış ve 1804 yılında Sırp isyanı, 1861 ve 1875 yıllarında Hersek isyanları ortaya çıkmıştır⁸¹. 1878 yılında imzalanan Berlin antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu bölgedeki tüm yetkinliğini kaybetmiş, Bosna-Hersek Osmanlı topraklarından çıkıp Avusturya-Macaristan denetimine geçmiştir⁸².

Balkanlarda yaşayan halklar, uzun yıllar boyunca Habsburg ve Osmanlı gibi kendilerine yabancı gördükleri bir yönetim yapısı altında yaşamış olmalarından dolayı siyasal ve dinsel yapılarının yok edildiğini düşünmüşlerdir. Bu dönem oradaki halkların başına gelen felaketlerin nedeni olarak görülmüş ve ortaya çıkan yeni yönetimlerin tümünde yabancı düşmanlığı kendini yoğun olarak hissettirmiştir⁸³. İşte bu düşünce yapısı Balkanlar'da istikrar ortamının oluşmasından çok kargaşaya, çatışmaya ve belirsizliklere sebep olmuştur. Balkanlar'daki hemen hemen her devletin komsularıyla çözüme kavuşturulamayan topraksal, dinsel ya da etnik problemleri ortaya çıkmıştır.

IV. ONDOKUZUNCU YÜZYILDA BOSNA-HERSEK

Osmanlı İmparatorluğu 18. ve 19. yüzyılda yaptığı savaşlarda yenilerek toprak kaybetmeye başlamıştır. Ancak 19. yüzyıldaki toprak kayıpları, Osmanlı idaresi altında bulunan ulusların bağımsızlıklarını kazanarak imparatorluktan ayrılmaları ile meydana gelmiştir.

19. yüzyılda Balkanlardaki egemenlik mücadelesinin üç temel aktörü vardır. Bu aktörler; Osmanlı, Avusturya-Macaristan ve Rus İmparatorluklarıdır. Bu temel aktörler dışında, taraflardan birisinin Balkanlarda üstünlük sağlaması halinde Avrupa'daki çıkarlar dengelerinin bozulacağından endişelenen üç tane de dolaylı

⁸¹ Şenol ALPARSLAN, **Bosna'da Türk Kültürünün İzleri**, 1.Baskı, IQ Kültür-Sanat Yayınları, İstanbul, 2009, s.28.

⁸² Rifat UÇAROL, **Siyasi Tarih (1789-1994)**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995, s.344.

⁸³ Ersin KALAYCIOĞLU, **Balkanlar'da Milliyetçilik ve Siyasal Yaşam: 1918-1939**, İki Dünya Savaşı Arasında Avrupa ve Balkanlar: Murat Sarıca Anısına Sempozyum (30-21 Ocak 1993), Aybay Yayınları, İstanbul, 1993, ss.50-51.

aktör vardı. Bunlardan biri Balkanlar Rusların güçlenmesinden korkan Almanya, diğeri Avusturya–Macaristan’ın gücünden rahatsız olan Fransa ve üçüncüsü ise zayıflamış Osmanlı’nın kontrolünü boğazlarda güçlü bir rakibinin kontrolüne tercih eden İngiltere’dir⁸⁴.

Osmanlı Devleti’nin 18. Yüzyıldan itibaren başlayan güç kaybından faydalanan ülkelerin başında Rusya ve Avusturya gelmiştir⁸⁵. Kara devleti olan ve sıcak denizlere inmek isteyen Rusya için Balkan coğrafyası uygun bir geçiş yolu özelliği taşımıştır. Rusya, Balkanlardaki etkinliğini arttırmak için Panslavizm’i bir araç olarak kullanmış ve amacına ulaşmak için Balkan Slavlarını bu yolla bir araya getirmek istemiştir. Balkanlarda bir yandan İngiltere ile Rusya’nın, öte yandan da Pancermenizm ile Panslavizm’in Balkan mücadelesi, 19. Yüzyıl Balkan gelişmelerinin kökenini ortaya koymuştur⁸⁶.

A. Bölgede Osmanlı Egemenliğinin Sona Ermesinden Sonraki Dönem

Bölgedeki ilk uluslararası bunalım 1907 yılından sonra çıkan, Avusturya-Macaristan’ın 1878’den beri kendi idaresinde olan Bosna-Hersek’i işgal etmesi üzerine olmuştur⁸⁷. 1912 yılında İngiltere ve Rusya yanına Balkan devletlerini de alarak 1. Balkan Savaşını başlatmışlardır. Son olarak 1. Balkan Savaşı sonrasında kendi aralarında anlaşamayan Balkan devletleri birbirleri ile savaşmışlar ve sonucunda Sırp topraklarını iki katına çıkarmışlardır. İngiltere ve Rusya’nın Balkanlar’ı araya başka devletler sokarak kontrol etmeleri de mümkün olmamıştır.

⁸⁴ Gazi ÖZKÜRKÇÜ, **Balkanlar ve Türkiye’nin Bölgeye Yönelik Politikaları Sempozyumu**, 15–16

Aralık 1998, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1999, s.2.

⁸⁵ Fahir ARMAOĞLU, **Değişen Dünyada Balkanlar ve Türkiye: Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1994,(Değişen Dünya) s.125.

⁸⁶ ARMAOĞLU, **Değişen Dünya**, ss.126-129.

⁸⁷ A. Haluk ÜLMAN, **I. Dünya Savaşı’na Giden yol ve Savaş**, 3.baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2002, s.262.

B. Balkan İsyanları ve Bosna-Hersek

Bosna-Hersek'te olayların ve isyanların başlamasında üç temel faktör etkili olmuştur. Yönetim yapısından kaynaklanan iç sebepler, Avrupa ülkelerinin bölgede sergilediği politika ve uygulamalarından kaynaklanan dış sebepler ve Sırbistan'da süre gelen milliyetçilik akımlarının bölgeye yönelik faaliyetleri⁸⁸.

1804 Sırp İsyanı Ve Bosna-Hersek

18. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı yönetiminin bozulması ve özellikle Rusya ve Avusturya'nın Sırları Osmanlı aleyhine kışkırtmaları isyanların başlamasında ilk aşamayı oluşturmuştur⁸⁹. Sırp asiler bu isyanları sınırlı bir faaliyetten ziyade milli mücadele biçimine dönüştürmüş ve tüm Balkanlar'ı kısa sürede etkisi altına almayı başarmıştır.

Özellikle 1804 yılından itibaren Bosna-Hersek'te yaşayan halkı isyana katılmaları için teşvik etmiş hatta isyana zorlamışlardır⁹⁰.

Sırp asilerin lideri konumunda olan Kara Yorgi Bosna-Hersek'teki Hristiyanları ayaklandırmayı ve Karadağ ile birleştirip büyük bir Sırbistan kurmayı amaçlamış, Bosna'da yaşayan Katolikleri koruyan Dalmaçya'daki Farnsızlardan da destek görmüşlerdir. 1806-1812 Osmanlı-Rus savaşlarının da bu dönemde başlaması buradaki isyanın bastırılmasını engellemiş ve Yadar, Radiyavana, Böğürdelen Sırlar tarafından ele geçirilmiştir. Sırlar girdikleri her yerde çok ciddi katliamlar yapmış, katliamdan kaçmaya çalışan Müslümanların Bosna'ya iltica etmelerine neden olmuştur. Belgrad'ın düşmesi ve Bosna'ya iltica edenlerin acınası durumu Bosnalıları derinden etkilemiştir.

⁸⁸ GÖRGÜLÜ ve diğerleri, s.70.

⁸⁹ Enver Ziya KARAL, **Osmanlı Tarihi**, Cilt V, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara,1995, ss.104-105.

⁹⁰ GÖRGÜLÜ ve diğerleri, s.68.

Tüm bu ayaklanmalara, isyanlara rağmen Karadağ'la Sırbistan'ın birleşmesi engellenmiştir. 1812 yılında Osmanlı-Rus Savaşlarını bitiren Bükreş Antlaşması'nın imzalanması ile birlikte Sırp isyanları da bastırılmış, Belgrad dahil kaybedilen tüm topraklar geri alınmıştır⁹¹.

Napolyon'un uyguladığı kıta ablukası siyaseti, transit geçiş güzergahı üzerinde olan Bosna'ya çok yaramış ve ticaretinin gelişmesini sağlamıştır. Bu dönemde Bosna'da halkla idareciler arasındaki anlaşmazlıklar çok ciddi boyutlara ulaşmış, 1820 yılında Celaleddin Paşa sayesinde istikrar ve durgunluk sağlanabilmiştir.

Osmanlı merkezde Yeniçeri Ocağının II. Mahmud tarafından 1826 yılında kaldırılmış olmasına rağmen Bosna'da Ocağın kaldırılışı yıllarca sürmüş ve 1828-1829 yıllarında Osmanlı-Rus Savaşı'nda geçmişte en büyük desteği aldığı Bosna'dan hiçbir yardım alamamasına sebep olmuştur⁹².

1829 yılında Edirne Antlaşmasının imzalanmasıyla Yunanistan bağımsızlığını kazanmış ve Sırbistan'a yeni imtiyazlar tanınmış olması bölgedeki diğer Hristiyanları bağımsızlık konusunda teşvik etmiş bu da devletin parçalanmasına yol açmıştır⁹³.

Bu bağımsızlık düşünceleri 1831 yılında Hüseyin kaptan yönetimindeki Bosna asilerinin Bussovac bölgesinde isyan çıkartmasına neden olmuştur. Aynı dönemde Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın Mısır ordusuyla Anadolu'ya doğru ilerlemesi Bosna isyanının hızla bastırılması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Hamdi Paşa komutasındaki Osmanlı ordusunun 5 Haziran 1832'de

⁹¹ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, ss.11-12.

⁹² T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, s.12.

⁹³ A. Şükrü ESMER, **Siyasi Tarih**, Maarif Matbaası, İstanbul, 1944, s.116.

Bosna'ya girmesiyle isyan bastırılmıştır. Fakat isyanın ardından Hersek Bosna'dan ayrılarak ayrı bir beylik olarak idare edilmeye başlanmıştır⁹⁴.

1. 1861 Hersek İsyanı

1861 yılında idareciler tarafından zulme uğradıklarını ileri süren Hristiyanlar, Sırbistan'ın bölgedeki etkinliğini arttırması, Rusya'nın Kırım Savaşı'nın intikamını almak için bölge halkını kışkırtması, Avusturya'nın isyancıları koruması ve Karadağ'ın Hersek isyancılarıyla iş birliği etmesi gibi sebeplere dayanarak isyan başlatmışlardır. Ancak Karadağ'ın Osmanlı'ya karşı doğrudan bir isyan çıkartma cesareti olmadığından Hersek'te çıkan isyanı sürekli olarak ateşlemiş ve çeteler göndererek isyana destek vermiştir. Bu tutumda Osmanlı'nın isyanı bastırmasını zorlaştırmış ve Osmanlı Hersek isyanını Karadağ ile bir bütün olarak ele almıştır. İstanbul Hersek'te asayişin sağlanması ve Karadağ'ın cezalandırılmasını istemiş fakat istekler gerçekleşmeyince Serdar'ı Ekrem Ömer Paşa komutasındaki Osmanlı Ordusu ciddi başarı sağlayarak Karadağ'ın başkenti Cetine'ye kadar girmiştir. Bu başarının rahatsız ettiği Avrupalı devletler araya girerek İşkodra Antlaşmasının imzalanmasını sağlamışlardır. 1861 Hersek İsyanı da 1875 yılında tekrar çıkmak üzere bastırılmıştır⁹⁵.

2. 1875 Hersek İsyanı

19.yüzyılın sonlarına gelindiğinde, Avrupa'da Osmanlı Devleti egemenliği altında bulunan Hristiyanlar Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından sıkça kışkırtılmaya başlanmıştır. Avusturya-Macaristan, Bosna-Hersek'in Osmanlı egemenliğinden çıkartılarak kendisine Selanik yolunu açma düşünce içerisine girmiştir. Bosna-Hersek'in Karadağ ve Sırbistan gibi iki Slav ülkesi ile Avusturya arasında yer alması kışkırtmalar için çok uygun zemin hazırlamıştır. Ayrıca 1856

⁹⁴ Ahmet Cevat EREN, **Mahmut II. Zamanında Bosna-Hersek**, Nurgök Matbaası, İstanbul, 1965, ss.137-146.

⁹⁵ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, s.13.

Paris Antlaşması ile Sırbistan, Karadağ ve Girit'in özerklik kazanması Bosna-Hersek'te yaşayan Hristiyanları çok heveslendirmiştir.

Bu kışkırtmalar neticesinde 1875 yılı Nisan ayında Hristiyanlardan oluşan birkaç yüz kişilik grup Karadağ'a geçerek Prens Nicola'ya vergilerin ağırlığından, uğradıkları zulümden şikayet etmişler ve ceza almadan ülkelerine geri gönderilmişlerdir⁹⁶.

Gördükleri muameleden cesaret alan isyancılar halkı kışkırtmış, isyanın Hersek'te bir anda yayılmasını sağlamış ve Temmuz ayında Müslümanların ve askerlerin öldürülmesiyle isyan resmen başlamıştır⁹⁷.

Sadrazam Esad Paşa Karadağ'ı kışkırtmamak ve Rusya'ya müdahale imkanı vermemek için askeri müdahaleden kaçınmış ve nasihat yolu izlemiştir. İzlenen bu yol isyancılarda Osmanlı'nın Rusya ve Avusturya-Macaristan'dan çekindiği düşüncesini uyandırmış ve isyancılar;

- Mezhep özgürlüğü,
- Hristiyan mahkemelerinin kurulması,
- Hristiyanlardan oluşan yerel bir jandarma teşkilatının kurulması,
- Vergi sisteminde yenilik yapılması,
- Bir Hristiyan Vali yönetiminde, Bosna-Hersek'e özerklik verilmesi,
- Bu işler tamamlanıncaya kadar da eyaletin büyük devletlerin garantisi altına alınması istekleri ortaya çıkmıştır⁹⁸.

⁹⁶ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, s.17.

⁹⁷ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, s.18.

Bu isteklerde isyanın yerel olmaktan çıktığını ve özgürlük mücadelesine dönüştüğünü göstermiştir.

Bu isteklerin kabul görmesi durumunda Avusturya, Bosna-Hersek'i işgal edip Sırpı bölgeyi işgalini engellemeyi düşünmüştür. Avrupa devletlerinin gerçek amaçları Osmanlı tarafından doğru saptanamamıştır⁹⁹.

1875 yılının Kasım ayında Avusturya Başbakanı tarafından hazırlanıp, Rusya ve Almanya'nın da uygun gördüğü hükümler Osmanlıya Andrassi Notası adı altında bildirilmiştir. Andrassi Notası Hükümleri;

- Hristiyanlar için din ve ayin serbestliği,
- Aşar vergisinde iltizam usulünün kaldırılması,
- Vasıtasız vergilerle ilgili gelirlerin tamamının Bosna-Hersek'e bırakılması ve bunların mahalli ihtiyaçlar için harcanması,
- Köylünün toprak mülkiyeti ve tasarruf haklarını kesin şekilde belirtecek olan bir kadastro yapılması,
- İslahatların uygulanmasına nezaret etmek üzere Müslüman ve Hristiyan temsilcilerinden oluşacak bir komisyonun kurulması

olmuştur. Sonuçta, vasıtasız vergiler hakkında olan madde haricinde diğer tüm maddeler 12 Şubat 1876 tarihinde cevaben verilen notayla kabul edildiği bildirilmiştir¹⁰⁰.

Osmanlı Devletinin cevap olarak verdiği notayı isyancılar kabul etmemiş, Bosna-Hersek'ten Türk askerinin çekilmesi, bütün ıslahatların Avrupa Devletlerinin

⁹⁸ KARAL, s.78.

⁹⁹ KARAL, s.79.

¹⁰⁰ KARAL, s.82.

garantisi altında yapılmasını istemiştir. Asilerin ilaveten olan bu şartlarının da devlet tarafından kabul edilmesi aslında isyanın hızlanmasını sağlamıştır¹⁰¹.

Bastırıldığı düşünülen isyan Osmanlı Devleti'nin Karadağ ve Sırbistan ile savaşa girmesiyle tekrar patlak vermiştir. Osmanlı bu savaşı kazanmasına rağmen Rusya tarafından 31 Ekim 1876 yılında verilen ultiatom ile mütareke imzalamaya mecbur bırakılmıştır.

Rusya, İngiltere, Fransa, Avusturya-Macaristan, Almanya ve İtalya'nın oluşturduğu, Bosna-Hersek ve Bulgaristan konularında yenilik yapılmasını içeren Londra Protokolü Osmanlı tarafından reddedilmiştir. Bu redde dayanarak Rusya, Osmanlı'ya savaş açmış, Osmanlı'nın aleyhine sonuçlanan savaştan sonra 31 Ocak 1878'te Edirne'de görüşmeler yapıp Ayestefanos Anlaşması imzalanmıştır.

Bu antlaşmaya göre Romanya, Sırbistan, Karadağ bağımsızlıklarını kazanmış, Bulgaristan Osmanlı hâkimiyetinde muhtar bir prenslik haline getirilmiştir. Ayrıca bu tarihten sonra verilecek vergiler hakkında Rusya ve Avusturya karar mecii olmuştur.

Bu antlaşma ile Rusya tek basına büyük kazançlar elde etmiş ve Balkanlar'daki nüfuzunu arttırmıştır. Avusturya ile İngiltere ise Osmanlı Devleti'nin kendilerine başvurusu üzerine antlaşmanın yeniden düzenlemesi için çaba göstereceklerini, bu çalışmalarına karşılık kendilerine arazi terkedilmesini istemiştir¹⁰².

3. 1878 Berlin Antlaşması ve Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan Tarafından İşgali

Ayastefanos Antlaşması'nın amacı Balkanlar'daki Osmanlı topraklarının Rusya himayesi altındaki Balkan Devletleri arasında paylaştırılması olduğu halde,

¹⁰¹ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, s.19.

¹⁰² T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, s.22.

Berlin Antlaşmasında, diğer devletlerin katılımlarıyla paylaşma İmparatorluğun tamamına yayılmıştır. Örnek olarak Avusturya'nın işgalinde olan Bosna-Hersek'in elden çıkma dönemine girilmiştir.¹⁰³ Bu iki antlaşma hükümlerine göre Bosna-Hersek Osmanlı'dan hukuken ayrılmış ve muhtarlık statüsüne kavuşturulmuştur. Buradaki amaç Bosna-Hersek'e bağımsızlık kazandırmak değil Avusturya-Macaristan'a bağlamak olmuştur. Sonuçta Osmanlı İmparatorluğu Avrupa'daki topraklarının beşte ikisini sınırları dışında bırakmıştır¹⁰⁴.

Osmanlı, Avusturya-Macaristan'ın 1878 Berlin Antlaşması'na göre Bosna-Hersek'i işgali karşısında etkili olamamıştır. Avusturya-Macaristan 29 Temmuzda başlayan Bosna-Hersek işgalini, Boşnakların şiddetle karşılık vermesine rağmen 28 Ekim 1878'de tamamlamıştır. İşgal şartlarının dahi kararlaştırılmadan yapılan bu işgal İngiltere Kraliçesinin kargaşadan kurtulmak için işgalden başka çare bulunmadığını Osmanlı İmparatorluğu'na bildirmesiyle son bulmuştur¹⁰⁵.

1877-1878 Osmanlı Rus savaşının zor durumda bıraktığı Osmanlı İmparatorluğunun Berlin Antlaşması ile çöküşü belgelenmiş, Bosna-Hersek Osmanlı'dan çıkmış ve Avusturya-Macaristan kontrolüne girmiştir¹⁰⁶.

Osmanlı ile Avusturya-Macaristan arasında 21 Nisan 1879 yılında yapılan antlaşmayla;

- Osmanlı İmparatorluğu'nun Bosna-Hersek üzerindeki hakimiyet hakları saklı kalmış, ancak eyalet Avusturya tarafından idare edilmiş,
- Mahalli gelirler, mahalli ihtiyaçlar için harcanmış,
- Halkın dinine karışılmamış, hutbelerde halifenin adı anılmış,

¹⁰³ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, s.21.

¹⁰⁴ Midhat SERTOĞLU, **Mufasssal Osmanlı Tarihi**, Cilt VI, Güven Yayınları, İstanbul, 1972, s.3337.

¹⁰⁵ SERTOĞLU, s.3338.

¹⁰⁶ BORA, *Av Sahası*, s.28.

- Eski memurlardan işe yarayanların kullanılmasına devam edilmiş, yeni açılacak memuriyetlere yerlilerinden memur alımı yapılmış,
- Bosna-Hersek'teki savaş malzemesi Osmanlı Devletine iade edilmiş,
- Yenipazar Sancağında üç yer Avusturya tarafından işgal edilmiş ve Osmanlı askerinin de bu bölgede bulunması sağlanmıştır¹⁰⁷.

İşgalden sonra bölge bir askeri vali tarafından idare edilmeye başlamıştır¹⁰⁸.

Berlin Anlaşması hiçbir tarafı da memnun etmemiştir. Balkan Slavları aradıklarını bulamamış, Rusya istediği kadar güçlü bir Slav devleti kuramamış, Avusturya ise Bosna-Hersek'i tam olarak sınırları içine katamamıştır. Avusturya 5 Ekim'de devletlere verdiği notalarla Bosna-Hersek'i işgal ettiğini bildirmiştir¹⁰⁹. İşgal Rusya, Avusturya-Macaristan, Sırbistan ve Osmanlı Devleti arasında bir buhran meydana getirmiştir. Savaşla neticelenmeyen bu olay aslında I. Dünya Savaşı'nın başlamasının nedenlerinden bir tanesi olmuştur. Sonuçta Osmanlı Devleti 1909 yılının Nisan ayında Avusturya-Macaristan'dan emlak-ı emiriyye bedeli olarak 2,5 milyon altın alarak işgali onaylamak zorunda kalmıştır¹¹⁰.

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna-Hersek işgalinden sonra eski kanunlar iki yıl yürürlükte kalmış ve 1910 yılında yeni anayasa yapılmıştır. Bu anayasaya göre yalnız mahallî meseleleri halletmek üzere tesri-i selahiyeti olan bir Diyet Meclisi kurulmuştur. Bu meclis yetmiş iki milletvekili ve tayinle getirilen yirmi üyeden oluşturulmuştur. Bu arada Bosna-Hersek'in idaresi Bosnasaray'daki yerli hükümete bırakılmış, bu hükümetin basında, sivil bir muavini de olan yüksek

¹⁰⁷ ERİM, Nihat, "Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri", Cilt I (Osmanlı İmparatorluğu Anlaşmaları), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1953, s.448.

¹⁰⁸ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, a.g.e. , s.22.

¹⁰⁹ SANDER, Oral, "Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e", İmge Kitabevi, İstanbul, 2009, (İlkçağ), s.315.

¹¹⁰ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, a.g.e. , s.22.

rütbeli bir komutan bulundurulmuştur. Hükümet adli, idari, siyasi, mali olmak üzere dört şubeye ayrılmıştır¹¹¹.

V. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİ BOSNA-HERSEK

Avusturya'nın 1878 Berlin Antlaşması ile işgal ve yönetimini eline geçirdiği bu bölgeyi, Avusturya'nın işgal etmek isteği ve 1904-1905 savaşında Japonya'ya yenilen Rusya'nın Boğazlar yoluyla sıcak denizlere çıkmak istemesi Bosna-Hersek'te yaşanan bunalımın temelini oluşturmuştur.

Rusya bu amacına ulaşabilmek için, başta İngiltere'nin onayını alması gerektiğinden, bu devletle daha önce incelenen 1907 sömürge anlaşmasını yapmıştır. 1908 yılındaysa, Rus ve İngiliz monarklarının Reval'de yaptıkları görüşmeyle, Boğazlar ve Balkan konuları da gündeme alınmıştır. Rusya, Reval görüşmesinden, İngiltere'nin kendisinin Boğazlarda üstün duruma geçmesine ses çıkarmayacağı sonucunu çıkarmış ve bunu Avusturya'ya da kabul ettirmek için fırsat kollamaya başlamıştır. Rusya ile Avusturya arasında 1908 Eylül ayında Buchlau görüşmesi yapılmıştır. Bu görüşmede; Avusturya Dışişleri Bakanı Aehrenthal'e göre, Rusya Avusturya'yı Bosna-Hersek'te, Rus Dışişleri Bakanı Isvolski'ye göre ise, Avusturya Rusya'yı Boğazlar'da serbest bırakmıştır. Görüşmeler kâğıda dökülmediğinden, hangisinin doğru söylediği bilinmemiştir. Bilinen, Avusturya'nın bu sözlü anlaşmaya dayanarak, 5 Ekim 1908'de Bosna-Hersek'i resmen işgal etmiş oluşudur¹¹². Sonuçta, Osmanlı Devleti ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğu arasında, 26 Şubat 1909'da İstanbul'da Bosna-Hersek hakkında bir Protokol imzalanmıştır. Tamamı on üç madde olan bu protokole göre;

- İki devlet arasında Bosna-Hersek ile ilgili 21 Nisan 1879 tarihli anlaşma ortadan kalkmış,

¹¹¹ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, s.22.

¹¹² SANDER, İlkçağ, s.321.

- Bosna-Hersek'te yaşayanlardan isteyenler Osmanlı Devleti'nin elinde bulunan yerlere serbestçe göç etmişlerdir. Önce gidenler Osmanlı Devleti uyruğundan kabul edilmiş, daha sonra gidenlere ise Avusturya uyruğundan kabul edilmiş,
- Bosna-Hersek'te yaşayan Müslüman halk önceden olduğu gibi din ve ibadet özgürlüğünü diğer dinlerdeki halkın sahip olduğu şekilde sosyal, siyasi ve ekonomik alanlarda da kullanabilmiş.
- Camilerde hutbeler padişah adına okunmuş,
- Osmanlı Devleti'nin Bosna-Hersek'teki haklarına karşılık Avusturya, protokolün uygulanmaya başlamasından sonra on beş gün içinde, Osmanlı Devleti'ne altın olarak iki buçuk milyon Osmanlı lirası ödeme yapmıştır¹¹³.

Sırbistan ise bu antlaşmaya çok sert tepki vermiş ve işgali Balkan ulusçuluk hareketlerine ağır bir darbe olarak değerlendirip Rusya'dan yardım istemesine karşın cevap bulamamıştır. Umduğunu bulamayan Sırbistan Avusturya karşısında gerilemek zorunda kalmıştır. Ancak ileride benzer bir bunalım yaşanırca Rusya ve Fransa Sırbistan'a destek olacağını ve birbirlerini yalnız bırakmayacaklarını belirtmiştir. İşte bu bunalıma benzer bir durum 1914 yılında çıkmış ve ülkeler aldıkları kararların arkasında durduklarından I. Dünya Savaşı patlak vermiştir. Bu yüzden de Bosna-Hersek bunalımını I. Dünya Savaşı'nın provası olarak nitelendirilmiştir¹¹⁴.

Bu arada, Avusturya'nın Bosna-Hersek'i işgal ettiği gün, karışıklıktan yararlanan Bulgaristan tek taraflı olarak bağımsızlığını ilan etmiş, Osmanlı devleti ise, hukuken olmasa bile fiilen bu oldu bittiği kabullenmek durumunda kalmıştır¹¹⁵.

¹¹³ UÇAROL, s.406.

¹¹⁴ SANDER, İlkçağ, s.322.

¹¹⁵ SANDER, İlkçağ, s.322.

VI. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE BOSNA-HERSEK

1908'de Avusturya'nın Bosna-Hersek'i işgali ve Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi ile Balkanlarda yeni bir dönem başlamıştır. Balkanlarda kurulan bu devletler sınırlarını büyütme çabasına girmiştir. Bu durum Balkan Harbini tetiklemiş ve Balkanlardan Türkleri atma fikri ortaya çıkmıştır. Ne var ki bu Balkanlarla sınırlı kalmamış, Avrupa'yı hatta Dünya'yı etkilemiş ve I. Dünya Savaşı'nın başlamasına sebep olmuştur. I. Dünya Savaşı'nın başlamasında;

- Osmanlı Devleti'nin içerisinde bulunduğu durumun her an dağılabileceği izlenimi yaratmış oluşu,
- Cermen - Slav mücadelesi,
- İngiliz-Alman rekabetinin ortaya çıkışı

gibi faktörler etkili olmuştur¹¹⁶.

16 Ekim 1912 de Osmanlı Devleti'nin savaş ilan etmesi ve 18 Ekim 1912 günü de Balkan Devletleri ordularının taarruzu ile başlayan Balkan Harbi, aralıklarla da olsa yedi buçuk ay devam etmiş ve ayakta kalan son kale İşkodra'nın da düşmesi sonucu 23 Nisan 1913'de son bulmuştur.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve onu tamamlayan Berlin Antlaşması; nasıl yakın tarihimizde ağır toprak ve nüfus kayıplarına mal olmuş ise, Balkan Harbi ve onu sonuçlandıran 1913 Londra Antlaşması da Osmanlı'nın batıdaki topraklarında oynanan oyunların son perdesini oluşturmuştur¹¹⁷. Osmanlı Devleti, Harbin sonunda, Makedonya dâhil Çatalca ve Gelibolu Yarımadası dışında kalan tüm topraklarını

¹¹⁶ GÖRGÜLÜ, ve diğerleri, ss.131-133.

¹¹⁷ "Balkan Harbi", Cilt:1, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayını, Ankara,1970, s.56.

kaybetmiş, 1350'lerde ve Süleyman Paşa'nın Avrupa'ya ayak basmasından önceki günlere dönmüştür¹¹⁸.

Ancak Osmanlı topraklarının paylaşımı, her zaman olduğu gibi Balkan ülkelerini birbirlerine düşürmüş ve Balkan ülkelerinin kendi aralarında mücadeleye girmelerine neden olmuştur. Bu durumu fısıt bilen Osmanlı Devleti de, 1913 yılında Edirne'yi geri almıştır¹¹⁹.

Avusturya ise Slav'ları kendisine katmayı ve Prag'ıda Budapeşte gibi merkez yapmayı planlamıştır. Veliahd Fransua, işte bu düşüncelerle yola çıkmış ama Güney Slavlarının birleşmesine Fransua'yı engel gören ve onu Sırbistan'ın en büyük düşmanı olarak bilen, Büyük Sırbistan fikirleri ile beslenmiş Sırp asıllı Princip tarafından öldürülmüştür¹²⁰.

Anlaşılan I. Dünya Savaşı'nı da Balkanlar'daki milliyetçilik akımı başlatmıştır. Sırlar Güney Slav dilini konuşan ve Ortodoks olan Sırları tek devlette birleştirmeyi düşünmüştür. Rusya, İngiltere ve Fransa Sırbistan'ın yanında Almanya ve Avusturya-Macaristan'a karşı yer almıştır¹²¹.

Dört yıl süren savaşta Balkan toprakları en çok çiğnenen yer olmuştur. Sırbistan, Avusturya-Macaristan tarafından ağır bir yenilgiye uğratılmıştır. Romanya Ruslarında desteğiyle Avusturya Macaristan'a açtığı cephenin yanı sıra ittifak grubunda yer alan Bulgaristan ile güney cephesinde de savaşmak zorunda kalmıştır. Almanya'nın yanında savaşa giren Osmanlı'nın Çanakkale'de gösterdiği başarı ile ortaklarının Boğazı geçip yardım ulaştıramadığı Rusya kendine bile yetemez olmuştur, dolayısıyla da Balkanlardaki dindaşlarına yardım gönderememiştir.

¹¹⁸ Şevket Süreyya AYDEMİR, **Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993, s.277.

¹¹⁹ Ersin ÖZDİL, **Bosna-Hersek Krizinde Uluslararası Kuruluşlar ve NATO**, Güneydoğu Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri Komutanlığı Yayınları, İzmir, 1993, s.11.

¹²⁰ Nihat ERİM, s.499.

¹²¹ Ahmet EYİCİL, s.33.

1918 yılında Avusturya'nın durumu daha da kötüleşmiş, içerdeki ekonomik sıkıntıların üstüne, 1918 yazında Çeklerin, Sırp, Hırvat ve Slovenlerin bağımsızlık hareketi başlamıştır. İtalyanların Ekim sonunda saldırıya geçmeleri üzerine Vittoria, Veneto'da Avusturya cephesi yarılmıştır. Bu gelişen durum karşısında ateşkesten başka çare göremeyen İmparator Karl, 3 Kasım 1918'de İtalyanlarla Padv civarında ateşkesi imzalamıştır. Buna göre, İmparatorluğun parçalanması hızlanmıştır. 29 Ekim 1918'de Prag'da Çekoslovakya Devleti'nin, 29 Ekimde Zagreb'de de Sırp, Hırvat, Sloven (Yugoslavya) devletinin kurulduğu ilan edilmiştir. Bunun üzerine Avusturya Alman'ları da 30 Ekim'de Avusturya Cumhuriyeti'ni kurmuştur. Kasım ayı ortalarında da Macarlar Cumhuriyeti ilan etmiş, Avusturya İmparatoru Kral, tahtsız kalmış ve 18 Kasım'da devlet işlerinden çekildiğini bildirmiştir. Hanedan da imparatorlukla birlikte sona ermiştir¹²².

Yeni Krallığın en önemli sorunu Hırvat-Sırp iç çatışması olmuştur. Yeni Krallığın toprakları Sırbistan, Karadağ, Hırvatistan, Slovenya, Dalmaçya, Bosna-Hersek ve Banat topraklarının bir kısmından meydana gelmiştir. Ancak yeni krallığın nüfusunun yarısını oluşturan Ortodoks Sırplarla Katolik Hırvatlar arasındaki geçimsizlik, 2. Dünya Savaşına kadar sürmüştür.

VII. YUGOSLAVYA'NIN KURULUŞU

Birinci Dünya Savaşı sonrası Wilson Prensiplerine göre Avusturya Macaristan halkından isteyenlere otonomi verilmiş, Romanya, Sırbistan ve Karadağ'ın tahliyesine, Balkan Yarımadası'nın sınırlarının milliyet esasına göre çizilmesine karar verilmiştir. Ancak Bosna-Hersek'e böyle bir hak verilmemiş ve yeni kurulan Sırp-Hırvat-Sloven krallığının sınırları içerisinde yerini almak durumunda bırakılmıştır¹²³.

¹²² Fahri ARMAOĞLU, **Siyasi Tarih (1789-1960)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1975,(1789-1960) ss.452-459.

¹²³ SELVER, s.64.

Birinci Dünya Savaşı sırasında, 1918 Haziranında, Sırbistan, Karadağ ve Avusturya-Macaristan'ın güney Slav eyaletleri temsilciler Corfu Pakti'nı imzalamış ve Karageorgevich ailesinin hükümdarlığı altında bir birlik kurmaya karar vermiştir. 1918 Ekiminde Zagreb'de Yugo-Slav (Güney Slav) Milli Konseyi kurulmuş ve Kasım ayında da Karadağ Milli Meclisi Karadağ Kralı Nikola'yı tahtından indirerek Sırbistan'a katıldığını ilan etmiştir. 1921 anayasası ile de Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı kurulmuş ve başına da Sırbistan Kralı Aleksandr getirilmiştir¹²⁴.

Yeni krallığın toprakları, Sırbistan, Karadağ, Hırvatistan, Slovenya, Dalmaçya, Bosna-Hersek ve Banat'tan oluşmuştur. Bunların arasında nüfusun hemen hemen yarısını oluşturan Ortodoks Sırplarla, Üçte birini oluşturan Katolik Hırvatlar arasındaki gerginlik II. Dünya Savaşı'na kadar sürmüştür¹²⁵. Yeni kurulan ülkenin doğal bir liman olmayışı ülkenin karşı karşıya kaldığı problemlerden bir diğeri olmuştur.

Sırpların yayılmacı davranışlar sergilemesi ve bölgede yaşayan Müslümanların çokluğu krallığın baş etmesi gereken başlıca sorunları oluşturmıştır. Ayrıca krallık, ilk savaşın izlerini gidermeye, sanayileşmeye çalışmış fakat etnik milliyetçilikler nedeniyle planlanan bu reformları hayata geçirememiştir¹²⁶.

Hırvatlar krallık içerisinde özerklik istemiş, fakat bunu elde edemeyince de siyasetten bir süreliğine çekilmiştir. Hırvatistan lideri Radiç'in 1928 yılında Parlamentoda Karadağlılar tarafından vurularak öldürülmesi üzerine Hırvat vekiller Zagreb'de Hırvat Parlamentosunu kurmuştur.

Kral Aleksandır'ın girişimleri de sonuçsuz kalınca 1929 yılında parlamento feshedilmiş ve diktatörlük idaresi başlamıştır. 1931 yılında çıkarılan anayasa ile tek

¹²⁴ Fahir ARMAOĞLU, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)**, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2004,(20.yüzyıl), s.182.

¹²⁵ Kemali SAYBAŞLI ve Gencer ÖZCAN, **Yeni Balkanlar Eski Sorunlar**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1997, s.164.

¹²⁶ Ersin KALAYCIOĞLU, s.60.

parti sistemine geçilmiş ve memleketin adı Yugoslavya olmuştur. Kral Aleksandır 1934 yılı Ekim ayında Fransa’da faşist Hırvat Ustaşi hareketinden yardım gören Makedonyalı bir tetikçi tarafından öldürülmüştür¹²⁷.

Aleksandır’ın ölümünün ardından yaşça küçük olan oğlu Peter, Prens Pol Naib olarak 1935 yılına kadar memleketi yönetmiştir. 1935 yılından 1939 yılına kadar Slovenler, Sırp ve Bosna Müslümanlarının oluşturduğu Dr. Milan Stoyadinoviç’in lideri olduğu Yugoslav Radikal Birliği Partisinin diktatörlüğünde yönetilmiştir. Muhalefet ise Dr. Vlasko Maček’in Hırvat köylü Partisi tarafından yapılmıştır. Muhalefet partisinin gitgide güçlenmesi sonucunda Ağustos 1939 yılında Stoyadinoviç istifa etmiş ve Hırvatlar ekonomik ve kültürel alanda büyük bir özerkliğe sahip olmuştur¹²⁸.

Kral Aleksandır döneminde Yugoslavya Fransa ile yakınlaşmış ve küçük antantın parçası olmuş, ölümü ile yönetimi ele alan Stoyadinoviç ise Almanya ve İtalya ile yakınlaşmış, 1937 yılında Bulgaristan ile de daimi dostluk antlaşması imzalamıştır¹²⁹.

Yugoslavya’da iki savaş arasında sadece bir tanesi yasal yollarla değişmek üzere toplamda 24 ayrı hükümet kurulmuştur. Balkan demokrasilerinde parlamentodan çok, elit kişileri söz sahibi olduğu Belgrad’daki İngiliz Elçiliği’nin İngiliz Dışişleri’ne yazdığı şu rapordan da kolayca anlaşılmıştır: *“Kişiler ve gruplar arasındaki küçük entrikalar ülkenin yüz yüze bulunduğu muazzam güçlüklerden daha önemli görünüyor”*¹³⁰.

Birinci Yugoslavya Hırvat, Sırp ve Slovenlerin eşit haklara sahip olduğu bir ülke olarak kurulmuş, Müslüman Boşnak’lar ise siyasal yaşamın dışına itilmiştir. Bu itilmişlik Müslüman Boşnakların kültürünü, dinini ve milli özelliklerini ifade

¹²⁷ SAYBAŞLI ve Gencer ÖZCAN, s.164.

¹²⁸ ARMAOĞLU, 20. Yüzyıl, s.183.

¹²⁹ ARMAOĞLU, 20. Yüzyıl, s.184.

¹³⁰ SAYBAŞLI, Kemali, Gencer ÖZCAN, s.165.

etmelerine engel olmuştur. Bu itilmenin temelinde de Müslüman Boşnakların Osmanlı'nın varisi olduğu düşüncesi egemen olmuştur¹³¹.

Sonuç olarak iki savaş arası dönemde Balkan ülkelerinin siyasetini çok ulusçuluk düşüncesi ve milliyetçilik akımları oluşturmuş, meydana çıkan siyasi sistemde araştırmacılara ve tarihçilere her zaman konu olmuştur¹³².

VIII. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE SONRA BOSNA-HERSEK

Birinci Dünya Savaşı sonrası kurulan Birinci Yugoslavya'da ümit edilen birliktelik ve istikrar sağlanamamış, krallık ve diktatörlük yönetimi ele geçirmiş, baskıcı rejimler iş başına gelmiştir. Özellikle Almanya'da kurulan Nazi iktidarı Yugoslavya'da baskısını iyice arttırmıştır. 1934 yılında Yugoslavya, Türkiye, Yunanistan ve Romanya ile Bulgaristan ve İtalya tehlikesine karşı Balkan Paktını oluşturmuş olsa da bu Paktın ömrü uzun olmamıştır. Hırvat Ustaşiler ve Sırp milliyetçiler Nazi Almanyası ve Faşist İtalya ile ilişkilerini arttırmış, 1937 yılında da Yugoslavya Bulgaristan ile daimi dostluk antlaşması imzalamıştır¹³³.

27 Mart 1941 yılında Yugoslav General Dušan Simović'in Alman karşıtı darbesi sonrası Almanya Belgrad'ı bombalamış, bölgeyi işgale başlamış ve 17 Nisan da Yugoslav ordusunun koşulsuz teslimi ile Almanya müttefikleri ile bölgeyi paylaşmıştır. Paylaşım ile Kosova Arnavutluk'a, Makedonya Bulgaristan'a Slovenya'nın bir bölümü Macaristan'a bir bölümünde İtalya'ya geçmiştir. Hırvatlar ise Bosna-Hersek'i de içine alan Hırvat Devleti kurmuştur. Kültür ve ideoloji açısından geçmişte Cermen devletleri'nin etkisinde kalan Hırvatlar kısa zamanda Almanların etkisi altına girmiştir.

Alman işgali sırasında Yugoslav Komünist Partisi'nin lideri olan Tito, hem Almanlarla hem de Ustaşi ile mücadele etmiş, bugünkü adıyla Terriorial Savunma

¹³¹ TANIL, Av Sahası, s.36.

¹³² SAYBAŞLI ve Gencer ÖZCAN, s.166.

¹³³ ARMAOĞLU, 20. Yüzyıl, s.184.

veya Partizan Hareketi adı altında Almanlara ağır kayıplar verdirmiş olsa da başarıya ulaşması Rusların 1944 yılında Belgrad'a girişi ile olmuştur. Ruslardan gördükleri bu destek Slavların Rusya'yı koruyucu olarak görmesini ve komünist rejimi kolayca benimsemesini sağlamıştır¹³⁴.

1945 yılının Kasım ayında yapılan seçimde partizanların kurduğu Halk cephesi oyların %90'nını almış, Yugoslavya Halk Cumhuriyeti kurulmuştur. Böylece, Tito işgal kuvvetlerini ve işbirlikçi çeteleri saf dışı bırakarak sosyalist ve bağımsız Yugoslavya'yı kurmuştur. Kurulan cumhuriyet Hırvatistan, Makedonya, Karadağ, Sırbistan, Slovenya ve Bosna-Hersek'ten oluşmuş ve Sovyet modeline benzer oluşturulan anayasa da yer almıştır¹³⁵.

1948 yılında Tito, Sovyet denetimini kabule yanaşmamış ve Yugoslavya Sovyet destekli komünist devletler örgütü Kominform'dan kovulmuştur. Bunun üzerine Yugoslav komünistler sosyalizmin kendine özgü bir çeşidi olan, Batı demokrasisi ile Stalinist komünizm arasında üçüncü yol diye tanımladıkları bir model yaratmıştır¹³⁶.

Bu dönemde bölgede ölen sayısı Balkan savaşları ve Birinci Dünya Savaşı'nda ölen sayısından fazla olmuş, ölüm sebebi ise daha çok Nazi direnişi ve Sırp-Hırvat çatışmasından kaynaklanmıştır¹³⁷.

Sırp-Hırvat çatışması Hırvat Ustaşilerin Nazi Almanya'sı ile birlik olup Sırp nüfusu yok etme girişimlerinden kaynaklanmış, Müslüman Boşnakların aktif olarak Hırvatlara destek vermesi de çatışmayı körüklemiştir. Sonucunda oransal olarak %13 gibi büyük bir rakamda en çok ölümü Müslüman Boşnaklar yaşamış olsa da faşizme verdikleri destek sicillerine kaydedilmiştir.

¹³⁴ Harp Akademileri, **Bosna-Hersek Gerçeği**, İstanbul, 1995, s.15.

¹³⁵ BORA, Milliyetçilik, s.53.

¹³⁶ Andrew Baruch WACHTEL, **Dünya Tarihinde Balkanlar**, 1. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul, 2009, s.131.

¹³⁷ YERASİMOS, s.80.

IX. YUGOSLAVYA’NIN PARÇALANMA SÜRECİ VE BOSNA SAVAŞI

A. Yugoslavya’nın Krizin Eşiğine Gelmesi 1941-1991

Yugoslavya’yı Alman işgalinden kurtaran Tito, kazandığı prestij ile Yugoslavya’nın başına geçmiş ve devleti Sırp, Hırvat, Bosna-Hersek, Sloven, Makedonya ve Karadağ olarak 6 Cumhuriyete ayırmış, ayrıca Kosova ve Voyvodina özerk bölgeleri yaratmıştır. Kurulan federal devletlerin düşmanlıkları çözümlenmemiş olsa da Komünist Parti yönetiminde geri plana atılmıştır¹³⁸.

Sovyetler Birliği modeli ile kurulan Yugoslavya ile Rusya ilişkileri zamanla gerilemiş ve 1948 yılında Yugoslavya Kominform’dan çıkarılmıştır. Kominform’dan çıkarılmayla somutlaşan gerilimin sebeplerini;

- Sovyetler’in Yugoslavya’yı kontrolü altına almak istemesi, ancak Tito’nun bağımsız hareket etmesi;
- Tito’nun Bulgaristan, Romanya, Makedonya ile ittifak anlaşmaları yapması;
- Yugoslavya’nın Arnavutluğu içine alması endişesi
- Tito’nun kominizmini milli şartlara göre tatbik etme çabası¹³⁹,
- Belgrad’daki Sovyet elçisinin Yugoslavya’nın işlerine karışması

oluşturmuştur¹⁴⁰. Bu etmenler sonucunda Sovyetler Birliği Yugoslavya’nın Doğu Avrupa’ya egemen olacağı endişesine kapılmış ve iki ülke arasında kopuş yaşanmıştır. Her ne kadar bu durum Yugoslavya’da Sovyetler Birliği saldırı endişesi

¹³⁸ ÖZDİL, Ersin, s.11.

¹³⁹ Tito’nun bu hareketi, milletlerarası kominizm hareketinde ilk “milli kominizm” tatbikatı olarak telaki edilebilir.; Bknz. ARMAOĞLU, 20. Yüzyıl, s.451.

¹⁴⁰ ARMAOĞLU, 20. Yüzyıl, ss.450-451.

yaratsa da Tito kendi yönetim sistemi olan Yugoslav milli sosyalizm modelini benimsemiştir.

Tito döneminde Sovyetler Birliği'nin desteği alınmadan sanayileşilmiş ve yaşam düzeyi iyileşmiştir. Buna rağmen Tito'nun Yugoslavya'yı halklar hapihanesine dönüştürdüğü iddia edilip Sırp ve Hırvat milliyetçileri kışkırtılmıştır. Etnik milliyetçiliklerin önüne geçilmiş fakat her geçen gün ulusal ve kültürel haklar arttırılmıştır¹⁴¹.

Buna ek olarak Yugoslavya'da laik bir düzen sağlamak amacıyla Bosna'da peçe yasağı getirilmiş, tekke zaviyeler kapatılmış, dini eğitim kontrol altına alınmıştır. Yapılan bu uygulama Müslüman Boşnakları her ne kadar rahatsız etmiş olsa da 1960 yılından sonra Yugoslav yönetiminde yumuşama başlamış hatta Yugoslav Federal Yönetimi Boşnakları milli anlamda Müslüman olarak kabul etmiş ve 1974 yılında çıkarılan anayasa ile Müslümanları Yugoslavya'nın altı kurucu milletinden biri haline getirmiştir. Müslüman kimliğinin Federe Devlette kabulü Sırp ve Hırvat milliyetçilerinin Boşnaklara olan kinini pekiştirmiştir. Yugoslavya'nın bağlantısızlar hareketi çerçevesinde İslam ülkeleriyle yakınlaşması hem Müslüman kimliğinin benimsenmesinde; hem de Sırp ve Hırvatların endişelerinin artmasında etkili olmuştur¹⁴². Dini bir gruba milli nitelik verilmesine rağmen soğuk savaşın bitip serbest piyasa yayılcılığının başladığı 1991 yılına kadar Yugoslavya'yı bir bütün olarak durması Tito'nun başarısı olarak tarihe geçmiştir.

Tito'nun bağlantısızlık politikası Sovyetler korkusundan kaynaklanmış, bu korku neticesinde 1948 yılından itibaren Amerika ve Batı'ya yaklaşmış, Amerika'dan hem ekonomik, hem de askeri yardım alınmıştır. Stalin'in ölümüyle

¹⁴¹ Catherine SAMARY, **Parçalanan Yugoslavya Bosna'da Etnik Savaş**, Yazın Yayıncılık, İstanbul, 1995, s.43.

¹⁴² BORA, *Av Sahası*, s.51.

Sovyetlerde liderlik mücadelesinin başlaması Tito'yu rahatlatmış, sonucunda Batı'dan ve 1954 Balkan ittifakından çıkılıp bağlantısızlığa geçilmiştir.¹⁴³

Tito'nun Yugoslavya'sı 1.900.000'i Müslüman Boşnak, 1.300.000'i Sırp, 7301.000'i Hırvat, 344.000'i de diğer kimliklerin oluşturduğu 4.300.000 kişiden oluşmuştur.¹⁴⁴ Parçalanmayı hızlandıran etkenlerden biri bu dağılıma karşı gelir eşitsizliğinin yaşanması olmuştur. Gitgide bu gelir eşitsizliği artış göstermiş Sloven, Hırvat ve Sırlar zenginleşirken, Makedonyalılar, Boşnaklar ve Kosovalılar fakirleşmiştir. Slovenya'da kişi başı milli gelir Kosova'dakileri yaklaşık 5 katına ulaşmıştır¹⁴⁵. Sloven ve Hırvatlar diğer milletlerin yükünü taşımak istememiş, Sırlar da Büyük Sırbistan ideallerine ulaşmak isteyip ayrılma planları yapmaya başlamıştır.

Tito ve çevresi, Yugoslavya'yı Sırp milliyetçilerinin Büyük Sırbistan İdeallerinden korumak için zayıf Sırbistan-güçlü Yugoslavya anlayışını benimsemiştir. Hırvatistan'daki Krajina ve Slovenya Sırlarına, Bosna'daki Sırlara özerklik verilmemişken, Sırbistan Federe Cumhuriyet'i içerisindeki Kosova ve Voyvodina Özerk bölgeleri kurulmasına izin verilmiştir. Tito'nun bu ve benzeri davranışları Sırlar arasında rahatsızlık yaratmasına rağmen 1980 Tito'nun ölümüne kadar Sırlar tarafından dile getirilememiştir¹⁴⁶.

Tito'nun ölümüyle başlayan gerilim, 1991 de anayasaya göre devlet başkanı olması gereken Hırvatların, Sırbistan'ın engel olması neticesinde başa çıkamamasıyla tırmanmış ve Yugoslavya karışıklığın içine girmiş ve diğer diğer Cumhuriyetlerin ayrılmasıyla sonuçlanmıştır. Büyük Sırbistan idealleri olan Sırlar bağımsız Cumhuriyetleri kabul etmemiş, önce Hırvatistan ardından Slovenya'ya saldırmıştır.

¹⁴³ ARMAOĞLU, 20. Yüzyıl, s. 633

¹⁴⁴ Ersin ÖZDİL, s.12.

¹⁴⁵ ARMAOĞLU, 20. Yüzyıl, s. 633

¹⁴⁶ Deniz BERKTAY, **Yugoslavya Diye Bir Ülke Vardı...**, Cumhuriyet Stratejisi:27.03.2006, http://balkanpazar.org/balkanizasyon_sureci.htm, (19.04.2012)

Avrupalı Devletlerin özellikle Almanya müdahalesiye çarpışmalar durdurulmuştur¹⁴⁷.

B. Yugoslavya'nın Parçalanma Süreci 1991-1993

Soğuk savaş döneminin başarı öykülerinden biri olan Yugoslavya'da otuz beş yıl boyunca liberal ekonomi anlayışı, özgürlükçü siyasal yapısı, etnik ve dini hoşgörüsü ile ön plana çıkmıştır. Tabi bu başarıda Yugoslavya'nın lideri Tito'nun

- Özyönetim anlayışıyla yerel özgürlüklerin sağlanması;
- Kardeşlik ve birlik anlayışıyla tek parti yönetimi içinde etnik uyumun kurulması;
- Dış politikada bağlantısızlık anlayışıyla dünya barışına hizmet edilmesi,

politikaları etkili olmuştur¹⁴⁸.

Otuz beş yıl süren iktidarı döneminde adeta barut fıçısını andıran Balkanlarda, Osmanlı döneminde ki huzur ve istikrarla geçen zamanları saymazsak, en uzun süreli barışı sağlamıştır. Ne var ki Tito bile ölümünden bir kaç ay önce yaptığı konuşmada kendisinin savaş zamanının lideri olduğunu ve ölümünün ardından ülkeyi bölünmeden kurtarmanın yolu olmadığını ifade etmiştir. Nitekim ölümünün hemen ardından başlayan çatışmalar, katliamlar, savaşlar, soykırımlar Yugoslavya coğrafyasını istikrarsız ve kargaşa alanına çevirmiştir¹⁴⁹.

Tito ölümünden önce birliğin dağılmasını önlemek amacıyla kollektif bir iktidar oluşturmuş ve Federal Cumhuriyet ya da Özerk Bölge yöneticilerinin

¹⁴⁷ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, s.51.

¹⁴⁸ SANDER, Oral, "Siyasi Tarih: 1918-1994", İmge Kitabevi, İstanbul,2009,(Siyasi Tarih),s.576.

¹⁴⁹ Gözde Kılıç YAŞIN, **Balkanlarda Bir Dönem Kapanıyor**, Cumhuriyet Strateji: 27.03.2006,TUSAM Balkan Araştırmaları Masası, http://balkanpazar.org/balkanizasyon_sureci.htm, (19.04.2012)

üst makamlara sırayla geçmesini 1978 yılında Bosna-Hersek'ten başlatmıştır. Bölgedeki mezhep ve kültür farkından dolayı Sıpların ülkeye sahip olma endişesi Hırvatları sürekli olarak tedirgin etmiştir. 1980 Tito'nun ölümü ve kollektif yönetimin istenen başarıyı yakalayamayışı, merkezi yönetimin zayıflamasına, Federal Cumhuriyetler arası anlaşmazlıkların başlamasına, siyasi görüş ayrılıklarına, çıkar çatışmalarına, bölgesel ve siyasal haksızlıkların yapılmasına sebep olmuştur¹⁵⁰.

1989 yılına gelindiğinde komünist rejimler birbiri ardına çökerken, Tito'nun Yugoslavya'sında kontrol altında tutulan Sırp milliyetçiliği de giderek baskıcı bir şekil almış ve Sırbistan'ın diğer federe cumhuriyetlerle ilişkilerini belirleyen baskıcı bir nitelik kazanmıştır.

1990 yılının Ocak ayında yapılan Yugoslavya komünistler partisinin kongresinde federasyonun varlığını korumak amacıyla komünist yönetime son verilip çok partili hayata ve piyasa ekonomisine geçilmiş, bu durum dağılış sürecini daha da hızlandırmıştır. 1990 yılında yapılan ilk serbest seçimlerde Sırbistan ve Karadağ dışında tüm cumhuriyetlerde milliyetçi partilerin zaferiyle sonuçlanmıştır¹⁵¹. Hochenos, Miloşević ve Tudjman gibi liderler kendi güçlerini pekiştirmek için milliyetçi duyguları kullanmış, bölgeyi istikrarsız bir hale getirmiştir¹⁵².

1990 yılının Eylül ayında Sırbistan'ın Voyvoda ve Kosova'nın özerkliğini kaldırması ile Kosova Arnavutları üzerindeki baskının artması, Hırvatistan ve

¹⁵⁰ GÖRGÜLÜ ve diğerleri, ss.147-162.

¹⁵¹ Şule KUT, **Balkanlarda Kimlik ve Egemenlik**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005,(Kimlik), s.47

¹⁵² Gözde Kılıç YAŞIN, "Balkanlarda Bir Dönem Kapanıyor", Cumhuriyet Strateji: 27.03.2006,TUSAM Balkan Araştırmaları Masası, http://balkanpazar.org/balkanizasyon_sureci.htm, (19.04.2012)

Slovenya yönetimleriyle anlaşmazlıkların derinleşmesi, Yugoslavya'yı dağılma süreci içine itmiştir¹⁵³.

1990-1991 yıllarındaki dağılma süreci içerisinde Yugoslavya'da üç farklı etnisiteyi içinde barındıran Bosna-Hersek, Müslüman Boşnakları ayrı bir unsur olarak görmeyen Sırp ve Hırvat milliyetçilerin kışkırtmalarıyla karışıklığı en derinden yaşayan bölge olmuştur¹⁵⁴. Sırp ve Hırvat milliyetçileri hem kendi aralarında hem de özerk kimliklerini kabul etmedikleri Müslüman Boşnaklarla çatışmaya başlamış, Batı Avrupalı Devletler de kendi menfaatleri için bölgede tahriklere başlayınca Yugoslavya bütünlüğünü koruma umutları iyice azalmıştır.

1918-1941 Yugoslavya'sının sonunu getiren Sırp milliyetçileri, Tito Yugoslavya'sının da sonunu hazırlamış, üstüne Slovenya ve Hırvatistan'ın zenginliğini Kosova, Makedonya gibi fakir bölgeyle paylaşmak istemeyişi dağılma sürecine katkıda bulunmuştur¹⁵⁵.

Federal Başkanlık sırası gelen Hırvat Stipe Mesiç'in Sırbistan tarafından kabul edilmeyişi bardağı taşıran son damla olmuş, 19 Mayıs'ta Hırvatistan tam bağımsızlık için referanduma gidip %92 gibi büyük bir oyla tam bağımsızlığı kabul etmiştir. 25 Haziran'da Slovenya ve Hırvatistan bağımsızlıklarına ilan etmiş, ertesi günün sabahı Federal Ordu tanklarından oluşan bir konvoy Slovenya'ya girmiştir¹⁵⁶.

C. Yugoslavya'nın Dağılması

Doğu Avrupa'da Sovyet sisteminin çökmesi Yugoslavya Federasyonu'nu zorluklara itmiş, Slovenya gelişmiş devletlere yaklaşırken Sırbistan'da milliyetçilik daha da saldırgan bir hal almıştır. Slovenya'nın Federasyondan ayrılması, içerisinde az Sırp nüfusu barındırdığından nispeten kolay olmuştur. Bu durum Hırvat

¹⁵³ KUT, Kimlik, s.47

¹⁵⁴ BORA, Av Sahası, s.59.

¹⁵⁵ Deniz BERKTAY, **Yugoslavya Diye Bir Ülke Vardı...**, Cumhuriyet Stratejisi:27.03.2006, http://balkanpazar.org/balkanizasyon_sureci.htm, (19.04.2012)

¹⁵⁶ MALCOLM, ss.349-350.

milliyetçiler tarafından hoş karşılanmazken ayrı bir Hırvatistan içinde barındırdığı yüksek Sırp nüfusu nedeniyle kendini güvende hissedememiştir. Bu durumun neden olduğu gerilim etkilerini araştırarak iyileştirmek amacıyla uluslararası güçlerin müdahalesini hızlandırmış, çatışmalar Hırvatistan'dan Bosna-Hersek'e sıçramış ve buradaki çatışmalar çok daha yoğun ve kanlı olup uluslararası ilişkilerin niteliğini büyük ölçüde değiştirmiştir¹⁵⁷.

1. Kosova Sorunu

Tito'nun ölümüyle beraber Kosovalı Arnavutlar, Cumhuriyet statüsü kazanmak için gösterilere başlamış, 1981 yılının Mart ve Nisan aylarında Yugoslavya'nın temellerini sarsan halk ayaklanmaları çıkmıştır. Çıkan ayaklanma Yugoslavya Kollektif Başkanlık Konseyi tarafından zor kullanarak bastırılmıştır¹⁵⁸.

1980'lerin ikinci yarısında da devam eden Kosova'daki gösteriler Makedonya'da yaşayan Arnavutlar ile Bosna-Hersek'teki Müslümanlar arasındaki ayrılıkçı düşünceyi körükleyeceği fikriyle, Sırbistan yönetimi kendi anayasasında değişiklik yapma hakkı olduğunu federal düzeyde savunmaya başlamıştır. Sırbistan, Voyvodina ve Kosova yönetimleriyle ilişkisini sınırlamak ve özerk bölgeleri denetimi altına almak istemiştir¹⁵⁹. Voyvodina yönetimi Sırbistan'ın projesine karşı çıkıp, Kosova Sırplarının da katılımıyla Voyvodina'nın başkenti Novi Sad'da büyük bir gösteri yapmıştır. Sırplar karşılık olarak Kosova Sırplarına yapılan baskılara son verilmesi amacıyla bir milyon kişinin katılımıyla Belgrad'da gösteri düzenlemiş, Kaçuşa Yaşari, Azem Vlosi gibi üst düzey yöneticilerin görevden alınmasını sağlamıştır. Bütün bu gösterilen sonucunda Kosova Parlamentosu Sırpların

¹⁵⁷ Richard J. CRAMPTON, **İkinci Dünya Savaşından Sonra Balkanlar**, çev. Emel KURT, Yayıncılık, İstanbul, 2007, s.231.

¹⁵⁸ İrfan Kaya ÜLGER, **Yugoslavya Neden Parçalandı?**, Seçkin Yayınları, 2003, (Neden), Ankara, s. 72.

¹⁵⁹ ÜLGER, Neden, s. 75.

denetimine geçmiş ve 1989 yılında yapılan oylamayla otonomi statüsünü kaldıran anayasa değişikliği kabul edilmiştir¹⁶⁰.

Bölgedeki gelişmeleri takip edenler savaşın Kosova’da çıkacağını düşünürken savaş Slovenya’dan başlayıp kısa sürede Hırvatistan’a ardından Bosna’ya yayılmıştır.

2. Slovenya’nın Ayrılması

1960’lı yılların ikinci yarısından itibaren İtalya ve Avusturya ile ilişkilerini geliştiren Slovenya, tarihi ve kültürel geçmişi, iktisadi gelişmişliği ile Yugoslavya’nın diğer cumhuriyetlerinden farklılığını ortaya koymuş, 1991 yıllarının başlarında Yugoslavya’dan ayrılma isteğini çok açık şekilde söylemeye başlamıştır.

Slovenya Parlamentosu, bağımsız silahlı kuvvetlerinin oluşturulmasını öngören bir yasayı kabul etmiştir. Kısa zaman sonra da, Cumhuriyet sınırlarında gümrük merkezleri oluşturmuş, 25 Haziran 1991’de tek taraflı olarak Yugoslavya Federasyonu’ndan ayrıldığını duyurmuş ve bağımsızlığını ilan etmiştir. Slovenya’nın bağımsızlık kararına Sırbistan’ın tepkisi çok sert olmuş, Federal orduya bağlı askeri ve polisi, Slovenya tarafından işgal edilen sınır karakollarını geri almak ve tekrar Yugoslavya’ya dahil etmek için bölgeye sevk etmiştir. Fakat böyle bir durumla karşılaşacağını hesap eden Slovenya 32.000 kişiden oluşmuş ve eğitimli ordusuyla karşılık vermiş, sonucunda imzalanan Brioni Antlaşması ile Federal ordunun üç ay içinde Slovenya’yı terk edeceği karara bağlanmıştır. Bu antlaşma ile Sırp lar resmen Slovenya’nın Yugoslavya’dan ayrıldığını kabul etmiştir¹⁶¹.

Slovenya 1991 yılında Almanya, 1992 yılında Avrupa ülkeleri ve ABD tarafından tanınmış, Mayıs ayı sonunda BM üyeliğine kabul edilmiştir¹⁶².

¹⁶⁰ ÜLGER, Neden, ss. 75-76.

¹⁶¹ Şafak ÖZŞİMŞİR, **BM ve Eski Yugoslavya İç Savaşı**, <http://www.akademikozgurluk.com/bm-ve-eski-yugoslavya-ic-savasi.html>, (23.04.2011)

¹⁶² ÜLGER, Neden, s. 117.

3. Hırvatistan'ın Ayrılması

Slovenya'nın bağımsızlık ilanını fırsat bilen Hırvatlar da 25 Haziran 1991'de bağımsızlığını ilan etmiş, ama Hırvat sınırları içerisinde yoğun olarak Sırp nüfusunun oluşu Federal Devletin bu bağımsızlık ilanını Slovenya'da olduğu gibi çokta kolay kabul edilmeyeceğini belli etmiştir.

Federasyon yetkilileri ile Hırvat yönetimi ve Sırp liderliği arasında yürütülen müzakereler, arabuluculuk çalışmaları sonuç vermemiş, geçici çözüm olarak Federal Devlet Başkanlığına atanan Hırvat Stipe Mesiç'e Sırp'ların onay vermesi istenmiş, anlaşma sağlanamayınca da çatışmalar şiddetini arttırmıştır. Alevlenen çatışmaları önlemek amacıyla Birleşmiş Milletler Yugoslavya'ya silah ambargosu uygulamıştır.

Hırvat yönetimine isyan eden Sırp güçler Federal ordunun da desteğini almış, Hırvatistan Cumhurbaşkanı Tudjman ise sınırları içerisinde ki Federal Ordu Üslerini basıp silahları toplatmış, bu olay da savaşın daha geniş alana yayılmasına sebep olmuştur. Komuta kademesi Sırp'ların elinde bulunan Federal Ordu kısa sürede Hırvatistan topraklarının üçte birini ele geçirmiştir.

Askeri ve siyasi olarak baskı altında olan Tudjman, 1991 yılının Ağustos ayında, Sırp'ları dışarıda bırakarak tüm kesimlerin temsil edildiği Demokratik Birlik Hükümetini göreve getirmiş, göreve gelen hükümet çatışmaları önlemeye ve ülke içerisinde denetim kurmaya çalışmıştır.

Hırvatistan 2 Aralık 1991 yılında Almanya tarafından tanınmıştır¹⁶³. Almanya'nın Slovenya ve Hırvatistan'ı Badinter Komisyonunun raporunu bile beklemeden tanınması Avrupa Topluluğu'nun zayıflığını ortaya koymakla beraber, Almanya'nın küresel liderlik talebinin olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Almanya'nın bu iki devleti tanımada göçmen tehdidinden çekinmesi de büyük rol oynamıştır.

¹⁶³ ÜLGER, Neden, s. 122.

Almanya, tanınmanın Sırp saldırılarını önleyeceği görüşü tam ters yönde etki yaratmış ve çatışmalar giderek şiddetlenmiştir. Krizin başladığı dönemde Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünü savunan Avrupa Topluluğu, Almanya'nın Slovenya ve Hırvatistan'ı tanımasının ardından 15 Ocak 1992'de iki Cumhuriyeti de tanıdığını bildirmiştir. Hırvatistan ve Slovenya'nın ardından Avrupa Topluluğu, 17 Nisan 1992'de Bosna-Hersek'i tanımış, Yunanistan'ın isim itirazı nedeniyle Makedonya'nın tanınmasında gecikme olmuştur¹⁶⁴.

4. Makedonya'nın Ayrılması

Makedonya, Yugoslavya Federasyonun zayıflamasını endişeyle izlemiş, ekonomik olarak geri kalmışlığı, komşularının toprakları üzerindeki tarihsel iddiaları ve nüfusunun dörtte birini oluşturan Arnavutların, Slav egemenliğinde bağımsız bir devleti kabul etmeyeceği düşüncesi bağımsızlık ilan etmelerine engel olmuştur¹⁶⁵.

Makedon milliyetçiliğin zamanla güçlenmesi bu endişeleri ortadan kaldırmıştır. Makedon Anayasasında 1989 yılının Kasım ayında yapılan değişiklikle, eskiden "Makedon, Arnavut, Türk ve diğer halk ve etnik grupların cumhuriyeti" diye belirtilen nitelik "Makedonlar ve diğer halk ve etnik gruplar cumhuriyeti" şeklinde değiştirilmiş, bu da gerilimi arttırmıştır. Milli topraklarını geri almayı, yeniden birleştirmeyi hedefleyen Makedon milliyetçiliği ve Arnavut "ezilen ulus milliyetçiliği" hızla örgütlenmiştir¹⁶⁶.

Makedonya, çatışmaların yaşandığı dönemde genelde uzlaşmacı politika izlemiş, çıkarlarının Yugoslavya Federasyonu içinde kalarak daha iyi korunacağını düşünmüştür. Fakat Federasyondaki diğer Cumhuriyetlerin bağımsızlık ilanı

¹⁶⁴ İrfan Kaya ÜLGER, "Ortadoğu Sorunu" ve "Yugoslavya'nın Dağılması"nın Avrupa Dış Politikası Çerçevesinde Analizi, http://www.stradigma.com/turce/eylul2003/print_04.html, (22.04.2011).

¹⁶⁵ CRAMPTON, ss.237-238.

¹⁶⁶ BORA, Milliyetçilik, s.139.

neticesinde Parlamento’da 25 Ocak 1991’de parlamanterlerin oy birliğiyle aldığı kararla Makedonya bağımsızlığını ilan etmiştir.

Makedonya’nın bağımsızlık ilan etmesiyle, Bulgaristan Makedonya’yı devlet olarak tanıdığını fakat Makedon ulusunu tanımadığını beyan etmiş, Yunanistan ise parası, tarihi, bayrağı dahil her şeyine itiraz edip tanımamıştır. Sonuçta ABD’nin araya girmesiyle 1995 yılının Eylül ayında Yunanistan’ın zorladığı bazı değişiklikler yapılmış ve Makedonya, Birleşmiş Milletlere “Eski Yugoslavya Cumhuriyeti Makedonya” adıyla üye olmuştur¹⁶⁷.

5. Bosna-Hersek’in Ayrılması

Yugoslavya Federasyonu’nu oluşturan altı cumhuriyetten sadece Bosna-Hersek’te etnik gruplar mutlak çoğunluk sağlayamamıştır. Bosna-Hersek’te yaşayanların %44’ünü Müslümanlar, %31’ini Sırlar, %17’sini ise Hırvatlar oluşturmuş ve Bosna-Hersek Cumhuriyet’inin her köşesine yayılmıştır. Müslümanlar daha çok merkezde yer almışken, Hırvatlar Batı Hersek bölgesinde Sırlar ise kuzeydoğu ve güneydoğudaki şehirlerde bulunmuştur¹⁶⁸.

Hırvatistan ve Slovenya’nın bağımsızlık mücadelesi verdiği dönem Bosna-Hersek’i de etkilemiş, Bosna-Hersek’te de eylemler başlayıp siyasi boyutlara dönüşmüştür¹⁶⁹. 1991 yılı Haziran ayı başında Sırp-Hırvat anlaşmazlığının Yugoslavya genelinde yaşandığı dönemde, Bosna-Hersek Cumhurbaşkanı İzzetbegoviç, Hırvatistan Devlet Başkanı Tudjman ve Sırbistan Devlet Bakanı Miloseviç tarafından önerilen Bosna-Hersek’in etnik temele dayalı olarak kantonlara ayrılması görüşü kabul edilmemiştir¹⁷⁰.

¹⁶⁷ ORAN, s.504.

¹⁶⁸ CRAMPTON, s.236.

¹⁶⁹ Şafak ÖZŞİMŞİR, **BM ve Eski Yugoslavya İç Savaşı**, <http://www.akademikozgurluk.com/bm-ve-eski-yugoslavya-ic-savasi.html>, (23.04.2011).

¹⁷⁰ ÜLGER, Neden, s.175.

1991 yılının Haziran ayı sonlarında Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlıklarını ilan etmeleriyle İzzetbegoviç, Makedonya lideriyle birlikte Yugoslavya'da gevşek bir federasyon oluşturmasının önermiştir¹⁷¹.

1992 yılının Şubat ayı sonunda halk oylaması yapılmış, %94,4 gibi büyük bir çoğunlukla bağımsızlık kararı çıkmış ve İzzetbegoviç Bosna-Hersek'in bağımsızlığını ilan etmiştir.¹⁷²

Bağımsızlık ilanının ardından başkent Sarajevo (Saraybosna) dahil olmak üzere ülkenin bir çok yerinde Sırp Müslüman çatışmaları yaşanmaya başlamış, mart ayı sonlarında Sırp lar kontrolü altında tuttukları ve otonom ilan ettikleri bölgede Bosna-Hersek Sırp Cumhuriyeti'ni kurduklarını ilan etmiştir. Sırp otonomi bölgelerini ve Bosna-Hersek'in topraklarının %65'ini kapsayan bu Sırp Cumhuriyeti, Bosna-Hersek hükümeti tarafından yasa dışı ilan edilmiştir. Bu da yaşanmakta olan Sırp-Müslüman çatışmalarını bir iç savaşa sürüklemiştir¹⁷³.

1945 yılından bu yana en yıkıcı, en şiddetli çatışmaların yaşanacağı, Yunan iç savaşını bile gölgede bırakan dehşet başlamıştır. Özellikle Hırvatistan ve Bosna-Hersek'te daha çok hissedilen savaş, Bosna'da çok daha uzun sürmüştür¹⁷⁴.

Bosna çatışmalarında askeri mücadele ve ittifakların çok karmaşık oluşu Bosna Savaşı'nın belirleyici tek faktörü olmamış, uluslararası mücadelenin de aynı derecede öneme sahip olmuştur. Fakat bu kargaşa yüzünden uluslararası mücadele bile paramparça bir hal almıştır.¹⁷⁵

¹⁷¹ BORA, Milliyetçilik, s. 41.

¹⁷² Şafak ÖZŞİMŞİR, **BM ve Eski Yugoslavya İç Savaşı**, <http://www.akademikozgurluk.com/bm-ve-eski-yugoslavya-ic-savasi.html>, (23.04.2011).

¹⁷³ ÜLGER, Neden, s.126.

¹⁷⁴ CRAMPTON, s.250.

¹⁷⁵ CRAMPTON, s.251.

Yaklaşık dört yıl boyunca, çeşitli katliamların yaşandığı bu kanlı savaş uluslararası güçlerin devreye girmesiyle sonuçlanmıştır.¹⁷⁶ İmzalanan Dayton Barış Antlaşması ile Bosna-Hersek Devleti, Bosna-Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti olmak üzere iki ayrı etnisiteye bölünmüştür.¹⁷⁷

6. Yeni Yugoslavya (Sırbistan-Karadağ)

Yugoslavya Federasyonu'nda bağımsızlık ilan etmeyen sadece Sırbistan ve Karadağ Cumhuriyetleri kalmıştır. Kalan bu iki cumhuriyet 27 Nisan 1992 yılında kabul ettikleri yeni anayasa ile bir Federasyon kurmuştur. Oluşturulan anayasaya göre, Yeni Yugoslavya Federasyonu Cumhuriyetlerin eşitliği ilkesiyle hareket etmiş, aynı anda görev yapmak üzere Cumhurbaşkanı ve Başbakan farklı Cumhuriyetlerden seçilmiştir. Fakat yeni kurulan Federasyon üçüncü Yugoslavya olmamış, adeta bir Sırp Devleti olmuştur.

1992 yılında yapılan seçimlerde Sırbistan Sosyalist Partisi birinci olurken, iyi eğitim almamış, aşırı milliyetçilerden oluşan Sırp Radikal Partisi ikinci olmuştur¹⁷⁸.

7. Karadağ

Yugoslavya Federasyonu'nun dağılması üzerine, Sırp'larında baskısıyla Karadağ, Sırbistan'la birlikte yeni Yugoslavya'ya katılmıştır. 2003 yılına gelindiğinde ise Karadağ'ın yoğun çabalarıyla, Yeni Yugoslavya daha esnek olan Sırbistan-Karadağ adını almıştır¹⁷⁹. 21 Mayıs 2006 tarihinde yapılan referandum sonucunda bağımsızlık isteyen Karadağ, bu referandumun sonucuna dayanarak 3 Haziran 2006 tarihinde Karadağ Parlamentosu'nun bağımsızlığını ilan etmesiyle

¹⁷⁶ Şafak ÖZŞİMŞİR, **BM ve Eski Yugoslavya İç Savaşı**, <http://www.akademikozgurluk.com/bm-ve-eski-yugoslavya-ic-savasi.html>, (23.04.2011).

¹⁷⁷ Yusuf ARMAĞAN, http://www.dusuncegundem.com/index2.php?option=com_content&do_pdf=1&id=417, (25.04.2011)

¹⁷⁸ ÜLGER, Neden, s.136.

¹⁷⁹ Karadağ hakkında ansiklopedik bilgi, <http://www.yeniansiklopedi.com/karadag-montenegro/>, (19.04.2012)

bağımsız bir devlet olmuştur. Kısa bir süre önce bağımsızlık kazanmış olan bu ülke AB aday ülke statüsü kazanmış ve NATO Eylem Planına dahil edilmiştir.¹⁸⁰

D. İç Savaş ve Dayton Barış Antlaşması

Bosna-Hersek, Sırp-Hırvat çekişmesinin ortasında kalmış bir bölgeyken, Tito tarafından 1974 anayasasının kabul edilmesiyle Müslüman millet olarak sayılmış ve hakları garanti altına alınmıştır. Bosna-Hersek, burada yaşayan nüfusun oranına bakıldığında; %43'ü Boşnak, %32'si Sırp, %17'si Hırvat olan aslında Yugoslavya'nın bir minyatürü olma özelliğini sürdürmüştür¹⁸¹.

1989 yılında Belgrad'da yapılan, Sırpların Bosna'da tehlikede olduğu propagandaları, Bosnalı Müslümanlarla Hırvatları bir araya getirmiş, Sırpları ise yalnız bırakmıştır. 1990 yılının başlarında Bosna'da kurulan Hırvat Partisinin benimsediği politika ise Bosna sınırlarının korunmasını sağlamak olmuştur. Fakat Temmuz ayında, Hırvat Krajina bölgesinde özerklik için kışkırtmalar yapan partiyle aynı adı taşıyan Sırp Partisi Bosna'da kurulmuş, buna karşın 1988 yılında hapisten çıkan ve 1990 yılında Müslümanların en büyük partisi olacak olan Büyük Müslüman Partisi Aliya İzzetbegović önderliğinde kurulmuştur¹⁸².

Yugoslavya'nın en zengin ve nüfus olarak neredeyse homojen olan iki cumhuriyeti Hırvatistan ve Slovenya, Sırbistan'ın denetimi altında fiilen üniter bir devlet haline dönüştürmeye çalıştığı Yugoslavya Federasyonu içerisinde kalmayacağının belirtileri göstermiştir. Makedonya ve Bosna-Hersek ise en başından beri Yugoslavya Federasyonu'nun gevşek bir federasyon biçiminde varlığını

¹⁸⁰ T.C. Dışişleri Bakanlığı,, "Karadağın Siyasi Görünümü", **Bilgilendirme**, <http://www.mfa.gov.tr/karadag-siyasi-gorunumu.tr.mfa>, (12.06.2012)

¹⁸¹ SELVER, s.98.

¹⁸² MALCOLM, s.340.

sürdürmesinden taraf olmuş olmakla beraber Hırvatistan ve Slovenya'nın olmadığı bir konfederasyondan çekinmiştir¹⁸³.

Bosna-Hersek, yönetim değişikliği için Slovenya ve Hırvatistan'a destek vermiş olmasına karşın iki cumhuriyetin federasyondan ayrılıp Makedonya gibi fakir bir ülkeyle aynı federasyonda kalmalarının sonucunda Sırbistan'ın avuçlarının içerisine gireceği fikrini hiçbir zaman göz ardı etmemiştir¹⁸⁴.

1990 yılında komünist Partilerinin teker teker dağıldığı gibi Bosna'da da komünizm çökmüş ve milliyetçilik ön plana çıkmıştır. Aynı yıl yapılan seçimlerde Aliya İzzetbegović meclisteki 240 sandalyeden 86'sını kazanmış ve diğer Müslüman partilerin vekilleriyle, Müslümanlar 240 sandalyeli mecliste 99 vekille idareye geçmiştir. Aslında alınan oylara bakıldığında her grubun nüfus oranıyla aynı doğrultuda vekil çıkardığı görülmüştür¹⁸⁵. Böylece üç taraflı bir etki karar mekanizması işlemeye başlamış, huzur ortamı sağlanmıştır¹⁸⁶.

1991 yılında altı cumhuriyetin önderleri de görünüşte Yugoslav Federasyonu'nun dağılmasını engelleyecek önlemler almak için toplantılar yapmış, toplantılarda sonuca varılamamış ve Haziran ayında Hırvatistan ve Slovenya bağımsızlıklarını ilan etmiştir. Bağımsızlık ilanının ertesi günü Yugoslav Federal Ordusu Hırvatistan'ı işgale başlamış ve yerli nüfusu ülkenin başka bölgelerine sürmüştür¹⁸⁷.

Sırbistan tüm cumhuriyetlerden pay alabilmek için bağımsızlık ilanlarından bir yıl öncesinde bölgedeki Sırları kışkırtmaya başlamış, Hırvatistan'daki Sırların bir Ustaşi rejimi tarafından tehdit edildiğini, Bosnalı Sırların ise İslami kökten dinci

¹⁸³ Şule KUT, Yugoslavya Bunalımı ve Türkiye'nin Bosna-Hersek ve Makedonya Politikası, **Türk Dış Politikasının Analizi**, der. Faruk Sönmezoğlu, , Der Yayınları, İstanbul, 2004, (Bunalım), s.587.

¹⁸⁴ MALCOLM, s.348.

¹⁸⁵ MALCOLM, s.339.

¹⁸⁶ SELVER, s.98.

¹⁸⁷ SANDER, Siyasi Tarih, s.578.

rejimin baskısı altında olduğunu ileri sürmüştür¹⁸⁸. O yıllarda Bosnalı Müslümanların en laik Müslüman nüfusu oluşu Sırpların aslında ne kadar yersiz kışkırtmalar yaptığını açıkça göstermiştir¹⁸⁹.

Sırplarla Hırvatlar arasında başlayan çatışmaların Bosna'ya da çok kısa zamanda sıçrayacağı, bu iki devletin Bosna'yı paylaşıp hakimiyet sınırlarını daha da geniş bir coğrafyaya yayacağı apaçık belli olmuş ve 1992 yılında Bosna hiç te içinde olmak istemediği savaşın tam da ortasında kendini bulmuştur. Yugoslavya Federasyon Ordusu'nun Bir Bosna kenti olan Bosanski Brod şehrini bombalamasıyla resmen savaş başlamıştır¹⁹⁰.

Bosna-Hersek Parlamentosu aldığı kararla 15 Ekim 1991'de bağımsızlığını ilan etmiş, Avrupa Birliği'nin tanınması üzerine şart koştuğu referanduma ise 29 Şubat 2012'de gitmiştir. Referandumun bağımsızlık istemesi üzerine Yugoslavya Federasyon Ordusu'nun topçuları hedef gözetmeksizin Bosna şehirlerini bombalamaya başlamıştır¹⁹¹.

Bosna-Hersek'in bağımsızlık ilanından hemen sonra Sırp Meclisi ise "Bosna-Hersek Sırp Cumhuriyeti"nin kuruluşunu ve başkentinin Banja Luka olduğunu bildirmiş, daha sonra da Sırbistan'la birleştiklerini açıklamıştır. Temmuz ayında ise Mate Boban liderliğindeki Hırvatlar, Tudjman'ında desteğiyle başkenti Mostar olan, Batı Hersek, Merkez Bosna ve Kuzey Bosna'yı içine alan Hırvat Hersek-Bosna Cumhuriyetini ilan etmiştir¹⁹².

Hırvat ve Slovenleri hemen kabul eden Avrupa, Bosna-Hersek'i 6 Nisan'da, Amerika Birleşik Devletleri ise 7 Nisan'da tanıdığını bildirmiştir. Bosna- Hersek 9 Şubat 1992'de Türkiye, 17 Şubat 1992'de de Rusya tarafından tanınmıştır. Eşitlik,

¹⁸⁸ MALCOLM, s.339.

¹⁸⁹ MALCOLM, s.345.

¹⁹⁰ SANDER, Siyasi Tarih, s.578.

¹⁹¹ SANDER, Siyasi Tarih, s.579.

¹⁹² BORA, Av Sahası, s.84.

adalet insan hakları gibi kavramlarla ayrıcalıklı olduklarını düşünen Avrupalı Devletler Bosna-Hersek konusunda yanlış davranmış, kitlesel insan ölümleri, tecavüz, işkence, etnik temizlik gibi yüz kızartıcı suçların işlenmesine göz yummuştur. Avrupalı Devletler'in bu tutum ve davranışları Sırp'ların daha da cesaretlenmesine neden olmuştur¹⁹³.

Yugoslavya'nın resmen dağılması yeni bir sorunun başlangıcı olmuş, Hırvatistan ve Bosna-Hersek'te barışın nasıl sağlanacağı sorusu gündeme gelmiştir. Hırvatistan ile eş zamanlı bağımsızlık ilan eden Slovenya ise Sırp tehlikesi giderip yoluna devam etmiştir.

Hırvatistan'daki savaş Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletlerin araya girmesiyle bir yıl sonrada olsa bitirilmiştir. Bosna-Hersek'teki iç savaş ise Sırp'ların sivillere saldırıları, katliamlarla 1995 yılına kadar sürmüştür.

1. Bosna-Hersek'e Sırp Ve Hırvat Saldırıları

Bosna-Hersek, en başından beri Yugoslavya Federasyonu'nun dağılmasını istememiş olsa da Sırp öfkelerini göze alarak bağımsızlık ilan etmiş, bağımsızlık ilanı ile beraber Hırvat ve Sırp'lar gibi destekçisi olmayan Müslüman Boşnak'lar yalnız kalmış ve orantısız bir savaşın başlayacağı ortaya çıkmıştır. 1992 yılının Nisan ayında Saraybosna Sırp kuşatmasına girmiş ve savaş böylece başlamıştır.

Yugoslav Federal Ordusu'nun yönetiminin uzun yıllardır Sırp'ların elinde oluşu, Sırp'lara büyük destek sağlamış ve Müslüman Boşnaklar çok zor durumda kalmıştır.

1992 yılında Müslümanlar Hırvatlarla iş birliği anlaşması yaparak Batı'dan destek alabileceğini ümit etse de, milliyetçi Hırvatların muhalefetiyle anlaşma bozulmuştur. Böylece iyice yalnızlaşan Boşnaklar İslami kimliklerine iyice sarılmıştır. İslami kimliğin bu denli keskinleşmesinde ise Yugoslavya idealinin

¹⁹³ KUT, Bunalım, s.589.

çöküşü, Avrupa'nın Bosna-Hersek'teki savaşa ve Sırp yayılcılığına tepkisiz kalışı önemli rol oynamıştır.

Bosna Savaşı'nda Bosna-Hersek'te yaşayan insanlar göçe zorlanmış, kültürel yıkımlar yaşanmış, toplama kampları oluşturulmuş, tecavüz ve cinayetler artmıştır. Birleşmiş Milletler ise Sırp'ların oluşturduğu toplama kamplarını, toplama kampı olarak bile nitelendirmeyip tamamen pasif bir tutum sergilemiştir¹⁹⁴. Buna ek olarak Bosna-Hersek'ten kaçan göçmenlerin Batı Avrupa ülkeleri tarafından Yugoslavya sınırları içerisinde tutulması felaketin büyük boyutlara ulaşmasına neden olmuştur.

Bosna-Hersek'te yaşanan insani felaketlerin yanında Osmanlı'nın bıraktığı kültürel ve mimari eserlerin de büyük darbeler alması özellikle İslamcı Muhafazakar basında kızgınlığa yol açmıştır. Fakat bu kızgınlık kültürel bağlamda değil; İslamcı Osmanlıcı bir ideolojiyle şekillenmiştir.

Birbirleriyle sürekli çatışan Sırp ve Hırvat aşırı milliyetçileri Bosna-Hersek'teki savaş atmosferini tahammül edilemez bir duruma getirmiştir. Tudjman ile Miloseviç arasında seçim yapmanın *“kan kanseriyle beyin tümörü arasında seçim yapmaktan farksız olmadığını”* söyleyen İzzetbegović, 1991 yılının Ekim ayında Bosna'nın Hırvatistan ile Sırbistan arasında tarafsız olduğunu beyan etmiştir. Radovan Karadžić, bu açıklamayı Sırp karşıtı olarak algılamış ve Hırvatistan'daki savaşın faşist düşünceye karşı yürütüldüğünü savunmuştur¹⁹⁵.

Eski muhalif Marković Sırp Kongresinde bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmada; Yeni Yugoslavya Devleti'nde, en az üç federal birim; Sırbistan, Karadağ, Birleşik Bosna ve Bosna'nın Sırp özerk bölgesinden bazısını ve asıl Hırvat bölgesini kapsayan bir bölge olacağını, isterlerse Müslüman Boşnakların Yeni

¹⁹⁴ BORA, Av Sahası , s.148.

¹⁹⁵ MALCOLM, Noel, s.354.

Yugoslav Devleti'nde kalabileceğini, istemezler ise etraflarının Sırp ülkesi ile çevrili olacağını ifade etmiştir¹⁹⁶.

Bosna-Hersek'in bağımsızlık ilanı ile sınırları içerisinde bulunan Sırp lar kısa süre içerisinde harekete geçmiş ve Saraybosna dahil ülkenin %70'inin kontrolünü ele almıştır. Birleşmiş Milletler ise daha önce Hırvatistan'da bulunan Koruma Gücünü Bosna-Hersek'e taşımış fakat sadece insani yardım yapmakla görevli birlik çatışmaların önlenmesini sağlayamamıştır. Sırp ların Federal Ordunun silahlarını kullanmasına karşın Birleşmiş Milletlerin silah ambargosunu kaldırmayışı Boşnak ve Hırvatları savunmasız bırakmıştır. Sırp ordu komutanlarının söylemlerine göre *"Kendilerinin altı, yedi yıl savaştacak cephanelerinin oluşu Bosnalıların ölüm cezasına çarptırılmasından farksız olmadığı"* anlamı taşımıştır¹⁹⁷.

Bosna-Hersek'te savaşan Sırp askeri güçlerinin çekirdeğini Sırp Radikal Partisine bağlı Çetnikler oluşturmuştur. Bu partinin lideri olan Şeşelj, 1980'li yıllarda Müslümanların icat edilmiş uydurma bir millet olduğunu ve Bosna-Hersek'in Sırbistan'a bağlanması gerektiğini söylemiş ve bundan dolayı hapis yatmıştır. Şeşelj 1991 yılında Müslüman Boşnaklar hakkında: *"Bosna'daki Müslümanlar, Müslümanlaştırılmış Sırp lardır. Bu Müslümanlar gerçek milliyetlerine dönmemekte direnirlerse, onları Anadolu'ya süreriz."* demiştir¹⁹⁸. Boşnak halkı ise hiçbir zaman Türk kökenli olduklarını inkar etmemiş, Türkiye'den gelen yardımı önemsemiş, benimsemiş ve daha fazla yardım beklemiştir. Hatta; *"Biz burada ölüyorsak, Türk olduğumuz için ölüyoruz."* demiştir¹⁹⁹.

Hırvat hükümetinin politik danışmanlarından Zdravko Tomaç'ın Nedyelyina Dalmaciya dergisine 1992 yılında verdiği şu demeç:

¹⁹⁶ MALCOLM, Noel, s.355.

¹⁹⁷ MALCOLM, s.375.

¹⁹⁸ BORA, Milliyetçilik, s.138.

¹⁹⁹ Ertuğrul GÜNEY, **Bosna Yazıları (Bosna İçin İnsanlık Girişimi)**, AD Yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 73.

“Uluslararası topluluk Müslümanların mutlak bir yenilgiye uğramasına izin vermemelidir. Müslümanlar çaresiz bir konuma düşmemelidir; yoksa bütün dünya Müslümanlarının Bosna’daki kardeşlerini korumak için bir kutsal savaşa girişmesi tehlikesi vardır.”²⁰⁰

Hırvatların geleceğe yönelik planlarının adeta özeti olmuştur.

1993 yılının Mart ayında Hırvat-Müslüman ilişkilerinde bir yumuşama görülmüş bu yumuşamada dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Özal’ın Hırvatistan ziyaretinin etkili olduğu da söylenmiştir. Fakat hiç bir zaman savaş öncesi olduğu kadar iyi olmamıştır²⁰¹.

Üç yıl boyunca Sırlar, uluslararası hiçbir konvansiyona kulak asmamış, insanlık dışı uygulamalarına devam etmiş, soykırımı tek savaş yöntemiymiş gibi devam ettirmiştir. Birleşmiş Milletler Saraybosna, Srebrenitsa başta olmak üzere altı tane güvenli bölge oluşturmuş, bu bölgeler de toplu katliamların yaşanmasına sebep olmuştur²⁰². Ne ilginçtir ki, Birleşmiş Milletlerin güvenli bölge dediği Srebrenitsa’da İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra bir milletin sayı olarak en çok katledildiği yer olarak tarihe geçmiştir²⁰³.

2. Boşnakların Direnişi ve Dayton Süreci

Srebrenitsa katliamından sonra Sırlar, diğer güvenli bölgelerden olan Zepa ve Bihaç bölgesine saldırmaya başlatmıştır. Sırların özellikle güvenli bölgeleri hedef aldığını gören Bosna-Hersek ve Hırvatistan Cumhurbaşkanı, Split’te bir araya gelerek, yeni bir askeri işbirliği anlaşmasına imza atmışlardır. Bihaç bölgesinin ele geçirilmesi, Hırvatistan’ın Krajina bölgesindeki Sırp kuvvetlerini güçlendireceği

²⁰⁰ ÖZPIÇAK, s.57.

²⁰¹ BORA, Av Safhası, s.111.

²⁰² SELVER, s. 187.

²⁰³ Tufik BURNAZOVIÇ, “Bosna Örneğinde ABD’nin Balkan Siyasetini Anlamak”, **Balkan Diplomasisi**, der. Ömer E. Lütem ve Birgül Demirtaş Coşkun, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM) Yayınları, Ankara, 2001, s.282.

için Hırvatistan Cumhurbaşkanı Tudjman, bu dönemde Bosna Ordusu'na önemli ölçüde ilgi göstermiştir. Bosna Ordusu, Hırvat Ordusu'nun desteğiyle Hırvatlar 3 günde, neredeyse Krajina bölgesinin tamamını denetim altına almıştır. Bu gelişme, Bosnalı Sırp liderler Radovan Karadžić ve Ratko Mladić arasında önemli bir kavga çıkarmıştır²⁰⁴. Bir yandan da, Bosna Savaşı'nın başlarında henüz ortada bir Boşnak ordusu yokken Sırp'lar tarafından elde edilen topraklar dışında savaşın ilerleyen zamanlarında ciddi bir kazanç elde edilemediğini fark eden Yugoslavya'ya, hem ambargo hem de Bosnalı Sırp'lara yaptığı yardımlar ağır gelmeye başlamıştır ve Bosnalı Sırp'lara yardımı azaltmıştır²⁰⁵.

Bütün bu olağandışı değişimler, başlatılacak diplomatik bir girişimin savaşı sonlandırabileceği konusunda uluslararası kamuoyuna ümit vermiştir. Savaşın başladığı günden itibaren ABD ilk kez barışı koordine etmek için etkin çaba göstermeye başlamıştır. Dönemin ABD Başkanı Clinton, Bosna Sorunu'nun çözülmesine önem vermiştir. Çünkü Avrupa'nın yakın coğrafyası içinde yaşanan bu sorunu çözmemesi ve yine ABD'nin desteği ile çözülecek olması ABD için çok ciddi bir prestij kaynağı olacağı düşünülmüştür. Aynı zamanda ABD'de yaklaşan Başkanlık seçimleri ve Clinton'un Bosna Savaşı'ndaki etkinliğinin sorgulanması sürecin hızlandırılması açısından önemli olmuştur.

ABD ve Türkiye'nin girişimiyle Mart 1994'te Bosna Cumhurbaşkanı (Aliya İzzetbegović) ve Hırvatistan Cumhurbaşkanı (Franjo Tudjman) bir araya gelerek,

²⁰⁴ Ayhan DEMİR, "Bir Millet'in Özgürlük Mücadelesi: Bosna-Hersek Direnişi", http://www.muslumanarnavutluk.net/index.php?option=com_content&view=article&id=2764%3ABosna-Hersek-dren&catid=44%3AAyhan-demir&Itemid=54, (13.06.2012).

²⁰⁵ İlhan UZGEL, "Bağımsızlıktan Yalnızlığa Yugoslavya'da Miliyetçilik ve Dış Politika", **Türkiye'nin Komşuları**, der. Mustafa Türkeş ve İlhan Uzel, 1.Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2002, s.145.

imzalanan Washington Anlaşması ile Boşnaklar ve Hırvatların kurduğu Bosna-Hersek Federasyonu savaşın gidişatını değiştirmiştir²⁰⁶.

Özellikle ABD'nin Bosna Savaşı'nda etkin rol üstlenmeye karar vermesi ile askeri harekatlarda da büyük değişiklikler yaşanmıştır. Saraybosna'da bir pazar yerine düzenlenen ve 37 kişinin ölümü ve 88 kişinin yaralanmasıyla sonuçlanan, Sırpların havan topu saldırısının ardından, BM ve NATO, General Mladić'e yarıçapı 20 km'lik bir bölge olan Saraybosna yasak bölgesinden topçularını çekmesi, aksi halde misilleme yapılacağı konusunda ultimatoma vermiştir. Mladić yapılan uyarıyı dikkate almayınca, 30 Ağustos'ta 1994'te NATO, hava saldırılarına başlamıştır²⁰⁷.

NATO'nun başlattığı bombalama saldırıları, kesintisiz olarak yaklaşık iki hafta sürmüştür. Mladić başta, Batı'nın sergilediği kararlılığın kendi içinden delineceğini ya da Rusya'nın etkin siyaseti ile bu kararlılığın üstesinden geleceğini, dolayısıyla sabırla saldırıların kesilmesini beklemesi gerektiğini düşünmüştür. Ancak, NATO güçlerinin Mladić'e verdiği ağır askeri kayıplardan sonra başta verilen ultimatoma uyarak, Saraybosna yasak bölgesinden ağır silahlarının çoğunu geri çekmek zorunda kalmıştır. Sırp, 19 Eylül 1995 tarihi itibarıyla saldırıların durdurması için Hırvatistan, Türkiye, İngiliz ve ABD Hükümetleri'nin yaptığı baskıyı boyun eğdiğinde, ülkenin toplam toprak miktarının neredeyse %15'ini kaybetmişlerdi²⁰⁸.

Tüm bu olaylar artık savaşın sonuna yaklaşıldığını göstermiştir. Dolayısıyla bu süreç içerisinde ortaya atılan farklı anlaşma metinleri ve toprak paylaşım önerileri olmuştur. Yapılan toprak paylaşım önerisi genellikle Müslüman-Hırvat Federasyonu için %51 ve Sırp için %49 şeklinde olmuş ve ülke haritası karşılıklı anlaşma temeline dayanan düzenlemelere açık bırakılmıştır. Yine de, Bosna Hükümeti'nin,

²⁰⁶ İlhan UZGEL, **Türk Dış Politikası (Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar)**, Cilt II: 1980-2001, der. Baskın ORAN, 12.Baskı, İletişim Yayınları, 2010, İstanbul., s.495.

²⁰⁷ SELVER, s.104.

²⁰⁸ MALCOLM, s.411.

Saraybosna çevresindeki topraklar ile Gorazde'yi takas etmesi için ABD'nin yaptığı dolaylı önerilere, Bosna Kabinesi'nde yer alan bakanlar şiddetle karşı çıkmıştır. Bu gergin süreç içerisinde yapılan toplantılar, ilk önce ABD Dışışleri Bakan Yardımcısı Richard Holbrooke tarafından gerçekleştirilen mekik diplomasisi yoluyla, daha sonra da Ohio, Dayton'daki ABD Hava Kuvvetleri üssünde düzenlenen üç haftalık oturumlar halinde yürütölmüştür²⁰⁹. Amerikan hava üssündeki gergin geçen görüşmelere Richard Holbrooke başkanlık etmiştir ve İngiltere, Fransa, Almanya ve Rusya'dan oluşan Temas Grubundan ve AB'den temsilciler de hazır bulunmuştur. Miloseviç, Tudjman ve İzzetbegoviç, görüşmelerin başlamasından üç hafta sonra 21 Kasım tarihinde bir anlaşmaya vararak, Bosna-Hersek'te Barış için Genel Çerçeve Anlaşmasına paraf atmışlardı ve bu belge hemen sonrasında Dayton Barış Anlaşması ismini alarak 14 Aralık 1995'te Paris'te resmen imzalanmıştır²¹⁰.

Dayton Barış Anlaşması, Bosna-Hersek'te kan dökölmesine bir an önce son vererek ölkede barışın yeniden sağlanması konusunda başarılı olmuştur; ama diğer yandan da dünyanın en karmaşık siyasi yapılarından birini oluşturmuştur. Dayton'un getirdiğı bu düzen, Bosna-Hersek'in içindeki ve dışındaki pek çok kişi tarafından uzun vadede sürdürölebilir bir sistem olarak değeriendirilmiyor²¹¹. Dolayısıyla bu anlaşma her şeye rağmen taraflardan hiçbirini mutlu etmemiştir. Bosna Savaşı'nda birbiriyle savaşan taraflardan ikisi, Sırlar ve Hırvatlar birer öлкеye sahiptiler ve topraklarını genişletmek için savaşmışlardır. Ancak diğer taraf olan Boşnakların ise devletleri yoktu ve kendilerine bağımsız bir devlet kurmak istemişlerdir. Dayton Barış Anlaşması ile Sırlar ve Hırvatlar öлке topraklarını genişletememiş olsa da, başka devlete ortak olmuşlardır. Boşnaklar ise hayallerindeki ulus devlete

²⁰⁹ MALCOLM, s.412.

²¹⁰ "Dayton Anlaşmasının Tarihçesi", Dayton Anlaşmalarının 10'uncu Yıldönümü: İleriye Bakış , 12.12.2005,<http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/tr/dayton/setimes/special/dayton/history/feature-01>, (20.04.2012)

²¹¹ "Dayton Anlaşmasının Tarihçesi", Dayton Anlaşmalarının 10'uncu Yıldönümü: İleriye Bakış , 12.12.2005,<http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/tr/dayton/setimes/special/dayton/history/feature-01>, (20.04.2012)

kavuşmamışlar ve savaşın bitmesi için istemeyerek de olsa birbirlerine karşı savaştıkları uluslarla ortak bir devlet kurmuşlardır²¹². Aliya İzzetbegoviç, Dayton Anlaşması'nı şu ifade ile adeta özetlemiştir; *“Bu adil bir barış olmayabilir. Fakat devam edecek bir savaştan daha adildir. Daha iyi bir barış elde edilemedi.”*²¹³.

Bu anlaşmanın birçok zayıf yönü vardır. İlk olarak, savaş sırasında Sırpların ve Hırvatların yapmış oldukları etnik temizlik ve zorunlu göçlerle boşalttıkları ve/veya nüfuslarını kendi lehine göre değiştirdikleri şehirler yeni haliyle dikkate alınmıştır. İkincisi, Bosna-Hersek'i oluşturan üç etnik yapının da ülkenin egemenlik haklarına zarar vermeme şartı ile komşu ülkelerle özel ilişkilere girme hakkı verilmiştir. Böylece de Sırpların Sırbistanla, Hırvatların da Hırvatistanla ilişkisinin önü açılmıştır. Üçüncü olumsuz nokta da taraflara kendi ordularına sahip olma hakkı verilmiştir.

Dayton Anlaşması gereği taraflara savaş suçlularının yakalanması, araştırılması ve mahkemeye sevk edilmesinde Uluslararası Ceza Mahkemesi ve ilgili kuruluşlarla işbirliği yapma yükümlülüğü getirilmiştir.

Savaş sona erdiğinde yaklaşık 150.000'den fazla insan yaşamını yitirmiş, 2.000.000 insan evsiz kalmıştı²¹⁴.

X. ULUSLARARASI ÖRGÜTLER VE BOSNA-HERSEK SAVAŞI

Yugoslavya dağılma sürecine girdiği ilk zamanlarda bölgeye özel bir ilgi duymayan ABD, Hırvatistan, Slovenya ve Bosna-Hersek'in bağımsızlıklarının tanıdığında bölgede etkinliğini hissettirmeye başlamıştır. Savaşın başlarında Yugoslavya sorununu Avrupa'ya bırakmıştır. Ancak Avrupa'nın bölgedeki arabuluculuk faaliyetleri başarısız olunca ve özellikle de Srebrenitsa katliamından

²¹² ÖZPIÇAK, s.65.

²¹³ Abdülhamit BİLİCİ, “Dayton 'Savaştan Adil Barış’”, 25.11.1995, **Aksiyon Dergisi Arşiv**, <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-1142-11-dayton-savastan-adil-baris.html>, (14.06.2012).

²¹⁴ UZGEL, İlhan, s.497.

sonra ABD bölgedeki sorun ile derinden ilgilenmeye başlamıştır. ABD, çevredeki diğer ülkelerin de savaşa bulaşmalarından endişe duyduğu için Bosna Sorunu'na birden yoğunlaşmıştır. Özellikle de Türkiye ve Yunanistan'ın savaşa dahil olmasından endişelenen ABD, bu olasılığın NATO paktına zarar verebileceğini düşünmüştür. Böylesine bir durumun Rusya'yı cesaretlendirip, dünya üzerindeki etkisi azalmış olan Rusya'nın bir pay koparabilmek için savaşa sürüklemesinden de endişe duyulmuştur²¹⁵.

Bu dönemde Clinton yönetimi bu bölgeyle olan politikasını tekrar gözden geçirmek zorunda kalmıştır. Çünkü 1991 seçimlerinde Clinton (ABD Demokrat Parti adayı), Balkanlarda askeri müdahaleye karşı çıkan Bush'u (Cumhuriyetçi Parti adayı) yenmiştir²¹⁶.

Yugoslavya krizine geç tepki veren diğer güç olan Avrupa, AT devletlerinin Balkanları etki alanı dışında tutarak, siyasi tercihlerini Orta Avrupa'daki devletlerin Pazar ekonomisine geçişlerini sağlamaya yönelmişlerdir. Ayrıca AT dış politika konusunda kriz önleme ve krizin etkilerini azaltacak şekilde bir girişimde bulunamamıştır²¹⁷. Avrupa'nın Bosna-Hersek Savaşı'ndaki görmezden gelme çabaları ve savunucusu oldukları insan hakları ihlallerine karşı duyarsızlığı; adalet, özgürlük, hümanizm gibi değerler ile ters düşmüştür. Bu durum özellikle Avrupa'nın ilkeleri uğruna bir bütün olarak hareket etme söylemini tartışılır hale getirmiştir. Aliya İzzetbegoviç de Batı'nın savaşa tek müdahalesinin askeri ambargo koyma kararı alma olduğunu ve bu kararın Boşnakları korumadığı gibi savunmasız bıraktığını dile getirmiştir. Ancak barış görüşmelerini engelleyen taraf görüntüsü

²¹⁵Tufik BURNAZOVIÇ, "Bosna Örneğinde ABD'nin Balkan Siyasetini Anlamak", Balkan Diplomasisi, der. Ömer E. Lütem ve Birgül Demirtaş Coşkun, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM) Yayınları, Ankara, 2001, s.280-282.

²¹⁶BURNAZOVIÇ, s.281.

²¹⁷Başak, KALE, "ABD'nin Balkan Politikası", Balkan Diplomasisi, der. Ömer E. Lütem ve Birgül Demirtaş Coşkun, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM) Yayınları, Ankara, 2001., ss.297-298.

vermemek için Batı ile olan ilişkilerini koparmamış ve bu siyasetiyle Bosna Savaşı'nı durdurmaya çabalamıştır²¹⁸.

Birleşmiş Milletler (BM), Kuzey Atlantik Paktı (NATO), Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı (AGİT) ve Avrupa Topluluğu (AT) savaşı durdurmak ve Bosna-Hersek sorununu çözmek için ciddi ve etkin kararlar alamamıştır. Bosna-Hersek ve Türkiye'nin sorunu uluslararası platformlara taşıma girişimlerine rağmen Avrupa'nın gözleri önünde yaşanan bu savaşta Avrupa Birliği ve özellikle NATO gibi yaptırım gücü yüksek olan uluslararası kuruluşlardan yeterince yararlanılamamıştır.

Avrupa Topluluğu çerçevesinde çözerek bölgedeki politik gücünü arttırma planları yapmışken; Birleşmiş Milletler gibi önlem almakta gecikmiş ve politik çıkarlarını gerçekleştirememiştir. BM tarafında tüm eski Yugoslavya için alınan silah ambargosu kararı zaten silahlı gücü kısıtlı olan Bosna-Hersek'i, Avrupa'nın en güçlü 4. Ordusu sayılan Sırların elindeki Yugoslavya ordusuna ve illegal yollardan da silah elde edebilen Hırvat ve Sırlara karşı daha da zor durumda bırakmıştır²¹⁹. Sonuç olarak ne Avrupa Birliği, ne de ABD 1992 yılı sonuna kadar Bosna Savaşı'nın durdurulması için eylemde bulunmamıştır.

1992'den itibaren Bosna Sorunu ciddi bir savaşa dönüşmüş ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, bölgeye bir yandan Barış Gücü askerleri göndererek bir yandan da diplomatik süreç başlatarak savaşa karşılık vermişlerdir. Bölgede göreve başlayan Barış Gücü, 29 Haziran'da Saraybosna'ya insani yardım ulaştırmak amacıyla tarihin kaydettiği en büyük hava köprüsü oluşturulmuştur. Güvenlik konseyi bölgede bulunan askerlere insani yardım konvoylarını korumak için

²¹⁸ Aliya İZZETBEGOVIĆ, **Konuşmalar**, Klasik Yayınları, İstanbul, 2005, s.55.

²¹⁹ Harp Akademileri, **Balkanlar ve Türkiye'nin Bölgeye Yönelik Politikaları Sempozyumu**, İstanbul, 1999, s.134.

gerekirse kuvvete başvurma yetkisi verilmişken, varlıkları bilinen esir kamplarına müdahale için izin verilmemiştir²²⁰.

Bosna-Hersek'e barışı getirme çabaları, Birleşmiş Milletler ve Avrupa Topluluğu kalkını altında çalışan Vance-Owen veya Vance-Stoltenberg olarak adlarındaki barış konferansına devredilmiştir. Ortaya atılan planın, Sırpların saldırgan tutumlarının yarattığı durumu onayladığı gerekçesiyle Aliya İzzetbegoviç tarafından da eleştirilmiştir. Sonuçta önerilen bu plan Bosnalı Sırplar tarafından da reddedilmiştir. Bu durum Bosnalı Müslümanlar için altı güvenlik bölgesi oluşturan Washington Anlaşmasına götürmüştür. Bu anlaşmaya göre, Srebrenitsa, Bihaç, Saraybosna, Tuzla, Goradze, Zepa Barış Gücü askeri tarafından güvenli bölgeler olarak belirlenmiştir. Oluşturulan güvenli bölgelerde yapılan katliamların izi silinmeden Temmuz 1994 tarihinde yeni bir anlaşma ortaya atan ABD, Rusya, Fransa, Almanya, İngiltere ve Türkiye'den oluşan temas grubu yeni bir plan oluşturmak için ilk kez çatıda toplanmıştır²²¹. Sonuç olarak dönemin ABD başkanı Clinton'ın bölge politikalarına bizzat el atması ile Dayton Barış Anlaşması'na giden süreç hızlanmıştır. ABD hükümeti, Avrupa kıtasının güney doğusunda artık sürekli bulunmayı kararlaştırdığını vurgulamıştır²²².

İzzetbegoviç savaştan hemen önce Türkiye, İran ve Libya'ya giderek destek istemiş ve Müslüman kimliğini öne çıkararak bir bu ülkelerden yardım talebinde bulunmuştur. Bu dönem de Türkiye'nin İKÖ'nün dönem başkanı olması İslam dünyasının dikkatini çekmek açısından büyük bir avantaj olmuşsa da, Müslüman devletler başlarda pasif bir tutum sergilerken; Müslüman Kardeşler hareketi Bosna savaşına doğrudan müdahil olmakta gecikmemiştir. Bosna-Hersek'teki savaş şiddetlendikçe ve Boşnak Müslümanların içinde bulunduğu şartlar ağırlaştıkça, İslam dünyasının savaşa taraf olması hatta Türkiye'nin tek başına müdahale etmesi için

²²⁰ Marisol TOURAINE, **Altüst Olan Dünya: 21. Yüzyıl Jeopolitiği**, çev. Turhan Ilgaz, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1997, s.82.

²²¹ TOURAINE, s.82.

²²² BURNAZOVIÇ, s.283.

baskı artmıştır²²³. İzzetbegoviç ise yaptığı bir konuşmada, Batı'yla ipleri koparmamaya gayret eden temkinli politikası gereği önce “*İslam Cumhuriyeti kurmanın peşinde değilim*” demiş, sonra da “*Hoşlansınlar ya da hoşlanmasınlar dünyanın bu parçasında İslam'ın kurtulmasını istiyorum*”²²⁴ diyerek İslami kimliğini Boşnak kimliğinin önüne koymuştur. Aliya İzzetbegoviç bu konuşmasıyla bölgedeki çatışmaların dini etnisiteye dayandığını örtülü olarak vurgulamıştır²²⁵. Bu dönemde yapılan İslamcı birliktelik ve İslam konferansları yolu ile çözüm bulma yanılgısının yalnızca dini kutuplaştırmayı keskinleştirdiği görülmüştür.

XI. BARIŞ SÜRECİ

Bosna–Hersek'te savaşın başlamasıyla birlikte soruna barışçı yollardan çözüm bulma arayışları da başlamıştır. Bosna–Hersek için yapılan barış görüşmelerinin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından hazırlanan yeni bir plan önerisi görüşmeye başlanmıştır. Sırlara zaman kazandıran bu görüşmelerde Sırlar hem savaş, hem barış stratejisini uygulamışlardır. Bosna'da barış sürecinin gelişimi incelendiğinde bu sürecin Sırların işine yaradığı görülmüştür.

A. Cenevre Barış Konferansı-Vance-Owen Planı

Çok sayıda sivilinde yaşamını yitirdiği Bosna Savaşı'nın durdurulması için öneri planlarını içeren barış görüşmelerinde, BM temsilcisi Cyrus Vance ve AT temsilcisi David Owen'ın girişimleriyle 2 Ocak 1993 günü Sırp, Hırvat ve Müslüman liderler Cenevre'de bir araya gelmişlerdir. Planda zayıf bir merkezi hükümet çevresinde toplanan güçlü eyaletlerden oluşan bir siyasal sistem öngörülmüştür. Bunun yanında hazırlanan öneri de, anayasa, askeri konular ve yarı özerk bir konfederal sisteme ilişkin toprak düzenlemeleri yer almıştır. Bu plan Bosna–

²²³ ORAN, s.495.

²²⁴ İZZETBEGOVIÇ, s.25.

²²⁵ İZZETBEGOVIÇ, s.25.

Hersek'in 10 tane yarı özerk bölgeden oluşan bir konfederasyon meydana getirmesini ve her etnik gruba üçer bölge verilmesini, son olarak da Saraybosna'nın serbest şehir olmasını öngörmüştür²²⁶. Etnik temellere dayalı eyaletlerle, güçsüz bir merkezi hükümet kurulmasını amaçlayan Vance–Owen Planı, Boşnakları rahatsız ettiği halde hem İzzetbegoviç'in ikili siyasetinden hem de Bosnalı Sırpların % 65'lik toprak kazanımlarından ve başlayan Boşnak-Hırvat çatışmalarından ötürü öneri reddedilememiştir. Sırplar kendi geleceklerine kendileri karar vermek isterken, Boşnaklarda Bosna–Hersek'in bağımsız bir devlet olduğu ve toprak bütünlüğünün korunması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Plan, sadece Hırvatlar tarafından kabul edilmiştir.

B. Güvenli Bölgeler Planı

Mayıs 1993'te, ABD, Rusya Federasyonu, Fransa, İngiltere ve Almanya'nın temsilcileri tarafından açıklanan Ortak Hareket Planı önerisinde Srebrenitsa, Bihaç, Saraybosna, Tuzla, Goradze, Zepa BM Barış Gücü askeri tarafından güvenli bölgeler olarak belirlenmiştir. Ancak güvenli bölge ilan edilen Srebrenitsa'da yaşanan büyük katliam ve Zepa'nın Sırpların eline geçmesi güvenli bölge planları Sırpları cesaretlendirmiş, özellikle de güvenli bölgelere yönlendirilen ve savunmasız olduğunu bilinen bölgelere saldırılar yöneltmişlerdir. Bu durum uluslararası örgütlerin güvenliği sağlamaktan uzak olduğunu göstermiştir²²⁷.

Güvenli Bölgeler Planı'nın imzalanmasından kısa bir süre sonra Bosnalı Hırvatlar, Boşnaklarla olan ittifaklarına son vermiş, Bosnalı Sırplarla yeni bir ittifak içine girmişlerdir. Bunun sonucunda Boşnaklar hem Bosnalı Sırplar, hem de Bosnalı Hırvatlarla savaşmak zorunda kalmışlardır.

²²⁶ SAMARY, s.165.

²²⁷ TOURAINE, s.82.

C. Owen–Stoltenberg Planı

20 Ağustos 1993'te Cyrus Vance'ın yerine Stoltenberg ile David Owen yeni hazırladıkları Owen–Stoltenberg (Üç Bölge Planı) ile birlikte etnik gruplar arasındaki sınırlar tekrar çizilerek devlet şekli değiştirilmiştir. Bu planda Bosna-Hersek'in etnik çoğunluk temel alınarak üç bölgeye ayrılması kararlaştırılmıştır. Buna göre, Bosna-Hersek topraklarının %52'si Bosnalı Sırlara, %30'u Bosnalı Müslümanlara, %18'inin de Bosnalı Hırvatlarla bırakılması uygun görülmüştür. Sırların savaşta elde ettikleri toprakların büyük kısmından vazgeçmelerine sebep olacak olan öneri Sırların tepkisini çekmiştir. Ancak AT, Sırların Müslümanlara daha fazla toprak vermeleri karşılığında Sırbistan'a uygulanan yaptırımların aşamalı olarak kaldırılmasını önermiştir²²⁸.

Owen–Stoltenberg Planı'na başlangıçta sıcak bakmayan Boşnaklar daha sonra kabul etmek zorunda kalmışlardır. Hırvatlar planı uygun görürken, Sırlar kendileri için toprak kaybına sebep olduğu düşüncesiyle reddetmişlerdir. Sonuç olarak, Owen–Stoltenberg Planı da kendinden önceki planlar gibi kabul edilmemiştir.

D. Washington Antlaşması

Bosna Savaşı'nı bitirmeye yönelik AB girişimlerinde memnun olmayan ABD hükümetinin Boşnak ile Hırvat tarafını bir araya getirerek Bosna-Hersek Federasyonu'nun kurulmasına karar verilmiştir. Aliya İzzetbegović ile Franjo Tuđman 18 Mart 1994'te Washington Anlaşmasını imzalamıştır²²⁹.

Anlaşmanın en önemlisi yanı bu Anlaşmayla kurulan Bosna-Hersek Federasyonu, savaşın Boşnaklar ve Hırvatlar için olumlu yönde değişmesine neden

²²⁸ SAMARY, s. 166.

²²⁹ Amer KAPETANOVIĆ, "Bosna-Hersek'in On Yıllık Dış Politika Tecrübesi", çev.Emir Türkoğlu, **Balkan Diplomasisi**, der. Ömer E. Lütem ve Birgül Demirtaş Coşkun, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM) Yayınları, Ankara, 2001, ss.190-191.

olmuştur. Çünkü bu anlaşma ile kurulan yeni Federasyon, Sırp'ların karşısındaki Boşnak ve Hırvatların hem diplomatik hem de askeri anlamda direnci arttırmıştır²³⁰.

E. Dayton Barış Antlaşması

1995 yazında, Boşnakların ve Hırvatların toprak kazançları nedeniyle meydana gelen jeostratejik değişiklikler barış görüşmeleri için fırsat yaratmıştır. Güçlü bir uluslararası baskıyla karşı karşıya kalan Bosnalı Sırp'lar, Hırvatlar ve Boşnaklar, Ekim 1995'te Dayton, Ohio'daki ABD Hava Üssü'nde ABD'nin arabuluculuğunda savaşın durdurulmasına karar vermişlerdir. ABD'nin davetiyle Hırvat Cumhurbaşkanı Franjo Tudjman, Bosna-Hersek Cumhurbaşkanı Aliya İzzetbegović ve Sırbistan Cumhurbaşkanı Slobodan Milošević Dayton'da birleştirilmiştir. Bu görüşme de Bosnalı Sırp'lar, Milošević tarafından temsil edilmiştir, çünkü Bosnalı Sırp liderler Kradjić ve Mladić savaş suçları işlemekle itham edilmiş ve tutuklama korkusuyla seyahat etmek istememişlerdir. ABD davetiyle Dayton'da buluşan bu üç lider 21 Kasım 1995 tarihinde önerilen barış antlaşması kabul edilmiş ve 14 Aralık'ta Paris'te resmen imzalanmıştır²³¹.

Dayton Barış Antlaşması Bosna'daki savaşı sona erdirmesi kadar diplomasi tekniği açısından da önem taşıyan bir anlaşma olmuştur. Savaşın üç etnik grubun temsilcileri de, bir hava üssüne adeta kapatılmış ve yaratılan sanal haritalar yardımıyla toprak paylaşımı konusunda anlaşmaya zorlanmıştır. Sonuçta ortaya çıkan anlaşma hiçbir tarafı tam olarak memnun etmemiş olsa da, barış sağlanması savaşın devamına tercih edilmiştir²³².

²³⁰ Faruk SÖNMEZOĞLU, **II. Dünya Savaşından Günümüze Türk Dış Politikası**, Der Yayınları, İstanbul, 2006, (Dış Politika), s. 594.

²³¹ Francine FRIEDMAN, **Bosnia And Herzegovina: A Polity On The Brink**, 1. Baskı, Routledge, London, 2004, s.57-58.

²³² İlhan UZGEL, "Dayton Antlaşması", **Türk Dış Politikası (Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar)**, Cilt II: 1980-2001, der. Baskın Oran, 12.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s.498.

Dayton Barış Anlaşması ile Bosna-Hersek'in egemenliği ve bütünlüğü tanınırken ülkenin yüzde 51'i Boşnak-Hersek Federasyonu'na, yüzde 49'u ise Bosna'daki Sırp Cumhuriyetine (Republika Srpska) bırakılmıştır. Böylece, dünya tarihinde ilk kez bir cumhuriyetle bir federasyondan oluşan bir devlet kurulmuştur. Dayton Barış Anlaşması'nın olumlu taraflarının yanı sıra ülkeye bir takım sıkıntıları da beraberinde getirmiştir. Dayton Barış Anlaşması ise böyle bir etnik bölünmüşlüğü yasallaştırdığı için, ülke toprak bütünlüğüne ve bağımsızlığına ciddi ve sürekli bir tehdidi beraberinde getirmiştir²³³.

Dayton Barış Antlaşması'na göre, devletin anayasası ve dış siyaset, dış ticaret, bölgelerarası güçler, uluslararası ve devlet içi hukuk uygulamaları, ulaşım, haberleşme, hava trafiği ve para siyasetinden sorumlu bir hükümet oluşturulmuştur. Ayrıca yeni kurulan Bosna-Hersek'in tek bir başkenti (Saraybosna), tek bir para birimini ve tek bir merkez bankası olacağı belirtilmiştir. Tek bir başkenti olan devlet, iki etnik yapı olan Bosna-Hersek Federasyonu ve Bosna-Sırp Cumhuriyeti'nden meydana gelmiştir. Buna ek olarak Bosna-Hersek'e başkanlık sistemi getirilmiş ve yasama sistemi iki meclisli (Federasyon Meclisi-Halk Meclisi) olarak öngörülmüştür. Bunlardan biri, üyelerinin üçte ikisinin Federasyon Meclisi'nden seçileceği 15 üyelik Halklar Meclisi; diğeri de yine üyelerinin üçte ikisinin Federasyon'dan doğrudan seçileceği 42 üyelik Temsilciler Meclisi'dir²³⁴.

Anlaşma'da, yürütme görevinin üç üyeli başkanlık konseyi tarafından sağlanacağı ve en az iki oyla karar verilebileceği belirlenmiştir. Ayrıca ülke içinde dolaşım ve yerleşim özgürlüğü sağlanmıştır²³⁵.

²³³ TÜRBEĞAR, Dayton, ss.2-3.

²³⁴ İrfan NEZİROĞLU, **Dayton Barış Antlaşması**, TBMM Kütüphane ve Dokümantasyon Müdürlüğü Araştırma Servisi, Ankara, 1996, ss.1-5.

²³⁵ UZGEL, s.498.

Dayton Barış Anlaşması'nın imzalanmasından sonraki 6-9 aylık süre içinde, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın (AGİT) denetimi altında Bosna-Hersek, Bosna-Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti'nde seçimler yapılmıştır²³⁶.

Dayton Barış Anlaşması'yla barışı uygulamak için silah kullanma yetkisine sahip bulunan bir Uygulama Gücü (Implementation Force-IFOR) kurulması kararlaştırılmıştır. NATO, 12 aylık bir süre için bölgeye Barış Uygulama Gücü IFOR'u yerleştirmiştir. IFOR'a ABD 60.000, Türkiye ise 1320 kişilik birlikle katılmıştır. IFOR ile antlaşmanın temel noktalarının yerine getirilmesi, tarafların askeri güçlerinin çekilmeleri, silahlı bölgenin oluşması, Bosna'daki yabancı güçlerin 30 günde çekilmesi ve ağır silahlarla tarafların silahlı kuvvetlerinin 120 günde kışlalarda toplanması denetlenmiştir. Haziran 1997'de görevini tamamlayan bu gücün sayısı 30.000'e indirilmiş ve adı İstikrar Gücüne (Stabilization Force- SFOR) dönüştürülmüştür²³⁷.

Anlaşmaya göre, üç tarafta Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi Lahey'e yardımcı olma zorunda bırakılmıştır ve Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'nin buna uymaması halinde yaptırım ile karşılaşacağı belirtilmiştir. Lahey Savaş Suçları Mahkemesi'nin çalışmaları çerçevesinde Slobodan Miloseviç ve Radovan Karadžić'in yargılanmaları büyük önem taşımıştır. 2001 yılında yakalanan Miloseviç yargılanması sürerken 2006 yılında ölmüştür. 2008 yılında yakalanan Karadžić'in yargılanması ise devam etmektedir²³⁸.

Bosna-Hersek'te Dayton Anlaşması ile kurulan düzen uluslararası örgüt ve kuruluşların çabalarıyla ayakta durmaktadır. Bu ülkede güvenlik büyük ölçüde SFOR ve polis gücü IPTF (International Police Task Force) tarafından sağlanırken, seçimleri AGİT tarafından yapılmakta, altyapısı ve sanayi tesisleri büyük zarar

²³⁶ UZGEL, s.498.

²³⁷ UZGEL, s.498.

²³⁸ Faruk SÖNMEZOĞLU, **Uluslararası İlişkilere Giriş**, 3. Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 2009, (Uluslararası), s.111.

gördüğü için ekonomisi AB ve Uluslararası Donörler Konferansı çerçevesinde sağlanan fonlara dayanmaktadır²³⁹.

Dayton Barış Anlaşması, Bosna-Hersek'te kan dökülmesine bir an önce son verilerek ülkede barışın yeniden sağlanmasında başarılı olmuştur; ama bunu başarırken diğer yandan da dünyanın en karmaşık hükümet sistemlerinden birini kurmuştur. Bu karmaşık sistem, Bosna-Hersek'in içindeki ve dışındaki pek çok kişi ve stratejist tarafından uzun vadede sürdürülebilir bir sistem olarak görülmemektedir. Bazı yazarlar, merkezi kurumları zayıf olan, bünyesindeki iki taraf arasında sürekli bir ayrılık olan ve uluslararası yönetime bağımlı durumdaki ülkeyi henüz işler durumda bir devlet olarak nitelendirmenin zor olduğunu belirtmiştir²⁴⁰. Dayton Barış Anlaşması, kağıt üzerinde çok uluslu olmasına rağmen, üç bileşen halkı arasında bölünmüş bir ülke yaratmıştır²⁴¹.

Yıllarca süren savaşın bitimiyle birlikte ülkede rehabilitasyon programları başlatılmış, ancak gelecekte oluşabilecek etnik sorunların kökleri bütünüyle kurutulamamıştır. Ülkenin üç başlı yönetiminde siyasal partilerin ortak karar verebilmesi zor olmakta ve her biri ayrı anayasa göre politika yürütmektedir²⁴². Ayrıca, Bosna-Hersek Federasyonu'nun ve Sırp Cumhuriyeti'nin, ülkenin egemenliğine aykırı olmayacak biçimde, komşu devletlerle özel ilişkiler kurulabilmesine olanak tanınmıştır. Buna ek olarak hem Federasyonun, hem de Sırp Cumhuriyeti'nin kendi ordusuna sahip olmasına izin verilmiştir. Etnik önyargılar mültecilerin mültecilerin geri dönüş sürecini de zorlaştırmıştır.

²³⁹ UZGEL, s.498.

²⁴⁰ "Dayton Anlaşmasının Tarihçesi", Dayton Anlaşmalarının 10'uncu Yıldönümü: İleriye Bakış , 12/12/2005, <http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/tr/dayton/setimes/special/dayton/history/feature-01>, (20.04.2012)

²⁴¹ Andrew Baruch WACHTEL, Dünya Tarihinde Balkanlar, çev. Ali Cevat Akkoyunlu, 1.baskı, Doğan Kitap, İstanbul, 2009, s.136.

²⁴² SÖNMEZOĞLU, Uluslararası, s.110.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN BALKANLAR POLİTİKASI VE BOSNA-HERSEK

I. TÜRKİYE’NİN JEOPOLİTİK VE JEOSTRATEJİK AÇIDAN BALKAN POLİTİKASI

Soğuk Savaş sonrası “Yeni Dünya Düzeni” olarak adlandırılan günümüzdeki uluslararası siyasal sistem, Balkanlar’da ve Orta Asya’da yeni Müslüman ve Türk devletlerin ortaya çıkmasına şahit olmuştur²⁴³. Balkandan ve Orta Asya’ya uzanan Avrasya coğrafyasının merkezinde yeralan Türkiye jeopolitik, jeostratejik açılardan elinde bulundurduğu gücü çok iyi değerlendirmesi gerekmektedir. Öyle ki, Avrasya bölgesi çoğu stratejist tarafından dünyanın merkezi olarak kabul edilmiştir²⁴⁴.

Yüzyıllarca dünyanın önemli bir çatışma alanı olan Balkanlar, günümüzde Asya’dan Avrupa’ya enerji taşınması planlanan NABUCCO ve Güney Akım gibi büyük doğal gaz hattı projelerinin de güzergahında yer alırken, aynı zamanda da jeopolitik açıdan yeniden önem kazanmaktadır²⁴⁵. Türkiye ise Balkanların jeopolitik etkilerine en açık ülkelerden biri olarak; bölge kaynaklı sorun ve avantajlarla karşılaşabilmekte, bölgedeki problemlerin çözümü noktasında akla ilk gelen ülkelerden biri olmaktadır. Gerek Osmanlı ve gerekse Türkiye Cumhuriyeti döneminde Balkanlar Türk dış politikasında her zaman öncelikli bir konuma sahip olmuştur²⁴⁶.

Özellikle Soğuk Savaş’ın bitimi ile Rusya’nın Balkanlar’dan çekilmesinin ardından, bölgedeki Osmanlı mirası nedeniyle dünyanın tüm dikkati Türkiye’ye

²⁴³ Mesut TAŞTEKİN, “Denge ve Derinleşme İkilemi İçinde Türkiye’nin Güvenlik Çevresi”, Türkiye’nin Jeoekonomisi ve Jeopolitikası: Türkiye Geleceğin Neresinde, der. Nejat Doğan, Ferit Kula, Mehmet Öcal, 1.baskı, Nobel Basımevi, Ankara, 2007, s.424.

²⁴⁴ Köksal ŞAHİN,, “Türkiye ve Balkanlar: Jeopolitik Bir Analiz”, 3. Uluslararası Balkanlarda Sosyal Bilimler Kongresi, (Analiz), ss.1993-1994, http://www.sbekongre.sakarya.edu.tr/ornek_bildiri.doc, (20.04.2012).

²⁴⁵ Köksal ŞAHİN, “Balkanlar ve Türkiye: Jeopolitik ve Jeostratejik Bir Değerlendirme”, **Değişen Dünyada Türk Dış Politikası**, der. Murat Ercan, 1. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2011, (Değerlendirme), s.342.

²⁴⁶ Köksal ŞAHİN, Analiz, s.1994.

yönelmiştir. Türkiye de bölgedeki gelişmelere jeopolitik konumu, tarihi ve kültürel yakınlığı sebebiyle gücü ve diplomatik birikimini kullanarak konjonktürün elverdiği ölçüde girişimlerde bulunmuştur. Bu noktada, Balkanlar Türk dış politikasının odak noktası olarak yeniden ortaya çıkmıştır ve Türkiye bölgesel istikrarın devamı için çaba harcamıştır. Türkiye’de yaşayan Balkan kökenli vatandaşların bölge konusundaki hassasiyetleri düşünüldüğünde, Balkanlardaki istikrarsızlıkların Türk iç politikasını istikrarsızlaştırma ihtimali, bu bölgenin Avrupa için olduğu kadar Türkiye için de önemli olduğunu ortaya koymuştur²⁴⁷. Türkiye, Yugoslavya’nın dağılması ile ortaya çıkan yeni devletleri hemen tanımış, Bosna-Hersek ve Kosova olaylarında Sırp saldırganlığının durdurulması yolunda aktif sayılabilecek bir dış politika izlemiştir. Sonuçta, Bosna-Hersek, Makedonya, Arnavutluk, Bulgaristan ve Romanya gibi ülkelerle ilişkilerini geliştiren Türkiye, Balkan dengeleri içinde ağırlığını hissettirmeye başlamıştır²⁴⁸.

Avrasya bölgesinde ortaya çıkan Müslüman ve Türk devletleri dünyada ve Türkiye’de Neo-Osmanlılık düşüncesini doğurmuştur. Bu düşüncede Osmanlı’nın hinterlandı önemlidir. Çünkü Neo-Osmanlı düşüncesi, Avrasya bölgesinde yeni bağımsızlığını kazanmış olan ulusların, Osmanlı’nın tarihi mirası ile ortak külür ve din etnisitesi altında birleştirilmesini üzerine kurgulanmıştır. Türkiye’de Turgut Özal tarafından gündeme taşınan bu düşüncüyü ilk olarak Amerikan siyaset bilimcileri ortaya atmış ve Türkiye’nin Neo-Osmanlılık politikasına yönelmesinden tüm dünya çekinmiştir²⁴⁹. Ancak Türkiye bu dönemde mevcut dış politika çizgisinde herhangi bir değişim mesajı vermemiş; tam aksine yeni bağımsız ülkelere destek verdiği gibi, bu ülkelerle ilişkilerini devletlerin çizgisinde götürmeye çalışarak, dünyanın

²⁴⁷ TAŞTEKİN, s.428.

²⁴⁸ Yusuf SARINAY, “Atatürk’ten Günümüze Türk Dış Politikası Hakkında Genel Bir Değerlendirme”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 48, Cilt: XVI, Kasım 2000, <http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=DergiIcerik&IcerikNo=290>, (20.04.2012).

²⁴⁹ Şaban H. ÇALIŞ, Hayalet Bilimi ve Hayali Kimlikler: Neo-Osmanlılık, Özal, Balkanlar, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, 2001, ss. 165-179.

Türkiye'nin bölgeye duyduğu ilgiye karşı endişelerini boşa çıkarmıştır²⁵⁰. Türkiye'nin, Müslüman bir Avrasya fikrini desteklemeyerek gösterdiği ölçülü tavrına ve yoğun çabalara rağmen, Balkanların üç dinsel etnisite arasındaki ayrım derinleşmiştir²⁵¹.

Türkiye bağımsızlıklarını desteklediği yeni devletlerin başta ekonomik olmak üzere bazı alanlardaki beklentilerine tam anlamıyla cevap verememiş olsa da, yeni şartlara kolayca adapte olmuş ve Soğuk Savaş yıllarındaki tek boyutlu Türk dış politikası uluslararası politik gelişmelere etki edici ve çok boyutlu bir hale getirmiştir. Bütün bu siyasi değişimler, Türkiye'nin gelişmeleri etkileyebilecek kapasiteye sahip olduğunu ve dış politikada seçeneksiz olmadığını anlaşılmasına yol açmış ve iki bloklu düzende kenar devlet konumundayken yeni dünya düzeninde merkezi bir devlet olarak ortaya çıkmasını sağlamıştır²⁵².

1990'ların başında Türkiye ile Balkan ülkeleri arasındaki ilişkiler; savunma, güvenlik ve bölge ülkelerinin Batı ile bütünleşme çabalarına Türkiye verdiği destek kapsamında olmuştur. Bosna-Hersek Cumhuriyeti'ni kurulduğu ilk gün tanıyan Türkiye, bu ülkeye karşı tarihi bir sorumluluk taşıdığı düşüncesiyle hareket etmiş, Sırp katliamlarına karşı sessiz kalan BM ve NATO'yu harekate teşvik eden ülke olmuştur. Türkiye, Bosna-Hersek'te savaşın durması ve Dayton Barış Anlaşması'nın ortaya çıkmasında, Kosova ve Makedonya'da barış ortamının sağlanmasında aktif rol oynamıştır. Bu noktada, Türkiye bölgedeki bütün askeri faaliyetlerini, NATO ya da Birleşmiş Milletler (BM) operasyonlarının bir parçası olarak çok taraflı bir yapı içerisinde gerçekleştirmiştir. Türkiye, bu dönemde ABD ile kurduğu yakın ilişkilerden ötürü Balkanlarda ABD'nin sıkı müttefiki olarak yorumlansa da

²⁵⁰ TAŞTEKİN, ss.428-429.

²⁵¹ Marisol TOURAINE, **Altüst Olan Dünya: 21. Yüzyıl Jeopolitiği**, çev. Turhan Ilgaz, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1997, s.86.

²⁵² Yusuf SARINAY, "Atatürk'ten Günümüze Türk Dış Politikası Hakkında Genel Bir Değerlendirme", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 48, Cilt: XVI, Kasım 2000, <http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=DergiIcerik&IcerikNo=290>, (20.04.2012).

Türkiye'nin ABD ile uyum içerisinde yürüttüğü çabalar diğer bölge ülkelerin muhalefetlerini dizginlemiştir²⁵³.

Balkan ülkeleri arasında Türkiye dışında hiçbir ülkenin tek başına büyük bir güç olma potansiyeli yoktur. Ancak bölgedeki gelişen enerji projelerinin de etkisiyle küresel aktörlerin de bir şekilde bölgede olmaya çalışacakları açıktır. Bu küresel aktörlerden ABD'nin Avrasya'yı kontrol etmek istediği, Kara Avrupa'sının en güçlü devleti olan Almanya'nın gerek ülke olarak gerekse AB aracılığıyla Balkanlarda nüfuzunu arttırmaya çalıştığı, Rusya'nın da bölgedeki Ortodoks etnisiteyi kullanarak Balkanlardaki varlığını güçlendirmeye çalıştığı görülmektedir. Türkiye ise bölge ile çok yakın bağları bulunan ve bölgede giderek büyüyen bir güç olarak bölgede varlığı hissettirmektedir²⁵⁴.

Fehmi Ağca'ya göre, günümüzün küresel gelişme ortamında AB ve Türkiye'nin ekonomik kalkınma, toplumsal refah ve güvenliği sağlama yönündeki yetersizlikleri, yalnızca Türkiye'nin AB'ye tam üye olmasıyla giderebilir. AB üyesi olan Balkan ülkelerinin Türkiye'nin AB üyeliğine destek vermeleri, kendilerine hem ekonomik, hem de güvenlik yönünden önemli avantajlar sağlayabilecektir. Çünkü Türkiye, bölgenin barış ve istikrar içinde kalkınmasına en büyük katkıyı sağlayabilecek ülkedir. Ağca, Türkiye'nin söz konusu gücünü Balkanlar'daki Müslüman toplumlar üzerindeki etkisinden kaynaklandığını vurgulamıştır²⁵⁵.

²⁵³ Faruk SÖNMEZOĞLU, Dış Politika, s.594.

²⁵⁴ Köksal ŞAHİN, "Türkiye ve Balkanlar: Jeopolitik Bir Analiz", 3. Uluslararası Balkanlarda Sosyal Bilimler Kongresi, http://www.sbekongre.sakarya.edu.tr/ornek_bildiri.doc(20.04.2012), (Analiz), ss.1998-2001.

²⁵⁵ Fehmi AĞCA, "Batı Balkanların Geleceğinde Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Rolü", Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 2010, ss.63-64, <http://girisim.comu.edu.tr/dergi/1/5in1/fagca.pdf>, (20.04.2012).

II. TÜRKİYE’NİN BOSNA-HERSEK POLİTİKASININ ANA UNSURLARI

Türkiye'nin Balkanlardaki etnik köken, ortak kültür, tarih, dil ve din bağları önemli hareket noktaları oluşturmaktadır. Türkiye, Balkanlardaki gelişmelere de jeopolitik konumu, tarihi ve kültürel yakınlığı sebebiyle gücü ve diplomatik birikimi sebebiyle konjonktürün elverdiği ölçüde uluslararası politikayı yönlendirme veya bunda yer alma hakkını kendinde bulmaktadır. Balkanlar bu açıdan, uluslararası platformda Türkiye'nin bölgesel aktör olması için önemli bir sahadır.

Türkiye'nin Bosna-Hersek politikasının ana unsurlarını aşağıdaki beş başlık halinde özetlemek mümkündür.

A. Türkiye’nin Balkanlarda Tarihi Mirasının Bulunması

Balkan jeopolitiğinin Türkiye üzerindeki asıl etkisinin kültürel ve tarihsel olduğu ve bölge Müslümanlarının Türkiye’yi anavatan olarak görmesinden kaynaklandığı söylenebilir. Osmanlı ordularının 14.yüzyılda bölgeye adım atmasından bu yana Balkanlara yerleştirilen Türk aileler varlıklarını korumuştur. Bölgede yüzyıllar boyunca Osmanlı Türk kültürü egemen olmuştur. 1808’de ilk defa Alman coğrafyacı A. Zeune tarafından Balkan Yarımadası ifadesi kullanılana kadar birçok kaynak ve haritada bölge “Avrupa Türkiyesi” (Turkey d’ Europe, European Turkey) diye adlandırılmıştır. Dolayısıyla tarihsel geçmiş ve bölgedeki Türkler Türkiye açısından önemli bir jeopolitik etken olmaktadır.

Balkanlarda, İslam kültür ve uygarlığını Türkler aracılığıyla tanıtıldığı için Türk ve Türkleşme deyimleri İslam ve Müslümanlaşma ile aynı anlamda kullanılmıştır²⁵⁶. Türk ve Müslüman yaşam biçiminin Balkanlara 5 yüzyıl boyunca yerleşmiş olmasıyla bu coğrafyada Türkçe yaygın şekilde kullanılan bir dil halini

²⁵⁶ SELVER, s.46.

almıştır. Balkanlarda Türkler dışında yaklaşık 10 milyon civarında Müslüman yaşamaktadır. Bu Müslümanların İslam ülkeleri arasında sadece Türkiye'ye ilgi ve bağlılık duyduğu ve Türkiye'nin onlar için adeta bir anavatan konumunda olduğu söylenebilir. Bölgede yaşayan Müslümanların sadece din olarak değil yoğun akrabalık bağları ve ortak yaşam tarzları ile de Türkiye'ye bağlı olduğu belirtilmelidir²⁵⁷.

Mehmet Şahin'e göre din faktörü yüzyıllardır uluslararası alanda bir unsur olarak kabul görmese de Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle kendini tekrar göstermeye başlamıştır. 20. yüzyılın sonlarından itibaren yaşanan büyük ölçekli siyasi değişimler, büyük ölçekli dini canlanmalara da neden olmuştur²⁵⁸. Mustafa Kibaroğlu dini canlanmaların olası sonucunu şöyle açıklamıştır;

“Maddi çıkarların korunmasının güdüldüğü bir dış politika ile maneviyata dair bir dünya olan dinin -İslam dininin- ortak paydalarını oluşturmak kolay değildir. Orayı bir istismar alanı, bir çıkar alanı olarak görmek her ne umut ediliyorsa onu sağlamayacağı gibi, çok daha fazla zarar getirir.”²⁵⁹

Örneğin; Türkiye'nin Makedonya, Kosova, Arnavutluk ve Bulgaristan'da bulunan Türk azınlığa yönelik uygulamakta olduğu politikalar İslami dayanışma yaklaşımına dayanmaktadır. Bu durum bazı bölgelerde olumlu karşılanırken, bazı bölgelerdeki Türk azınlıklar tarafından eleştirilmektedir. Çünkü Balkanlarda bulunan Türk azınlığın öncelikli kimliği Türk olmalarıdır, oysa İslami dayanışma yaklaşımı Müslüman kimliğini ön plana çıkartmaktadır. Bölgedeki Türk azınlıklar

²⁵⁷ Köksal ŞAHİN, Analiz, s.2000.

²⁵⁸ Mehmet ŞAHİN, “Uluslar Arası İlişkilerde Din Faktörü”, Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler, der. İdris Bal, 1. Baskı, Lalezar Kitabevi, Ankara, 2006, s.149.

²⁵⁹ Mustafa KİBAROĞLU, “Dış Politikada Duygusal Boyuta Çok Fazla Yer Yok”, **Mülakatlarla Türk Dış Politikası**, der. Habibe Özdağ, Osman Bahadır Dinçer ve Mehmet Yegin, Cilt:1, 1.baskı, USAK Yayınları, Ankara, 2009, s.176.

ise karşılaştıkları temel problemin Türk kimliklerine yönelik engellemeler olduğunu belirtmekte ve bu soruna çözüm bulunmasını beklemektedirler²⁶⁰.

Osmanlı devlet yapısında Balkanlar'ın yani Rumeli'nin önemli bir yeri varmış, öyleki devlet protokolünde Rumeli Beylerbeyi önde gelmiştir. Osmanlı'ya yönelik saldırılar genellikle Batıdan geldiği için Balkanlar adeta başkent İstanbul'un koruyucu kalkanı olmuştur. Osmanlı, Balkanlardaki gücünü kaybetmeye başladıkça, Osmanlı-Türk Devletleri, bütünüyle, batıdan doğuya doğru itilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti bugün Anadolu ağırlıklı bir devlettir. Ancak Asya ve Avrupa kıtaları üzerinde yer almaktadır. Bu açıdan bakınca Türkiye de Balkan devletleri arasında görülmekte ve bir Balkan devleti sayılmaktadır²⁶¹. Bosna-Hersek de, günümüzde Türkiye'nin orta Avrupa içlerine açılan kültürel bir kapı olarak değerlendirilebilir. Boşnaklar ve Arnavutların geleceği jeokültürel açıdan da, jeopolitik açıdan da Balkanların anahtarı durumundadır. Balkanlardaki hassas ve değişken bölgesel ilişkiler içinde Türkiye açısından değişmeyen en önemli stratejik öncelik; geçmişte Osmanlı tebaası içinde barınan ve günümüzde de kaderlerini Türkiye'nin bölgesel gücüne ve ağırlığına bağlayan toplumların yaşadıkları bölgelerde kalması ve bu toplumların iç güvenliklerinin sağlanması, kültürel varlıklarının korunması, ekonomik ve sosyal altyapılarının güçlendirilmesi, bölgedeki topluluklar arasındaki iletişimin artırılarak sürdürülmesi olmalıdır. Bu öncelikler Türkiye için sadece bir sorumluluk bilinci veya yük olmaktan öte Balkanlar'da etkinlik alanı oluşturmanın en önemli aracıdır. Çünkü bölgedeki ilişkilerin devamlılığı Türkiye'yi bölgede hem barış hem de gergin noktalarda güçlü kılacakken, bölgenin demografik olarak çözülmesi ve ayrıştırılması Türkiye'nin Balkanlar'daki etkinliğini büyük ölçüde azaltacaktır. Bu açıdan bakıldığında Bihaç'tan başlayarak, Orta Bosna, Sancak, Kosova, Arnavutluk, Makedonya,

²⁶⁰ Mustafa TÜRKEŞ, "Türk Dış Politikasında Balkanlar Meselesi", (09.02.2011), http://www.dispolitika.org.tr/dosyalar/sem_mt_090211.html, (21.04.2012).

²⁶¹ ŞİMŞİR, ss.328-347.

Kırcaali, Batı Trakya ve Doğu Trakya'ya ulaşan hat Türkiye'nin Balkan jeopolitiğinin ve jeokültürünün can damarı niteliğindedir²⁶².

Sırp lar, Bosna Savaşı'nda ilk olarak bu hattını kesmeye yönelmiştir. Bir taraftan Doğu Bosna'yı işgal ederek Orta Bosna, Sancak ve Kosova arasındaki bağlantıyı koparmışlar, diğer taraftan Bihaç'ı kuşatarak izole etmeye çalışmışlardır. Savaşın ilerleyen dönemlerinde Bihaç ile Orta Bosna arasındaki bağlantı tekrar sağlanırken Doğu Bosna'da yapılan etnik temizlik ile Sancak ve Bosna arasındaki bağlantı tamamen yok edilmiştir. Kendini Türkiye ile kader birliği içinde gören toplulukların birbirinden ayrıştırılarak marjinalleştirilme çalışmaları Osmanlı kalıntılarının bölgeden tamamiyle temizleme planının son halkası niteliğindedir²⁶³.

B. Yugoslavya'nın Çözülmesi Sonucu Türkiye'nin Balkanlardaki Avantaj Potansiyeli

Balkanlar'ın, etnik köken, din, dil, tarihi izler ve kültür bakımlarından Türkiye'ye destek olma potansiyeli çok yüksektir. Türkiye jeopolitiğinin, jeostratejiye dönüştürülebilmesi için Bosna-Hersek kilit noktalarından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu avantajı koruyabilmek ve artırabilmek, Türkiye'nin bölgeye yönelik uyguladığı yol haritasını belirleyen unsur olmalıdır.

Bugün Balkanlar ve Türkiye arasında karşılıklı bağımlılık ilişkisi vardır ve bu hareket alanını sürekli arttırmaya yönelik esnek bir dış politika anlayışı ile en iyi kullanabilecek olan ülke Türkiye'dir. Türkiye'nin bölgedeki avantajlarını iyi değerlendirmesi gerekmektedir, çünkü uluslararası bağımlılık ilişkisi iyi değerlendirilemezse büyük risklerde doğurabilir. Örneğin, Balkanlar ve Ortadoğu'nun kesiştiği bir alan olan Doğu Akdeniz ve Kıbrıs meselesi bu bölgelerdeki zaaflardan direk olarak etkilenebilecek dış politika alanlarıdır.

²⁶² DAVUTOĞLU, ss.317-318.

²⁶³ DAVUTOĞLU, s. 317.

Dolayısıyla, Türkiye bu bölgelerle ilgili politikalar arasındaki koordinasyonu sürekli takip eden bir strateji geliştirmek zorundadır²⁶⁴.

Bölgede aktif ve büyük güç olabilmek için, teknolojik, parasal, ekonomik, askeri, coğrafi, kültürel ve diplomatik faaliyet gösterebilmek gereklidir. Son zamanlarda Türkiye'nin yürütmekte olduğu komşularla iyi ilişkiler ve yurtdışında yaşayan Türkleri birleştirme gibi politikalar bölgedeki etkinliğini arttırmaktadır. İyi komşuluk ilişkileri ve bölgesel işbirliğine yaptığımız katkıların en somut örneğini Türkiye'nin öncülüğü ile gerçekleştirilen Türkiye, Hırvatistan, Bosna-Hersek ve Türkiye, Sırbistan, Bosna-Hersek üçlü danışma mekanizmaları oluşturmaktadır. Bu mekanizmanın amacı Bosna-Hersek'te mevcut barış, istikrar, refahın ortamının sürdürülmesi ve Balkanların daha istikrarlı hale gelmesidir. 24 Nisan 2010 tarihinde Türkiye, Bosna-Hersek, Sırbistan Devlet Başkanlarının katılımıyla İstanbul'da Üçlü Balkan Zirvesi gerçekleştirilmiştir. Bu zirvede en savaştan beri ilk kez Bosna-Hersek ve Sırbistan liderlerinin biraya getirilmiştir. Bu zirvenin'nin ikincisi de 26 Nisan 2011 tarihinde Sırbistan'ın Karadordevo şehrinde düzenlenmiştir²⁶⁵.

Türkiye Balkanlar'da kalıcı barış ve istikrar için Bosna-Hersek'le ilişkilerine önem vermektedir. Türkiye, Bosna-Hersek halkının refah ve esenliğinin artırılması konusunda bu ülkeyle yakın işbirliği ve dayanışma içinde olduğunu sıklıkla dile getirmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun 6 Ekim 2010 tarihindeki konuşması Türkiye'nin tutumunu açıkça belirtmiştir:

*“Bekir İzzetbegoviç'e şunu açık bir şekilde ifade etmek istiyorum: Türkiye bütün imkanlarıyla Bosna-Hersek'in ve Aliya İzzetbegoviç'in emanetinin arkasındadır, savunucusudur.”*²⁶⁶

²⁶⁴ DAVUTOĞLU, s.318.

²⁶⁵ T.C. Dışişleri Bakanlığı resmi web sitesi, “Balkan Ülkeleri İle İlişkiler”, http://www.mfa.gov.tr/balkanlar_ile-iliskiler.tr.mfa, (21.04.2012)

²⁶⁶ “Bakir İzzetbegoviç: Türkiye Bilge Ve Güçlü Bir Ağabey”, Zaman Gazetesi (6.10.2010), Dış Haberler, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=1036514>, (21.04.2012)

Aynı gün Bakir İzzetbegoviç'in verdiği cevapta Türkiye'nin Bosna-Hersek'e destek olmasının önemini vurgulamıştır; *"Sayenizde Bosna-Hersek ayağa kalkmaktadır. Türkiye, Balkanlar'da istikrar ve güvenlik faktörüdür. Çeşitli etnik grupların bulunduğu ülkemizde Türkiye, barış için büyük teminattır."*²⁶⁷

Yine aynı haberde; Bakir İzzetbegoviç'in, *"Türkiye'yi güçlü ve bilge bir ağabey gibi görüyoruz. Doğru bir şekilde hem Boşnaklara hem de Balkanlar'daki diğer halklara yardım etmektedir."*²⁶⁸ sözleri yer almıştır.

5 Ekim 2010 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde Bakir İzzetbegoviç'in Türkiye'nin Bosna-Hersek ve Balkan politikası ile ilgili görüşleri yer almıştır:

*"Bakir İzzetbegoviç, Türkiye'nin Balkanlar'daki rolüyle ilgili soru üzerine de bu rolün günden güne büyüdüğüne işaret etti. Türkiye'nin diplomasisinin çok güçlü ve inandırıcı olduğunu vurgulayan İzzetbegoviç şöyle konuştu: "Türkiye'nin bölgede olumlu bir rolü vardır, sakinleştiricidir ve doğru çözümler sunmaktadır. Türkiye, bölgeye zorla, davetsiz bir şekilde gelen biri değildir. Hem bizim için hem de Balkanlar'daki tüm ülkeler için önemli bir siyaset sergilemektedir. Umarım bu daha da geniş bir şekilde devam edecektir."*²⁶⁹

Türkiye bölge ülkelerine, siyasi ilişkilerin dışında ekonomi, kültür, ortak tarihi miras, eğitim, askeri ve güvenlik gibi pek çok alanda da destek ve yardım

²⁶⁷ "Bakir İzzetbegoviç: Türkiye Bilge Ve Güçlü Bir Ağabey", Zaman Gazetesi (6.10.2010), Dış Haberler, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=1036514>, (21.04.2012)

²⁶⁸ "Bakir İzzetbegoviç: Türkiye Bilge Ve Güçlü Bir Ağabey", Zaman Gazetesi (6.10.2010), Dış Haberler, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=1036514>, (21.04.2012)

²⁶⁹ "Türkiye güçlü ve bilge bir ağabey", Cumhuriyet Gazetesi, (5.10.2012), <http://www.cumhuriyet.com.tr/?hn=179346>, (21.04.2012)

sağlamaktadır. Devlet kurumları arasında yapılan ikili anlaşmalar çerçevesinde yapılan bu yardımlar, dayanışma ruhu içerisinde gerçekleştirilmektedir²⁷⁰.

C. Balkanların Jeopolitik Dengeleri

Günümüzde Balkanlar, hem Avrupa Birliği'nin sağlıklı bir bütünleşme sürecinde ilerlemesi, hem de Avrupa'nın güvenliği açısından jeopolitik konuma ve öneme sahiptir. Ayrıca Balkanlar, Avrupa ve Asya kıtalarını Anadolu'ya bağlayan bir köprü konumundadır. Türkiye'yi de Avrupa'ya bağlayan Balkan yarımadası, gerek geçmişte gerekse günümüzde göç, ulaşım ve ticaret yollarının geçiş güzergahı üzerinde olmuştur. Bu açıdan bakıldığında Balkan yolları Türkiye'nin adeta can damarıdır²⁷¹.

Avrupa'nın güvenliği ve bütünleşmesi açısından önemli olan Balkan coğrafyasının, gerek zengin yer altı kaynakları gerek jeostatejik konumu ile tek ve güçlü bir devletin kontrolü altına girmesi bütün bu coğrafyada etkili olma gücü verir.

Balkanlar'ın jeopolitiğinden kaynaklanan göçler, istilalar, etnik ve dinsel çatışmalar, sosyal karışıklıklar ve politik kararsızlıklar bu bölgede kalıcı yaralar bırakmıştır. Soğuk Savaşın bitmesi ve Yugoslavya'nın dağılması ile bir anlamda bu yaralar tekrar kanamaya başlamış ve Balkanlar yaşadığı krizlerle tekrar dünyanın gündemine oturmuştur. 1990'lı yıllara bakıldığında bölgede sınır ve toprak sorunları, azınlık sorunları, aşırı milliyetçilik, güvenlik, ekonomik, psikolojik sorunlar ve kutuplaşmaların etkileri gözlenmiştir. Balkan toplumları kanlı savaşlar ve etnik temizliğe maruz kalmış, bugünkü barış ve istikrar ortamı ancak uluslararası müdahale sonunda sağlanabilmiştir²⁷².

²⁷⁰ T.C. Dışişleri Bakanlığı resmi web sitesi, "Balkan Ülkeleri İle İlişkiler", http://www.mfa.gov.tr/balkanlar_ile-iliskiler.tr.mfa(21.04.2012)

²⁷¹ ŞİMŞİR, s.330.

²⁷² Osman Metin ÖZTÜRK, "Türk Dış Politikasında Balkanlar", **Balkan Diplomasisi**, der. Ömer E. Lütem ve Birgül Demirtaş Coşkun, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM) Yayınları, Ankara, 2001, ss.18-19.

Bir Balkan devleti olan Türkiye, bölgenin geleceğine en fazla katkıyı Balkan ülkelerinin sağlayabileceğine inanmaktadır ve Balkanlar'daki özgün işbirliği mekanizmalarının geliştirilmesi üzerinde de hassasiyetle durmaktadır. Özellikle Kosova ve Bosna-Hersek gibi yeni kurulan Balkan devletlerinin yapılanması, güçlendirilmesi ve bölgesel istikrarı açısından önemli ve gerekli olduğuna inanan Türkiye, Balkanlardaki uluslararası askeri (KFOR, EUFOR gibi) ve sivil yapılanmalara asker ve emniyet personeli ile katkıda bulunmaktadır²⁷³.

Balkanlarda yer alan ülkelerin yakın zamanlarda yaşadığı problemlerini ve uyguladıkları politikalarını incelersek bölgenin denge politikası ortaya çıkacaktır. 1995'lere kadar Bosna Savaşı, 1998-1999'da ise Kosova ve Makedonya'daki problemler Balkanlarda öne çıkan sorunlar olarak ortaya çıkmıştır. Kosova ve Makedonya'da yaşanan sorunlarda bölgede bulunan Arnavut etnik kimliğinin bölünmesinden kaynaklanan çelişkiler ağırlık taşımıştır. Aynı zamanda Makedonya'nın varlığı, sınırlarında Makedon bölgeleri bulunan Yunanistan ve Bulgaristan için potansiyel bir tehdit oluşturmuştur. Arnavutluk'ta ise, Soğuk Savaş sonrası ekonomi istikrarsızlaşmış ve hükümet ülkeyi kontrol altına alana kadar yer yer ayaklanmalar görülmüştür. Günümüzde Balkan topraklarındaki gerginlikler sakinleşse de gelecekte tekrar problemler çıkabilir ve olası bir bunalımdan ilk olarak etkilenecek ülkeler Yunanistan, Bulgaristan, Türkiye ve Bosna-Hersek olacaktır²⁷⁴. Örneğin bazı yazarlar yakın bir gelecekte Bosna-Hersek'te tetiklenebilecek bir kargaşa ile Balkan topraklarında domino taşı etkisi yaratabileceğini ve Sancaklılar Bosna-Hersek ile Hırvatistan toprakları içindeki Knin ve Vukovar bölgeleri

²⁷³ T.C. Dışişleri Bakanlığı resmi web sitesi, "Balkan Ülkeleri İle İlişkiler", http://www.mfa.gov.tr/balkanlar_ile-iliskiler.tr.mfa, (21.04.2012)

²⁷⁴ İdris BAL, "Türk Dış Politikasının Ana Hatları", **Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler**, der. İdris Bal, 1. Baskı, Lalezar Kitabevi, Ankara, 2006, s.697.

Sırbistan ile birleşmek, kuzeydeki Macar asıllıların yaşadığı Voyvodina bölgesi de Sırbistan'dan ayrılmak isteyebileceğini savunuyorlar²⁷⁵.

Öte yandan, bölgedeki Amerikan etkisini azaltmak için Balkan ülkelerini ve halklarını kendine çekmek isteyen AB, önce Katoliklerin ve diğer Hristiyanların, en sonda Müslümanların üyelik başvurusunu kabul ediyor. İlk olarak Slovenya'nın AB üyeliği kabul edilirken, Hırvatistan'ın üyeliğinin onaylanması içinde 2013'e gün verilmiştir. AB, Sırbistan'a verdiği serbest dolaşım hakkını 1 Ocak 2011'den sonra nihayet Bosna-Hersek'e de vermiştir. Son günlerde Sırbistan AB adaylık statüsü kazanırken, sadece dört yıldır bağımsız olan Kosova sürece yeni başlamıştır.

Avrupa Parlamentosu'nun Batı Balkanlar için serbest vize konusundaki raportörü olan Tanja Fajon Balkan ülkelerinin AB üyeliği ile ilgili Settimes'ta yer alan röportajında,

“Batı Balkan ülkeleri, Avrupa'nın bir parçasıdır, her zaman öyleydiler ve öyle olacaklar. 21. yüzyılın zorlukları küresel zorluklar ve hiçbir küçük ülke bunlara tek başına göğüs geremez. Avrupalılar olarak güçlü olmamız gerek; sadece güçlü bir Avrupa Birliği uluslararası arenada güçlü ve itibarlı bir oyuncu olabilir.”²⁷⁶ demiştir.

AB'nin Balkan politikasında her zaman kalıcı istikrarı savunmasının asıl nedeni AB'nin siyasi ve stratejik anlamda etki sahasını geliştirmek istemesidir²⁷⁷. ABD ise bölgeye çok sayıda asker ve tesis bulundurarak adeta AB ile rekabet

²⁷⁵ Sait YILMAZ, “Bosna-Hersek'te Durum Ve Türkiye”, <http://orkam.aydin.edu.tr/bosnahersekveturkiye.pdf>, s.3.

²⁷⁶ Biljana PEKUSIC, Linda Karadaku, Biljana Lajmanovska ve Klaudjia Lutovska, “Gözler Ödülde: Balkan Ülkeleri AB Üyeliğine Hala Bağlı”, Setimes Haber Portalı, (09.06.2012), [http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/tr/features/setimes/features/2012/03/09/feature-01\(09.06.2012\)](http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/tr/features/setimes/features/2012/03/09/feature-01(09.06.2012))

²⁷⁷ Başak KALE, “ABD'nin Balkan Politikası”, **Balkan Diplomasisi**, der. Ömer E. Lütem ve Birgül Demirtaş Coşkun, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM) Yayınları, Ankara, 2001, s.306.

etmektedir. Saraybosna’da yenisi açılan ve bir kaleyi andıran Amerikan Büyükelçiliği’nin açılışına bizzat Dışişleri Bakanı Hillary Clinton gelmiştir ve ne ilginçtir ki Kosova’nın bağımsızlık günü Bill Clinton’ın doğum günü ile aynı tarihtir²⁷⁸.

Bölge üzerinde yoğun çalışmalar yürüten Rusya’da, sıcak denizlere inme ve Ortodoksların hamisi olma planları çerçevesinde Balkanlardan kopmak istemeyen bir güç pozisyonundadır. Rusya Federasyonu bölgedeki etkinliğini tekrar kurmak ve bölgeyi ekonomik pazarı haline getirmek istemektedir. Türkiye ise, her zamanki gibi bölge ile yakın bağları bulunan bölgesel bir güç olarak varlığını hissettirmektedir²⁷⁹. Bölgeye bu noktadan bakıldığında, AB Hırvatları ve Slovenya’yı, Rusya ve Yunanistan Sırları tutarken, Boşnaklar ve Kosovalılar da ABD ve Türkiye’den destek beklemektedir.

Geçmişten günümüze Balkanlarda yaşanan her çatışmada Türkiye ister istemez yaşanan sıkıntılara dahil olmuş ve bu bölgede yaşayan insanlar zorda kaldıklarında Türkiye’ye göç etmiştir. İdris Bal, bölgenin Müslüman ve Türk halkının, Türkiye’yi ikinci vatan ya da anavatan olarak kabul ettiğini ve zora düştüklerinde Türkiye’yi sığınacak ya da yardımlarına koşacak ülke olarak gördüklerini vurgulanmıştır²⁸⁰. BİLGESAM’ın 2012 yılında yaptığı bir araştırmaya göre de, Balkanlarda yaşayan Müslüman toplumların ikinci bir vatan seçilmesi gerekirse en çok yaşanmak isteyecekleri ülkenin Türkiye olduğu belirlenmiştir²⁸¹.

²⁷⁸ YILMAZ, s.3.

²⁷⁹ Köksal ŞAHİN, Değerlendirme, ss.343-344.

²⁸⁰ BAL, s.698.

²⁸¹ M. Sadi BİLGİÇ ve Salih AKYÜREK, **Balkanlar’da Türkiye ve Türk Algısı**, BİLGESAM (Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi) Yayınları, Ankara, 2012, s.88.

D. Türkiye ve Bölgesel Politikalar

Balkanlar, tıpkı Kafkasya ve Orta Asya gibi Türkiye'nin her zaman öncelik tanınması gereken ve hiçbir zaman ikinci plana atamayacağı bir alandır. Türkiye, AB'nin bölge politikalarında olduğu gibi, Balkan politikasının bir boyutunu bölgede demokratikleşme eksenli bir istikrar politikasıyla, diğer boyutunu da bölgenin hayat standartlarının yükseltilmesi yönünde liderlik politikası üstlenmelidir. Günümüzde Balkanlarda demokratikleşme ve bölgenin hayat standartlarını yükseltme politikalarını yavaş yavaş uygulayan Türkiye bölgede kendine güvenen, etken ve yönlendiren bir ülke olarak varlığını hissettirmelidir. Bir başka deyişle ortak çıkarlar doğrultusunda işbirliği kuruluşları ve projeler ile bölgede etkin politikalar izlemelidir. Türkiye'nin öncelikli amaçlarından biri de; bölgedeki etnik azınlıkların güvenliğini garanti edecek bir hukuki zemin ve uluslararası bir ortam yaratmak olmalıdır. Türkiye'nin insan hakları bağlamında Türk ve Müslüman azınlıkların garantörlük haklarını almasının önemi Bosna, Kosova ve de Bulgaristan'da yaşanan trajik olaylarda görülmüştür. Türkiye'nin bölgedeki tarihi ve kültürel bağlardan hareketle sürdüreceği ısrarlı politikalar, bölgede kalıcı barış, istikrar ve güven açısından faydalı olacaktır. Bu arada Türkiye'nin Balkanlar'da izleyeceği demokrasi eksenli politikalar bölgede İslam ve Batı arasında derinleşen ayrımı azaltıcı yönde küresel bir etki yaratabilir²⁸².

Sonuç olarak; Türkiye bölgeyi tümüyle kuşatacak olan politikalara ağırlık vermelidir. Balkanlar'ın tümünü kapsayan ortak projelere öncülük edilmesi Türkiye'nin bölgedeki ağırlığını arttıracaktır. Bu çerçevede Türkiye, Balkan Zirvesinde ve Güneydoğu Avrupa Platformunda aktif ve sürükleyici roller üstlenmelidir. Buna ek olarak Türkiye'nin kullanabileceği başlıca araçlar Türkiye'nin de bulunduğu NATO, AGİT, KEİ ve İKÖ'dür.

²⁸² Köksal ŞAHİN, Analiz, ss. 2000-2001.

Türkiye'nin NATO içindeki rolünün Ortadoğu'dan çok Balkanlar ve Doğu Avrupa ile ilişkilendirilmesi Balkan politikamız açısından büyük bir önem taşımaktadır. Ayrıca bölge içinde iyi ilişkileri yürüttüğümüz Bosna-Hersek gibi devletlerin NATO üyesi olması hem kurum içindeki gücümüzü arttıracak, hem de Bosna-Hersek'in ülke güvenliği yanında sınırların tanınması meselesini de otomatik olarak çözecektir²⁸³.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ), Kafkaslardan Avrupa'ya sermaye, mal ve emeğin serbest dolaşımına yönelik aşamalı bir çaba için ilk adımdır. KEİ'nin ekonomik ve kültürel potansiyeli birleştirerek Avrupa örgütü ve gelişen Avrupa mimarisinin bütünleyici bir parçası olma amacı taşıdığını gözönüne alınırsa, KEİ içinde etkin olan Türkiye'nin sadece ekonomik ve kültürel çıkarlardan çok öte Avrupa'da kazanacağı siyasi güç unutulmamalıdır²⁸⁴. Bir ara gündeme gelen Balkan otoyolu gibi projeler dışında KEİ'nin de devreye girebileceği daha geniş ölçekli yatırımlara öncülük yapılmalıdır²⁸⁵.

Türkiye'nin Balkan politikasında bir başka araçta İKÖ (İslam Konferansı Örgütü) çerçevesindeki konumudur. Türkiye Balkanlardaki sorunları İKÖ formuna etkin bir şekilde taşıyarak bölgedeki İslam-Osmanlı kimliğinin korunmasını doğrudan olmasa, bir İslam dünyası meselesi olarak gündeme getirmelidir. Papa'nın doğrudan etkili olduğu bir konjektürde Müslüman toplumları da bütünleştiren dini/kültürel kimliklerini koruyacak bir gücün eksikliği hissedilmektedir. Bölgede yaşayan Müslüman toplumlardan olan Boşnak ve Arnavutlar sahipsiz bırakıldıkça kültürel kimliklerini kaybetme tehdidi içine girebilirler²⁸⁶. Ayrıca, Bosna Savaşı'nı önlemek için Türkiye, İKÖ çerçevesinde bir temas grubunun kurulması için öncülük etmiştir ve İslam ülkeleri dinsel yakınlık nedeniyle Bosna'ya destek olmaktan

²⁸³ YILMAZ, s.3.

²⁸⁴ Oral SANDER, **Türkiye'nin Dış Politikası**, der. Melek Fırat, 2.Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2000, (Dış Politika),s. 213.

²⁸⁵ DAVUTOĞLU, s. 321.

²⁸⁶ DAVUTOĞLU, ss.321-322.

çekinmemiştir²⁸⁷. Bugün ise Balkanlarda İslami kökten dincilik veya aşırı Arap ulusçuluğuna karşı laik Türkiye'nin tampon rolü bazı Batı ve Orta Avrupalılar tarafından gittikçe önemli görünmektedir²⁸⁸.

Son olarak, Balkanlarda yaşanan kültürel ve toplumsal yıkımlar en çok Osmanlı-Türk kültür ve tarihi mirasına zarar vermiştir. Bu yüzden de küçük ölçekli bir Balkan UNESCO'su oluşturularak bölgenin kültürel dokusunun ortak bir şekilde kullanılması gündeme getirilmelidir. Ayrıca Balkanlarda yaşayan farklı kültürlerle sahip etnik toplulukların kültür ve eğitim haklarının sağlanması için ortak bir çalışma teklif edilebilir²⁸⁹.

III. BOSNA-HERSEK SAVAŞI VE TÜRKİYE

Balkanlarda 1990'ların başında yaşanan rejim değişiklikleri istikrarsızlığa ve savaş ortamına yol açmadan önce Türkiye açısından umut verici bir tablo olmuştur. Her şeyden önce Türkiye bölgede SSCB gibi bir gücün etkinliğinin azalmasıyla ideolojik ayrılıkların ortadan kalkacağını ve Balkanlarda işbirliği olanaklarını geliştirebileceğini ümit etmiştir. Balkanlarda yaşanan rejim değişikliği hem ekonomik ve siyasal zorlukları beraberinde getirmiş, hem de SSCB gücünün çekilmesiyle Balkanlarda bir güç boşluğu doğmuştur. Bu noktada, Türkiye bu güç boşluğunu siyasal ve ekonomik açıdan doldurma çabası içerisine girmiştir. Türkiye'nin coğrafya, tarih, kültür ve yer yer din birliği içerisinde olduğu, yeni bağımsızlıklarını kazanan Bosna-Hersek ve Makedonya Türkiye'yle yakınlaşmak istemiş, Arnavutluk ise Türkiye'yle ilişkilerini daha da geliştirme yoluna girmiştir. Bu dönemde Bulgaristan bile politikasında ani bir değişim yaparak Türkiye'yle yakınlaşmaya başlamıştır²⁹⁰.

²⁸⁷ ORAN, s.495.

²⁸⁸ SANDER, Dış Politika, ss.215-216.

²⁸⁹ DAVUTOĞLU, s. 321.

²⁹⁰ ORAN, s.483.

Türkiye, 1991 yılında dağılmış, 1992 yılında da resmen ortadan kalmış olan Yugoslavya'nın yaşadığı tüm süreci en başından itibaren takip etmiştir. Özellikle Bosna-Hersek'teki savaş, Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde diplomatik ilgisini yoğunlaştırdığı başlıca dış politika konularından biri haline gelmiştir. Aslında Yugoslavya sorunu, sadece yeni dönemdeki Türk dış politikasının önemli bir ilgi odağı değil, yeni dünya düzeni içinde yer alan Türkiye'nin dış politikasının ana hatlarından birisini oluşturmuştur. Özellikle Yugoslavya'nın dağılması sonucu bağımsızlıklarını kazanan Bosna-Hersek ve Makedonya, Türkiye'nin Balkanlar'da izlediği yeni dış politikanın önemli köşe taşlarından birisi haline gelmiştir²⁹¹.

Yugoslavya bunalımı başlamadan yaklaşık 10 yıl önce ekonomisini dışa açarak dünya ekonomisine entegre olmaya başlayan Türkiye bu avantajını Balkan ülkeleriyle ilişkilerinde kullanmayı amaçlamıştır. Ayrıca, Arnavutluk'ta 3,5 milyon, Kosova'da 1,5 milyon, Bulgaristan'da 1 milyon, Bosna-Hersek'te 2 milyon, Makedonya'da 350.000, Batı Trakya'da 120.000 ile Balkanlardaki 10 milyona yakın olan Müslüman nüfus, Türkiye'nin bölgedeki üstünlüğünü pekiştiren bir unsur olarak belirmiştir. Özellikle ilk başlarda Türk kamuoyunda bu bölgeye yönelik olarak duygusal bir yaklaşım egemen olmuştur²⁹².

Türkiye, hem Balkanlarda çok ihtiyaç duyduğu istikrara katkıda bulunmak, hem bu bölgede ağırlığını hissettirmek, hem de yeni ekonomik olanaklar elde edebilmek için Balkanları da kendi başlattığı projeler içine çekmeye çalışmıştır. Bu noktada, Karadeniz'e kıyısı olmayan bazı ülkeleri de Karadeniz Ekonomik İşbirliği projesine davet etmiştir.

Bu dönemde ilk bakışta Türkiye tarafından olumlu gibi görünen gelişmeler beraberinde, etnik çatışma, siyasal istikrarsızlık, organize suç örgütlerinin ortaya

²⁹¹ KUT, Kimlik, ss.45-46.

²⁹² ORAN, s.483.

çıkıp güçlenmesi ve PKK'nın bölgede etkin hale gelmesi gibi sorunları da getirmiştir²⁹³.

A. Bosna-Hersek Savaşı ve Türkiye'nin Tutumu

1934'te Balkan Antantı, 1953'te Balkan Paktı, 1954'te Balkan İttifakı ve 1960'larda çeşitli Balkan İşbirliği toplantılarına beraber katılmış olan Türkiye ve Yugoslavya arasındaki ilişki yıllarca iyi bir seviyede sürdürülmüştür. Aslında Yugoslavya'nın 1980'lerdeki bunalımlı on yılı boyunca Türkiye-Yugoslavya ilişkileri içinde ülke liderlerinin karşılıklı ve uluslararası işbirliği görüşmeleri haricinde önemli bir gelişme olmamıştır. 1980'lerden itibaren Sırbistan'ın, Yugoslavya'nın Sırbistan Federal Cumhuriyeti sınırları içinde yer alan Kosova ve Sancak'ta yaptığı baskıları giderek şiddetlendirmesi Türkiye'yi endişelendirse de, Türkiye Yugoslavya'yı bir bütün olarak görmeye devam etmiştir²⁹⁴. Yugoslavya'nın dağılmasının getirebileceği istikrarsızlık ve belli etnik grupların ayrılıkçılığının başarıya ulaşması Türkiye'yi hem iç politikası hem de dış politikası açısından endişelendirmiştir. Bu yüzden de Türkiye, Yugoslavya'nın bütünlüğünü savunmuştur²⁹⁵. Öyleki, 1990'ların sonlarında Türkiye, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projesi'ne (KEİ) Yugoslavya'yı da önermiştir.

Kısa bir süre içinde dağılma sürecine giren Yugoslavya'nın Federal Devlet Başkanı Borisav Joviç 10 Nisan 1991'de Ankara'ya gelmiştir ve dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal Joviç'e, Türkiye'nin, Yugoslavya'nın iç meselesi olarak gördüğü etnik gruplar arasındaki sorunlara barışçı yollardan çözüm bulunması gerektiğini söylemiştir. Yani Türkiye, her fırsatta Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünün ve birliğinin korunması gerektiğini vurgulamıştır. 25 Haziran'da bağımsızlıklarını ilan eden Slovenya ve Hırvatistan'a, Sırbistan'ın askeri müdahalesi

²⁹³ ORAN, s.484.

²⁹⁴ KUT, Kimlik, ss.51-52.

²⁹⁵ ORAN, s.490.

üzerine, Türkiye çatışmalarının en kısa zamanda sona ermesi için Avrupa Topluluğu'nun çaba göstermenin gerekliliğini açıklamıştır²⁹⁶

Yugoslavya bunalımı, Türkiye kamuoyu ya da en azından medya kuruluşları tarafından çok ilgi görmemiştir. 26 Haziran 1991 tarihine kadar Türk basını, gelişmeleri yüzeysel ve bıktırıcı bir şekilde sadece iç savaş eşiği olarak değerlendirmiştir. Bu tarihten kısa bir süre sonra Slovenya'da kurşunlara, bombalara hedef olan ve orada mahsur kalan Türk tır şoförlerinin durumu, kimi gazetelerde Yugoslav bunalımından daha fazla yer kaplamıştır. Temmuz ayında Makedonya Cumhurbaşkanı Gligorov ve Bosna-Hersek Cumhurbaşkanı İzzetbegoviç'in Türkiye ziyaretleri, medya kuruluşları ve kamuoyunun Yugoslavya'ya ilgisini arttırmış hatta Yugoslavya bunalımı Türkiye içinde yeni bir boyut kazanmıştır. Gligorov Türkiye'de yaptığı basın açıklamasında Atatürk'ün Makedonya kökenli olduğu vurgularken, İzzetbegoviç Müslüman ve Osmanlı ortak mirası vurgulayarak Türkiye'nin Yugoslavya bunalımında ağırlığını koymasını talep etmişlerdir. Bu çağrı adeta Türk diplomasisini ve kamuoyunu Yugoslavya bunalımıyla yüzleştirmiştir. Bu ziyaretten sonra Bosna-Hersek'te Türk konsolosluğu açılması gündeme gelmiştir. Türkiye, Bosna-Hersek ve Makedonya ile ilişkilerini sıcaklaştırıp bu cumhuriyetlerin bağımsızlık süreçlerine olumlu yaklaşırken, Yugoslavya Fedarasyonu'na karşı da temkinli bir tavır sergilemiştir²⁹⁷.

Önce Avrupa Birliği'nin 15 Ocak 1992'de Slovenya ve Hırvatistan'ı, ardından Bulgaristan'ın Slovenya, Hırvatistan, Makedonya ve Bosna-Hersek'i tanıması ile bölgedeki gelişmelerin dışında kalmak istemeyen Türkiye'nin 6 Şubat 1992'de bu dört cumhuriyeti aynı anda tanımıştır. 22 Ocak'ta Ankara'ya gelen Miloseviç, Türkiye'den bu cumhuriyetleri tanımaması istese de sonuç alamamıştır. Bölge

²⁹⁶ KUT, Kimlik s.52.

²⁹⁷ BORA, Milliyetçilik, ss.224-225.

lkelerden farklı zamanlarda Türkiye'yi ziyaret eden liderler bölge halklarının Türkiye'nin desteğine verdiği önemi gstermiřtir²⁹⁸.

Bosna'daki çatışmalardan büyük kaygı duyan Türkiye'deki neredeyse her kesim, Bosna'da yaşayan Müslüman Boşnakların haksızlığa uğradığını ve Türkiye'nin bölgede aktif bir politika izlemesi gerektiğini vurgulamıştır. Özellikle İşlamic kesimler ile Balkan kökenli göçmeler Türkiye'nin bölgede daha etkin bir politika uygulamasını hatta bölgeye tek taraflı bir müdahalenin gerekliliğini savunmuştur. O yıllarda Türkiye'de iktidarda bulunan Demirel başkanlığındaki DYP-SHP koalisyon hükümeti bu konuda büyük bir kamuoyu desteğini ve baskısını hissettiklerinden dolayı, bu kesimlerin desteğini kaybetmemek için Bosna konusunda daha fazla eğilmek zorunda kalmıştır. Bu noktada Türkiye, 1990'lar boyunca izlediği en uzun süreli ve en aktif dış politika sürecini başlatarak, Bosna Savaşı'nın uluslararası alana taşınması ve bölgede daha etkili önlemler alınması için büyük çaba göstermeye bařlamıřtır²⁹⁹.

Türkiye, Bosna olduğu bütün uluslararası rgtleri (BM Güvenlik Konseyi, AGİT, Avrupa Konseyi, UNESCO ve İK gibi) Bosna konusunda harekete geçirmiştir. Türkiye, Bosna Savaşı'nı uluslararası alana taşımakta başarılı olmuştur. Yine de Türkiye'nin, Bosna'daki savaşı önlemek için en çok harekete geçirmeye çalıştığı örgütlerden biri İK olmuştur. Çünkü Türkiye Bosna Savaşı'nın yaşandığı yıllarda hem İK'nn dönem başkanıydı, hem de İşlam lkeleri arasında ortak din bağı gündeme getirerek Bosna'ya destek sağlayacakları düşünülmüştür. Buna ek olarak Türkiye, İşlam bu ülkelerin Batılı ülkelere yapacakları baskının Sırplara karşı daha sert önlemler alınmasını sağlayacağını düşünerek, Türkiye İK çerçevesinde bir temas grubunun kurulmasına da önayak olmuştur. Türkiye'nin, bu yıllarda dönem

²⁹⁸ ORAN, s.491.

²⁹⁹ ORAN, ss.495-499.

başkanlığını yaptığı bir diğer kuruluş olan Avrupa Konseyi'nde de Bosna-Hersek'in egemenliğinin sağlanması için büyük çaba göstermiştir³⁰⁰.

Türkiye, Bosna-Hersek'in toprak bütünlüğünün korunması için elinden tüm desteği vermiştir. Örneğin, Türkiye Saraybosna'da ilk büyükelçilik açan ülke olmuştur. Türkiye, tüm diplomatik girişimlerini, caydırıcı, çatışmaları durdurucu askeri önlemler ile Sırp'ları ve yaptıkları soykırımı uluslararası toplumun tanınması ve insani yardım üzerinde yoğunlaştırmıştır³⁰¹. Türkiye, Sırp mevzilerinin ve havaalanlarının havadan bombalanmasını savunmuş olmasına rağmen; NATO bunu ABD'nin Bosna'daki savaşa doğrudan müdahale kararı alana yani 1995 yazına kadar ertelemiştir. Türkiye'nin girişimlerinin, İslamcı kamuoyu baskısına karşın savaşa tek taraflı müdahaleden kaçınarak AB ve ABD ile birlikte hareket etmesi ve uluslararası alanda tehditkar sayılabilecek yaptırımlarını olmamasının asıl nedeni, kuşkusuz, pek çok Batılı ülke gibi Bosna-Hersek'teki soykırımları izlemeyi seçmiş olması değil, Türkiye'nin gücünün uluslararası konjonktörü değiştirmeye yetmemesidir³⁰².

Türkiye'nin Bosna'da tek başına askeri müdahalede bulunmaktan kaçınmasının nedenlerinden biri, Kıbrıs'ta asker bulunduran, güneydoğusunda PKK ile savaşan ve zaman zaman kuzey Irak'a askeri operasyonlar düzenleyen Türkiye'nin bir de Kafkasya veya Balkanlara askeri müdahalede bulunma olanağı olmamıştır. Ayrıca Türkiye'nin Balkanlara tek başına müdahale etmesi halinde bölge ülkelerinin tepki göstereceği anlaşılmıştır. Türkiye'nin Balkanlardaki girişimleri uluslararası alanda Osmanlı'nın geri dönüşü olarak algılandığı için tedirginlik yaratmıştır. Son olarak, askeri müdahaleyi gerçekleştirmek için Türkiye'nin elinde yeterli teknik olanak da yoktu. Örneğin, Türk uçaklarının Yunan hava sahasını kullanmasına izin verilmemiş; Bulgaristan, Makedonya ve Arnavutluk da buna izin vermeyeceklerini açıklamışlardı. Yani Türkiye bölgeye savaş uçakları göndermiş olsaydı da, o günkü

³⁰⁰ ORAN, ss.495.

³⁰¹ KUT, Kimlik, ss.66.

³⁰² KUT, Kimlik, ss.67.

teknoloji nedeniyle uçakların Bosna hava sahasında yalnızca birkaç dakika kadar kalacak yakıtı sahip olduğu tepit edilmiştir³⁰³.

Türkiye BM'ye Bosna için bir Eylem Planı sunarak diplomatik baskılar ve insani önlemlere ek olarak askeri önlemlerin de alınmasını istemiştir. Türkiye, diplomatik görüşmelerde ve uluslararası platformlarda Bosna-Hersek'in saldırıya uğrayan taraf olduğunu ve bütün taraflara uygulanan silah ambargosunun Boşnaklar açısından tek taraflı olarak kaldırılması gerektiğini savunmuştur. Ancak hem Boşnaklara hem de Sırlara uygulanan ambargonun sadece Boşnaklar için kaldırılmasının Rusya'nın tepkisini çekeceğini ve Sırları daha fazla silahlandıracağını düşünen Batılı Devletler savaşın daha da fazla büyümemesi için bu öneriye karşı çıkmışlardır. Bununla birlikte, dönemin Türkiye Cumhuriyeti Genelkurmay Başkanı Doğan Güreş, Türkiye'nin savaş sırasında Boşnaklara silah yardımı yaptığını açıklamıştır. Savaş sırasında İran'ın bile Boşnaklara, ABD'nin bilgisi dahilinde, silah yardımı yaptığı savaş sonrasında açık bir dille ifade edilmiştir. Bosnalı Sırlara da başta Sırbistan olmak üzere, Yunanistan, Romanya ve Rusya üzerinden silah göndermiştir³⁰⁴.

Türkiye Bosna Savaşı'na tek yönlü müdahaleden kaçınırken, BM ve NATO çerçevesinde oluşturulan kuvvetlere katkıda bulunmuştur. Bu bağlamda 8 Aralık 1992'de Anayasanın 92. Maddesi uyarınca, TBMM'nin BM Barış Koruma Gücüne (UNPROFOR) katkıda bulunmak ve BM çerçevesinde girişilecek bir uluslararası askeri müdahaleye katılmak için hükümete yurt dışına asker gönderme yetkisini verilmiştir. Türkiye BM Güvenlik Konseyi'nin 31 Mart 1993'te aldığı uçuş yasağı kararının uygulanmasını denetlemek üzere oluşturulan operasyona 18 adet F-16 savaş uçağı göndermiştir ve Türk savaş gemileri ambargonun denizden uygulanan kısmı için Adriyatik'te görev yapmıştır. Ayrıca Mart 1993'teki havadan insani yardım ulaştırma operasyonuna katılan ilk ülke olan Türkiye, ilk gün 9 ton insani

³⁰³ ORAN, s.496-497.

³⁰⁴ ORAN, s.497.

yardım malzemesi göndermiştir. Şule Kut'un Dışışleri Bakanlığı'ndan edindiğı bilgiye göre, Türkiye Bosna-Hersek'e 1992 yılında 15 milyon, 1993 yılında da toplam 7 milyon dolarlık insani yardım göndermiştir³⁰⁵.

ABD'nin 1993 sonunda ortaya attığı 6 maddelik eylem planını çatışmaların sona erdirilmesi için Türkiye yeterli görmeyen Türkiye, Vance-Owen Planının değiştirilmiş biçimi olan Cenevre Planı'na da karşı çıkmıştır³⁰⁶.

1994 yılında ABD ve Türkiye'nin girişimiyle Washington Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Boşnak-Hırvat Federasyonu kurulmuş ve Bosna'daki savaşın gidişini önemli ölçüde etkilenmiştir. Boşnaklarla Hırvatların Sırlara karşı birlikte hareket etmesi ve son NATO'nun Sırp mevzilerini bombalaması Bosna'daki çatışmayı sona erdiren gelişmeler olmuştur³⁰⁷.

21 Kasım 1995'te Türkiye ve ABD girişimleriyle Dayton'da (Ohio, ABD) Aliya İzzetbegoviç, Franjo Tudjman ve S. Miloseviç tarafından Bosna-Hersek üzerine bir anlaşmaya varılmıştır ve 14 Aralık 1995 tarihinde Paris'te Türkiye'nin de içinde bulunduğu yaklaşık 50 ülkenin devlet adamlarının tanıklığında Dayton Barış Anlaşması imzalanmıştır. Bosna'daki savaşın sona ermesini memnuniyetle karşılayan Türkiye, savaşın genişlemesi halinde Türkiye'ye yönelecek göç dalgasında endişe duymuştur. Savaş boyunca Türkiye'ye yaklaşık 20.000 Boşnak mülteci gelmiştir³⁰⁸.

B. Dayton Anlaşması'ndan Günümüze Türkiye ve Bosna-Hersek İlişkileri

Bosna Savaşı'nın ardından Bosna-Hersek yönetiminin en önemli sorunu, üçlü devlet yapısı olmuştur. Bunun için de öncelikli olarak Sırlar, Boşnaklar ve Hırvatlar arasındaki dengenin korunması gereklidir. Bu dönemde Türkiye, üzerinde anlaşmaya varılan çok uluslu güce yani Barış Uygulama Gücü olan IFOR'a birlik göndermiştir.

³⁰⁵ KUT, s.62.

³⁰⁶ ORAN, s.499.

³⁰⁷ KAPETANOVIÇ, ss.190-191.

³⁰⁸ ORAN, s.499.

Türkiye bölgedeki dengenin Boşnak-Hırvat işbirliği temeline dayandığını düşünerek bu ittifaka sürekli destek vermiştir. Türkiye'nin verdiği askeri destek iki ülke arasındaki ilişkilerin en önemli parçası haline gelmiştir³⁰⁹. Ankara Saraybosna yönetimine mali ve insani destek vermiş ve Bosna-Hersek'in askeri eğitiminde ABD ile birlikte yer almıştır. ABD eğit ve donat programı ile Bosna-Hersek'teki güç dengesini askeri yardımla sağlarken, Türkiye de eğitim kısmını üstlenmiştir. Mayıs 1996'dan itibaren Bosna-Hersek ordusundan gönderilen asker ve subaylar Türkiye'de eğitime başlanmıştır³¹⁰.

Bunlara ek olarak, 1 Ocak 2011 itibariyle Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçiliği, iki yıl süreyle NATO Temas Noktası Büyükelçilik görevini üstlenmiştir³¹¹. Dışışleri Bakanlığı Sözcüsü Selçuk Ünal, Bosna-Hersek'in NATO Üyelik Eylem Planı'na dahil edilmesi için NATO Chicago Zirvesi'ne giden dönemde ve zirve sırasında çaba gösterilmeye devam edileceği bildirilmiştir³¹².

NATO zirvesi öncesi 4 Mayıs 2012'de Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Bosna-Hersek ziyaretinde, Bosna-Hersek Üçlü Devlet Başkanlığı Konseyi Başkanı Bakir İzzetbegoviç AB ve NATO entegrasyonları olacağını vurgulamış ve sözlerini şöyle sürdürmüştür:

*"Sayın Davutoğlu ile bugün yapacağımız görüşmede, Türkiye'nin Bosna-Hersek'i desteklediği ve çok yardımda bulunduğu AB ve NATO'ya entegrasyon durumlarını ve bu entegrasyonu hızlandırma konusunu görüşeceğiz."*³¹³

³⁰⁹ SÖNMEZOĞLU, Dış Politika, s.594.

³¹⁰ ORAN, ss.501-502.

³¹¹ Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı resmi web sitesi, "Türkiye-Bosna-Hersek Siyasi İlişkileri", <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-bosna-hersek-siyasi-iliskileri-.tr.mfa>, (29.05.2012)

³¹² USAK Stratejik Gündem, "Türkiye'den Bosna-Hersek'e NATO İçin Destek Girişimi", (27.04.2012), <http://www.usakgundem.com/haber/72553/Turkiye-39-den-Bosna-Hersek-39-e-nato-İçin-destek-girişimi.html>, (29.05.2012)

³¹³ "Türkiye Bosna-Hersek'in Yanında", Cumhuriyet Gazetesi, (04.05.2012), <http://cumhuriyet.com.tr/?hn=334908>, (29.05.2012)

"Bugün özellikle de NATO konusunu görüşeceğiz. Çünkü Bosna-Hersek şimdiden NATO'ya üye oluşunu görebiliyor. AB'ye üyelik için hala 8-10 sene zamana ihtiyacımız olduğunu düşünüyorum. NATO'ya üyelik bizim için daha yakın. NATO üyeliği Bosna-Hersek'te güven sağlayacak ve bu güven, ülkeye refah getirecek, yabancı yatırımcıları getirecek, Bosna-Hersek'in imajını değiştirecek. Güven, Bosna-Hersek için daha iyi bir hayat demektir."³¹⁴

21 Mayıs 2012'de sonlanan NATO Chicago Zirvesi Deklarasyonunda Türkiye'nin çabaları sonucunda Bosna-Hersek'in üyelik süreci konusunda da cesaretendirici bir dil uygulanmıştır³¹⁵.

İki ülke ilişkileri, gerek karşılıklı üst düzey ziyaretler, gerekse Türkiye'nin öncülüğünde başlatılan Üçlü Mekanizmalar, Bosna-Hersek, Sırbistan, Türkiye ve Bosna-Hersek, Hırvatistan ve Türkiye aracılığıyla güçlendirilmiştir. Bu çerçevede ilk toplantı 24 Nisan 2010'da Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Sırbistan Cumhurbaşkanı Tadić ve dönemin Bosna-Hersek Cumhurbaşkanlığı Konseyi Başkanı Silajdzic'in katılımlarıyla İstanbul'da gerçekleştirilmiştir. İkinci Zirve toplantısı ise 26 Nisan 2011'de Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Sırbistan Cumhurbaşkanı Tadić ve Bosna-Hersek Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyeleri Radmanović, İzzetbegović ve Komsić'in katılımlarıyla Karadjordjeva, Sırbistan'da düzenlenmiştir³¹⁶.

Üçlü danışma süreci kapsamında ve Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun girişimleriyle, 2009 Ekim ve Kasım aylarında İstanbul'da, 2009 Aralık ayında Saraybosna'da, 2010 Ocak ayında Belgrad'da, Şubat 2010'da

³¹⁴ "Türkiye Bosna-Hersek'in Yanında", Cumhuriyet Gazetesi, (04.05.2012), <http://cumhuriyet.com.tr/?hn=334908>, (29.05.2012)

³¹⁵ "NATO Deklarasyonuna Türkiye Ayarı", NTVMSNBC haber portalı, (22.05.2012), <http://www.ntvmsnbc.com/id/25351399/>, (29.05.2012)

³¹⁶ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı resmi web sitesi, "Türkiye-Bosna-Hersek Siyasi İlişkileri", <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-Bosna-Hersek-siyasi-iliskileri-.tr.mfa>, (29.05.2012)

Ankara’da ve sonuncusu Güneydoğu Avrupa Ülkeleri İşbirliği Süreci'nde (GDAÜ) 23 Haziran 2010’da İstanbul’da toplantılar gerçekleştirilmiştir. Ayrıca kararlaştırıldığı ölçüde, Bosna-Hersek Belgrad’a Büyükelçi atamış, Sırbistan Parlamentosu, Srebrenitsa soykırımını kınayan bir kararı kabul etmiştir. Ayrıca kararlaştırıldığı ölçüde, aynı mekanizma kapsamında Srebrenitsa 15.yıldönümü anma törenlerine Sırbistan Cumhurbaşkanı Tadić katılmıştır. İkinci Üçlü Zirve toplantısında ise barış, durgunluk ve hoşgörünün güçlendirilmesi yönünde konusunda anlaşmaya varılmıştır. Türkiye, ekonomik ve ticari işbirliğinin geliştirilmesi ve önemli altyapı projelerine ortak katılım konusunda irade sergilemiştir. Ayrıca Zirve toplantısında eğitim, kültür, bilim ve spor alanlarında işbirliğine gidilmesi kararlaştırılmıştır. Bunlara ek olarak, toplantılarda sürecin devamlılığına verilen önem vurgulanmıştır³¹⁷.

Bosna-Hersek Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyesi Bakir İzzetbegović, 14-15 Şubat 2012 tarihlerinde Türkiye’ye bir çalışma ziyareti gerçekleştirmiştir. Bakir İzzetbegović bu ziyaretinde, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, T.C. Başbakan Yardımcısı Ali Babacan, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanı M. Mehdi Eker, Kalkınma Bakanı Cevdet Yılmaz ve Antalya Milletvekili Mevlüt Çavuşoğlu ile görüşmeler gerçekleştirmiştir. İki ülke arasındaki görüşmelerde çok sayıda konu ve bölgesel konular ele alınmıştır³¹⁸.

Söz konusu Türkiye ziyaretinde İzzetbegović’in söylediği Başbakan Erdoğan'ın *"Sadece Türklerin değil, bütün Müslümanların lideri olduğu"* sözlerinin sorulması üzerine şu açıklamaları yaptı:

³¹⁷ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye-Bosna-Hersek Siyasi İlişkileri”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-bosna-hersek-siyasi-iliskileri-.tr.mfa>, (29.05.2012)

³¹⁸ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye-Bosna-Hersek Siyasi İlişkileri”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-bosna-hersek-siyasi-iliskileri-.tr.mfa>, (29.05.2012)

“Ben Erdoğan'ın sadece Türklere ait olmadığını, sadece onların lideri olmadığını ifade ettim. Çünkü dünya çapındaki Müslümanlar Erdoğan'ın küresel anlamda, onların çıkarları için yaptığına büyük değer vermektedir. Kendisi Müslüman milletlerin özgürlük ve demokrat hükümetler kurmalarına yönelik çabalarını desteklemektedir. Aynı zamanda Erdoğan, başarılı bir şekilde Batı'daki hükümetlerle işbirliği de sağlamaktadır.”³¹⁹

“Türkiye, hem Mostar ve Vişegrad Köprüsü gibi gerçek köprüleri hem de siyasi, manevi ve insanlar arası köprüleri ayağa kaldırıyor. Türk diplomasisinin, Sırbistan, Bosna-Hersek ve Hırvatistan arasındaki işbirliğinin ulaştığı düzeye katkısı büyüktür. Türkiye, Saraybosna ile Belgrad arasındaki diyalogun kurulmasına büyük çaba gösterdi ve ülkemizi AB ile NATO'ya götürecek reform sürecine destek vermektedir. Doğrudan yatırımlar ve çeşitli diğer ekonomik işbirliğinin göstergeleri, Türkiye'nin bölgemizin daha hızlı gelişmesine yönelik katkısının göstergesidir.”³²⁰ dedi.

Bosna-Hersek'te yeni hükümetin kurulmasından sonra Bosna-Hersek'e ilk ziyaretini gerçekleştiren Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, ziyareti kapsamında Bakir İzzetbegović, Dışişleri Bakan Zlatko Lagumciya ve Başbakan Vyekoslav Bevanda ile çok detaylı görüşmeler gerçekleştirdiklerini dile getirerek,

“İkili ilişkiler bağlamında, bundan sonra atılacak ekonomik adımları gözden geçirdik. Başta NATO olmak üzere Bosna-Hersek'i ilgilendiren uluslararası konularda Türkiye'nin görüşlerini ve

³¹⁹ “Birleştirici formül Erdoğan'da”, Yeni Asır Gazetesi, (25.02.2012), <http://www.yeniasir.com.tr/DisHaberler/2012/02/26/erdoganin-birlestirici-formulu>, (29.05.2012)

³²⁰ “Birleştirici formül Erdoğan'da”, Yeni Asır Gazetesi, (25.02.2012), <http://www.yeniasir.com.tr/DisHaberler/2012/02/26/erdoganin-birlestirici-formulu>, (29.05.2012)

*gayretlerini anlattık. İnşallah kısa zamanda Bosna-Hersek bu yeni hükümetle ulaşılan mutabakatla ciddi bir mesafe alacak. Türkiye her anlamda Bosna-Hersek'in yanında olacak" dedi.*³²¹

Türkiye ile Bosna-Hersek arasındaki ekonomik ilişkiler, askeri ve siyasi ilişkilerin gerisinde kalmıştır. Türkiye, Bosna-Hersek'in savaştan sonra yeniden yapılanmasına önem vermiş olsa da, bu konuda ayırabileceği kaynak sınırlıydı. İki ülke arasındaki ticari ilişkiler de düşük bir düzeyde seyretmiştir ve 1999'da yılında toplam 50.000.000 dolarla sınırlı kalmıştır. Gerçi Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) bünyesinde Türkiye, Bosna-Hersek İş Konseyi kurulmuştur, ama Türk işadamları burada iş yapmak için finansman sorunuyla karşılaşmış ve Fransa, İtalya gibi AB üyeleriyle rekabet etmek zorunda kalmışlardır. AB, Türk müteahhitlerine ve firmalarına bürokratik zorluklar çıkarmış olsa da, ENKA ve Tekfen gibi büyük Türk firmalarıyla, daha çok orta ölçekli Türk firmaları Bosna-Hersek'te faaliyet göstermektedir. Türkiye savaş sonrasında 1996'da Bosna-Hersek'e 80.000.000 dolarlık Eximbank kredi olanağı vermiş ve bunun 26.000.000 dolarlık bölümünü hibe etmiştir. Bunlara ek olarak Türkiye, Bosna'da savaş sırasında yıkılan ve zarar görmüş köprü, okul gibi binaların gönüllü onarımlarını da üstlenmiş ve bu açıdan da Bosna halkının sempatisini toplamıştır³²².

1990'ların sonuna doğru Bosna-Hersek ile ekonomik ilişkiler ve ülkenin yeniden yapılanma konularında AB ve Yunanistan'la ilişkilerini geliştirmesi, Türkiye'nin bu ülke üzerindeki etkinlik ve ağırlığının azalmasına yol açmıştır. Hatta, 2000 yılının başlarında Bosna-Hersek Devlet Başkanlığı'nın Güney Kıbrıs Rum Kesimi'ni tanımaya yönelik kararı Türkiye ile mevcut olan iyi ilişkilerine zarar vermiştir. Oysa Avrupa Konseyi içerisinde bulunan Türk Heyeti, Bosna-Hersek'in bu kuruluşu alınması için yıllarca lobi çalışması yapmıştır. Son anda Türkiye ile ilişkileri

³²¹ "Türkiye Bosna-Hersek'in Yanında", Cumhuriyet Gazetesi (04.05.2012), <http://cumhuriyet.com.tr/?hn=334908>, (29.05.2012)

³²² ORAN, s.502.

korumaya çalışan Aliya İzzetbegoviç, dış politika danışmanı KKTC cumhurbaşkanı olan Rauf Denktaş ile görüşmesini ve durumun düzeltilmesini istemiştir. Bunun ardında Bosna-Hersek'in Dışişleri Bakanı Dr. Jadranko Prlic, Türkiye'nin Bosna Büyük Elçisi ile görüşerek Bosna-Hersek'in Kuzey Kıbrıs Rum Kesimi ile ilişki kurması halinde aynı ilişkiyi KKTC ile de kuracağını belirtmiştir³²³.

İzmir Ticaret Odası'nın 2007 yılında yayınladığı Bosna-Hersek araştırmalarına göre; 2005 yılından itibaren Bosna ve Hersek'teki Türk yatırımlarının yaklaşık 40 milyon dolar dolaylarında olduğu düşünülmektedir. Bosna-Hersek'te yer alan en büyük Türk sermayeli işletme Turkish Ziraat Bank Bosnia iken, ikinci sırada ise Kastamonu Entegre'nin Natron Maglaj kağıt ve ambalaj fabrikası tarafından yapılan yatırım yer almaktadır. Ayrıca üretim tesisleri Tuzla'da bulunan Soda-So Lukavac, 2006 yılında Şişecam yatırımlarından birisi olan Soda San. tarafından satın alınmıştır³²⁴. Günümüzde ülkede faaliyette bulunan büyük Türk firmalarından biriside çikolata ve bisküvi gibi gıda ürünleri üreten Kent Elit firmasıdır. İGEME'nin yayınladığı 2011 yılı Bosna-Hersek raporuna göre, bölgede faaliyette bulunan 40 civarındaki Türk işletmelerinin çoğu ticaretle uğraşmaktadır.³²⁵

19 Ekim 2011 tarihinde Aliya İzzetbegoviç'i anma töreninde gazetecilerin sorularını yanıtlayan Bakir İzzetbegoviç, *"Türk halkının Bosna-Hersek'e duygusal sevgisinin, ekonomik anlamda yansıyıp yansımadığını"* sorusuna;

"Türkiye'den Bosna-Hersek'e daha çok yatırımın gelmemesindeki sorumluluğun bir kısmının kendilerinde olduğu" yanıtını vermiştir. İzzetbegoviç Bosna-Hersek'teki yabancı yatırım sorunu ile ilgili "Türkiye, yatırım prosedürlerini basitleştirdi ve hızlandırdı. Biz eğer Türkiye'den gelen yatırımları buraya çekmek istiyorsak aynı şeyi yapmalıyız. Ülkeyi

³²³ KAPETANOVIÇ, ss.196-197.

³²⁴ Neslihan ADANALI, **Bosna-Hersek Temel Ekonomik Göstergeleri ve Türkiye-Bosna-Hersek Dış Ticareti**, İzmir Ticaret Odası, İzmir, 2007, s.6.

³²⁵ SARISAÇLI, s.16.

*yatırımcılara hazır hale getirmemiz lazım. İnsanlar, krizin olduğu bir yere yatırım yapmayı sevmezler. İnsanlar, Bosna-Hersek'in tam anlamıyla Avrupa entegrasyonlarına doğru gitmeye başlamasını bekliyor. O zaman daha çok yatırım olur. Duygular başka, ticaret başka bir şeydir. Biz, Bosna-Hersek'e yapılan yatırımın karlı olacağını sağlayacak bir durum üretmemiz gerekiyor.*³²⁶” yanıtını vermiştir.

Bu sene 3.'sü düzenlenen, Saraybosna İş Forumu'na katılan 600 devlet yetkilisi ve 30 ülkeden yaklaşık 600 devlet yetkilisi ve iş adamının katıldığı formda, Türkiye tarafından hazırlanan 30 ayrı projeyi kapsayan tarımsal işbirliği anlaşmasının imzalanması ile Türkiye'nin, Bosna-Hersek'e; seracılık, meyvecilik, laboratuvar hizmetleri, yaş meyve depolaması, hayvancılık, balıkçılık, balcılık, süt işleme tesisleri, yem üretimi, tohum ve fidan yetiştiriciliği, kesme çiçekçilik ve çiftçi eğitimi başta olmak üzere 30 ayrı alanda yardım etmesinin hedeflendiği belirtilmiştir³²⁷.

Son zamanlarda Bosna-Hersek ekonomisine destek çalışmaları son hızla devam ederken 20 Mart 2012 tarihinde Bosna-Hersek Üçlü Devlet Başkanlığı Konseyi, görüştüğü Türk bürokratlarla, savaş döneminde özellikle de Bosna-Hersek'in doğusunda evlerini terk etmek zorunda kalanların topraklarına geri dönmesi için tarım alanında Türkiye ile iş birliği yapabileceklerini ve bu durumun geri dönüşler için önemli bir adım olacağını belirtmiştir. Ayrıca tarımın Bosna-Hersek için önemli bir potansiyel olduğunu vurgulayan Türkiye Cumhuriyeti

³²⁶ Press Türk Haber Portalı, “Bilge Kral Aliya İzzetbegović” , (19.10.2011), **Dünya**, <http://www.pressturk.com/dunya/haber/25915/bilge-kral-aliya-izzetbegovic.html>(06.06.2012).

³²⁷ Yeni Şafak Gazetesi, “Bosna-Hersek'in Tarımını, Türkiye Ayağa Kaldıracak”, Dış Haberler, <http://www.habervaktim.com/haber/Bosna-Hersekin-tarimini-turkiye-ayaga-kaldiracak-242322.html>, (12.06.2012).

Başbakan yardımcısı Ali Babacan, Türkiye'nin Bosna vatandaşlarına uygun ve uzun koşullarda destek vermeye hazır olduğunu açıklamıştır³²⁸.

Günümüzde Türkiye'nin ekonomik ve dış ilişkilerdeki değişen politikaları iki ülke arasındaki ilişkileri de etkilemiştir. 2008 verilerine göre iki ülkenin de ihracatı artış göstermiş ve ekonomik açıdan ilişkiler güçlenmiştir. Ekonomide olduğu gibi eğitim alanında da desteklenen Bosna-Hersek üniversitelerinde, Türkiye eğitim kurumlarının denkliğini kabul ettiği bir diploma sistemi mevcuttur. Her iki ülkenin de öğrencilerinin aldığı eğitim kendi ülkelerine denk sayılması iki ülkenin öğrenci trafiğini sürekli hale getirmiştir³²⁹.

Saraybosna İş Forumu'na katılan Türkiye Cumhuriyeti Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanı Mehdi Eker, *“Bosna-Hersek ile yaşanan uzun tarih ve Türkiye’de eğitim gören yüzlerce öğrencinin iki ülke arasında asırlardır var olan iyi ilişkilerin devamına önemli katkılar sağladığını”*³³⁰ söylemiştir.

Günümüzde, askeri, ekonomik, diplomatik ve sosyal alanlarda desteklenmeye çalışılan Bosna-Hersek Türkiye ilişkileri her geçen gün daha iyiye gitmektedir. Kuşkusuz bu iki ülke arasındaki gittikçe iyiye giden ilişkilerde Bosna-Hersek Üçlü Devlet Başkanlığı Konseyi Başkanlığı görev sırasının Müslümanlarda ve Bakir İzzetbegoviç'in başkanlığında olmasının büyük etkisi vardır. Bosna-Hersek ve Türkiye arasındaki ortak din, kültür, tarih birlikteliğinin bilinci bu iki ülkeyi her zaman yakın tutmuş olsa da, ekonomik ve sosyal, eğitim alanlarında yapılan yatırımlar ülkelerin daha çabuk kaynaşmasını sağlamıştır. Bu açıdan bölgedeki Türk okullarının, üniversitelerinin hatta yapılan Türkçe yayınların bile varlığı çok önemlidir. Emine Seçeroviç'in gözlemlerine göre,

³²⁸ Tarım TV, “Bosna-Hersek’e Tarım Desteği”, **Dış Haberler**, 20.03.2012, http://www.tarimtv.gov.tr/HD1012_Bosna-Hersek-tarim-destegi.html, (29.05.12)

³²⁹ “Türkiye-Bosna-Hersek İlişkileri”, <http://www.bosnauniversitesi.com/iliskiler.html>, (29.05.2012)

³³⁰ Haber al Haber Portalı, “Saraybosna İş Formu'nda Türkiye Rüzgarı”, Ekonomi Haberleri, 17.05.2012, <http://www.haberler.gen.al/2012-05-17/saraybosna-is-formunda-turkiye-ruzgari/>, (12.06.2012).

“Boşnaklarda hoş bir Türkçe dili merakı başlamış. Buna sebep olarak, en çok da Türk dizilerini gösterebiliriz. İnanılmaz bir ilgi var Türk dizilerine. Ve oradan ‘kaptıkları’ Türkçe ile yetinmeyenler Türkçe kursuna yazılıyor. Öyle ki, önceden pek de Türkiye’ye ilgisi olmayan arkadaşlarım bile Türkçe kursuna başlamışlar. Lisede çalışmadıkları kadar şuan Türkçe derslerini çalışıyorlar.”³³¹

³³¹ Emine SEÇEROVİÇ, “Bosna’dayım...”, **Köşe yazısı**, 05.10.2011, <http://www.on5yirmi5.com/genc/yazar/emine-secerovic/bosnadayim.i62130.html>, (12.06.2012).

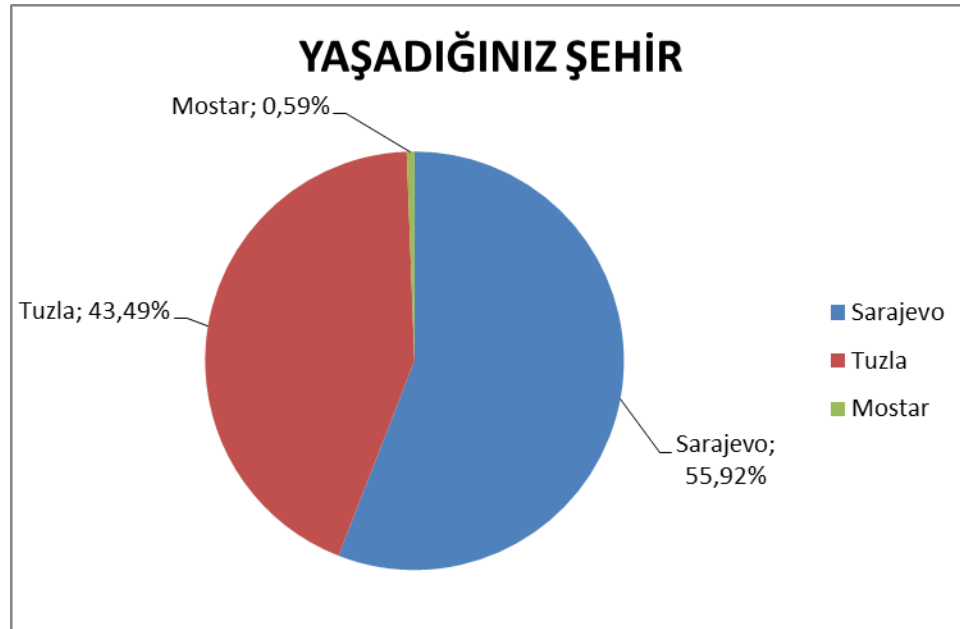
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN BOSNA-HERSEK İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA BOSNA-HERSEK’TE TÜRKİYE ALGISINI ÖLÇMEK İÇİN UYGULANAN ANKETİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yugoslavya’nın çözülmesi sonucunda kurulan Bosna-Hersek ile Türkiye arasındaki ilişki her geçen gün daha da derinleşiyor. Türkiye’nin ortak coğrafya, kültür, tarih ve din unsurları ile her zaman yakın ve güvenilir ilişkiler içinde olduğu Bosna-Hersek’teki Türkiye algısını ölçmek için önceden belirlenmiş 3 farklı şehirde anket çalışması yapılmıştır.

Seçilen şehirlerden birisi Bosna Savaşı’nı en yoğun yaşayan başkent Sarajevo (Saraybosna), birisi savaşı fiili olarak hiç yaşamamış ve Bosna-Hersek Sırp Cumhuriyeti (Sırp Republic)sınırlarına en yakın şehirlerden biri olan Tuzla ve diğeri de barışa rağmen etnik çatışmanın günümüzde bile ara ara yaşandığı Hırvatistan sınırına yakın olan Mostar’dır.

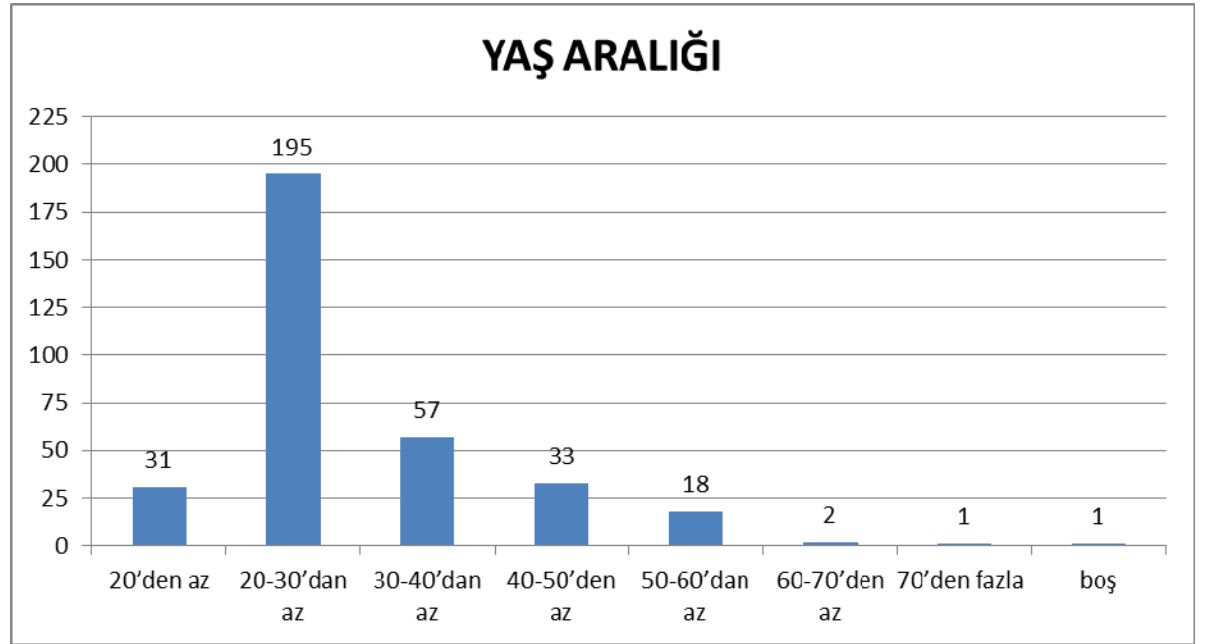
Tablo 1: Anket Yapılan Şehirlerin Grafiği



Ne yazık ki ülke içindeki bulundukları konum ve Bosna Savaşı'nı aldıkları role göre seçilen bu üç şehirden sadece Mostar'da sağlıklı bir anket çalışması yapılamamıştır. Bunun sebebi Mostar'da yaşayan Hırvatlar ve Müslümanlar arasında hala aktif bir çatışma olmasıdır. Anket sorularını yönelttiğimiz birçok kişi soruların çok siyasi ve etnik kimliği öne çıkarıcı olduğunu ve etnik kimlik farklılıklarında kaynaklanan sorunların hala aktif olduğu bir şehirde yaşadıkları için cevap vermek istemediklerini belirtmişlerdir.

Diğer yandan anketlerin %55.92'si Sarajevo (Saraybosna)'da, %43,49 ise Tuzla'da yapılmıştır.

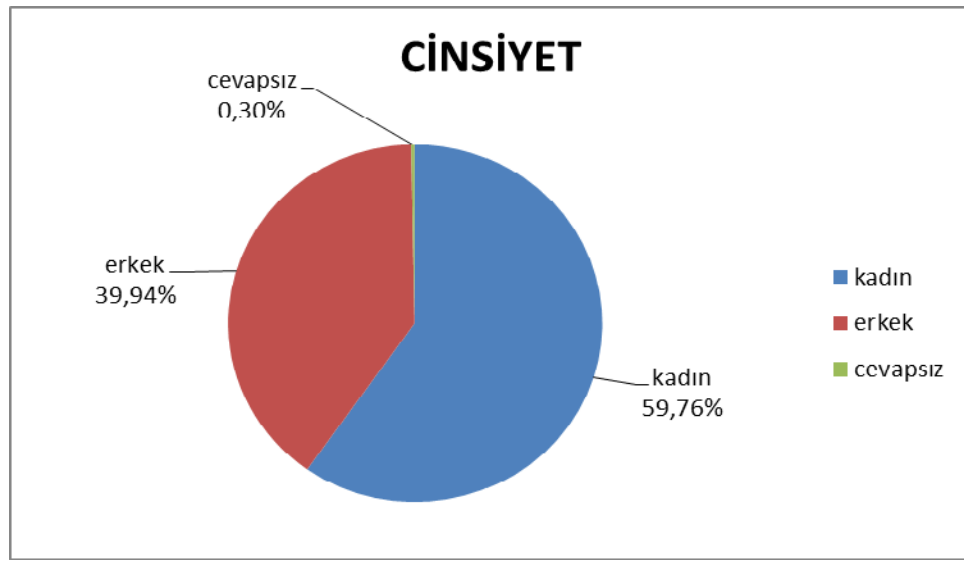
Tablo 2: Ankete Katılanların Yaş Aralığı



Sarajevo ve Tuzlada toplam 338 kişiye anket uygulanabilmiştir. Ankete katılan 338 kişiden 337'sinin yanıtladığı “yaş” sorusuna verilen cevaplar incelendiğinde ortalamanın yaklaşık olarak 28 ve standart sapmanın 10 olduğu görülmektedir. Minimum yaş değeri 16, maksimum yaş değeri ise 75'dir. Yaşların sınıflanmış

olduğu grafiğe bakıldığında ankete katılanların büyük çoğunluğunun 20 ile 30 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Ankete katılanların genellikle genç nüfus olduğu ifade edilebilir. Yapılan gözlemlerde Bosna savaşı sonrasında yaşlı nüfus sayısının az olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3: Cinsiyet Dağılımı

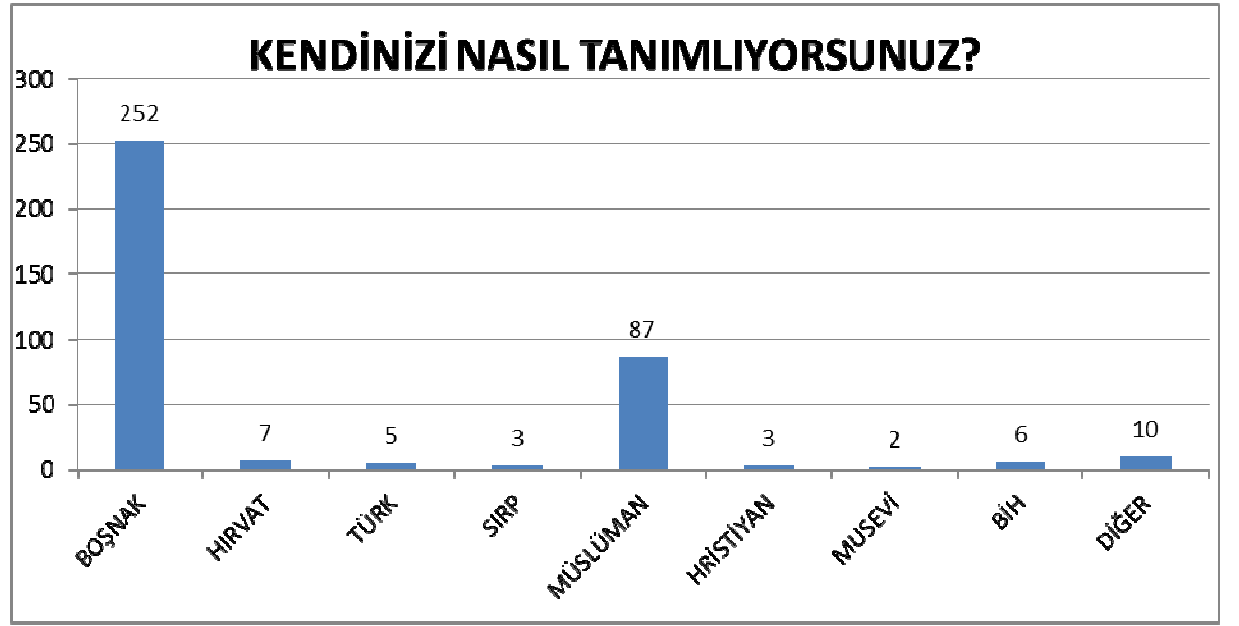


Bölgede yaşanmış olan savaş cinsiyet dağılımında da etkili olmuş ve ülkede erkek nüfusun azaltmıştır. Rastgele karşılaştığımız kişiler ile yaptığımız anket çalışmamızda da kadın nüfus yaklaşık % 60, erkek ise yaklaşık % 40 gibi bir oranda belirmiştir.

Birçok ülkede demografik yapısı kadın-erkek oranları üzerine verilirken Bosna-Hersek ülke etüdünü ele alan kaynaklarda ülkenin demografik yapısı etnik kimliklerin oranları olarak verilmektedir.

Yaptığımız saha araştırmasında, bölgedeki insanların kimliklerini tanımlarken, bir iç içe geçmişlik dikkat çekmiştir. Ankete katılanların bir kısmı kendini tek bir kimlikle tanımlarken diğer kısmı da iki ya da üç kimliği bir arada referans olarak tanımlamaktadır.

Tablo 4: Anket Uygulanan Kişilerin Kendilerini Kimlik Analiz Grafiği



Ankette elde ettiğimiz verilere göre;

Kendisini Boşnak olarak tanımlayan 252 kişiden, 33'ü kendisini aynı zamanda Müslüman ve 4'ü ise aynı zamanda Türk olarak tanımlamaktadır.

Kendisini Hırvat olarak tanımlayan 7 kişiden, 1'i kendisini aynı zamanda Hristiyan olarak tanımlamaktadır.

Kendisini Türk olarak tanımlayan 5 kişiden, 4'ü kendisini aynı zamanda Boşnak olarak tanımlamaktadır.

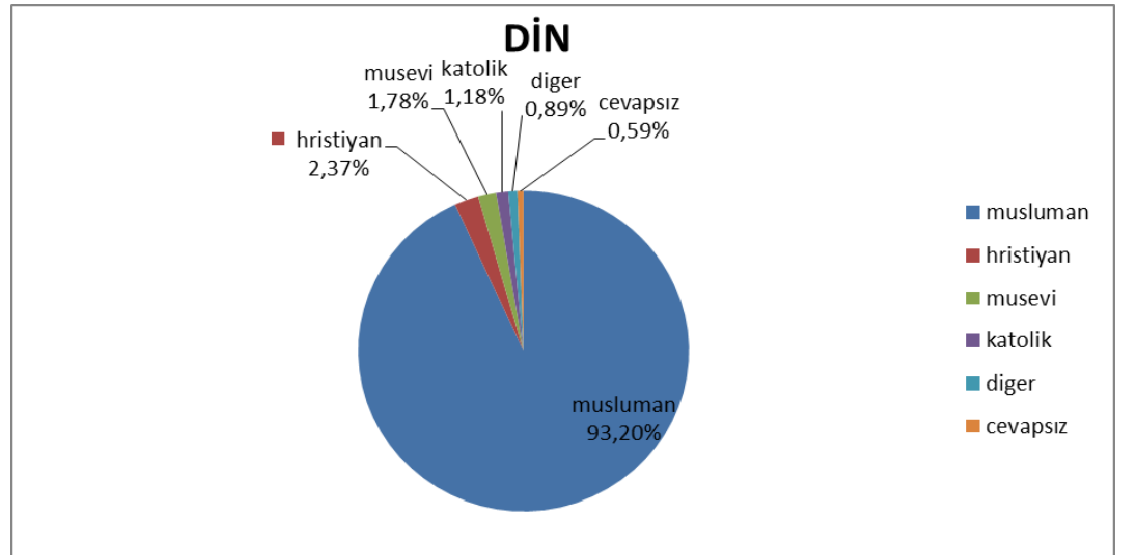
Kendisini Müslüman olarak tanımlayan 87 kişiden, 33'ü kendisini aynı zamanda Boşnak olarak tanımlamaktadır.

Kendisini Hristiyan olarak tanımlayan 3 kişiden, 1'i kendisini aynı zamanda Hırvat olarak tanımlamaktadır.

Kendisini herhangi bir etnik ya da ulusal bir kimlikte değilde Bosna-Hersek vatandaşı olarak tanımlayan sadece 6 kişi çıkmıştır. Bu kişiler kendilerini Bosna-Hersek (BiH) vatandaşı olarak tanımlamışlar, etnik ve dinsel kimliklerini deşifre etmemişlerdir.

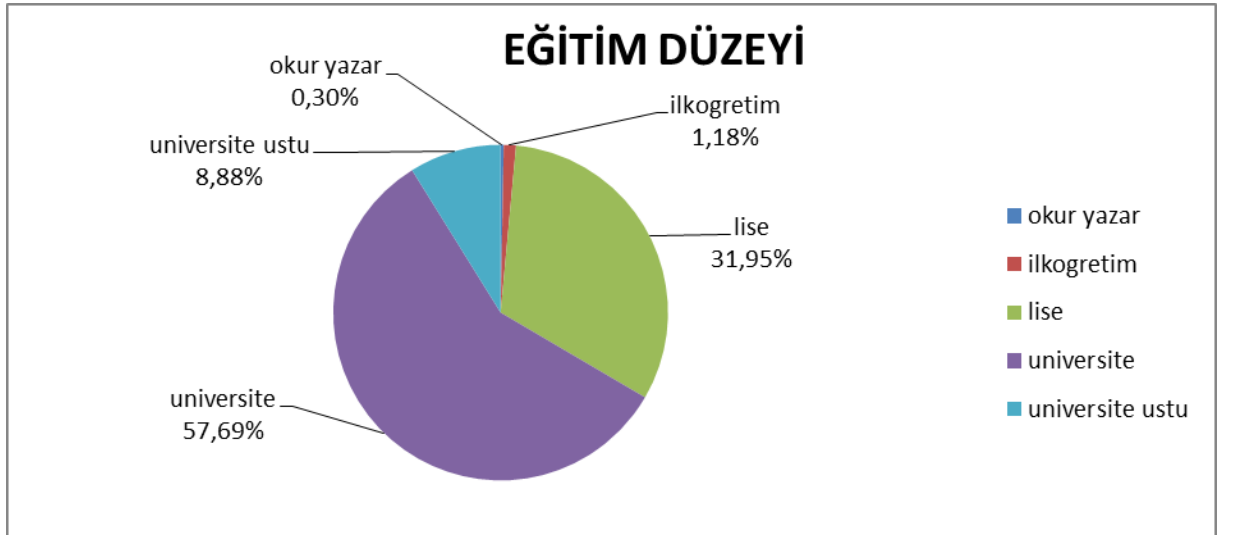
Bosna-Hersek ile Türkiye arasındaki önemli farklardan birisi kimlik tanımlamasıdır. Türkiye'deki laik sistem kişilerin kendilerini dinsel kimlikleri ile tanımlamasına engel olurken, Bosna-Hersek'te dinsel kimlik ciddi bir ayrım olarak öne çıkarılmıştır. İçinde birçok farklı etnik yapıyı barındıran Türkiye'de birçok kişi kendini Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak tanımlarken kendini Bosna-Hersek vatandaşı olarak tanımlayan kişilerin sayısının çok az olması da dikkat çekicidir.

Tablo 5: Anket Uygulanan Kişilerin Dini Dağılımı



Ankete katılan 338 kişiden 315'nin yani yaklaşık % 93'ünün Müslüman ve yaklaşık % 2,5'nin Hristiyan olduğu görülmektedir. Anket uygulaması yapılan şehirlerde farklı semtlere ve bölgelere farklı gün ve saatlerde gidilmesine rağmen ulaşılan Müslümanların sayısı saha çalışmasına başlamadan önce tahmin edilenden fazla olmuştur. Yapılan mülakatlarda, Bosna Savaşı sonrasında ülkede yaşayan pek çok Hırvat ve Sırp'ın gayrimenküllerini satarak ülkeyi terk ettiği bilgisine ulaşılmıştır.

Tablo 6: Anket Uygulanan Kişilerin Eğitim Düzeyi



Ankete katılanların büyük çoğunluğu, yaklaşık olarak % 58'si üniversite mezunudur. Bu oranın yüksek olması Yugoslavya döneminde eğitime verilen önem ile açıklanabilmektedir. Bu bağlamda konuya bakacak olursak ankete katılanların en az %89'unun en az lise mezunu olması şaşırtıcı olmayacaktır. Bosna Savaşı sırasında eğitimi yarım kalmış insanlara savaş sonrasında eğitimine devam etme hakkı tanınmıştır. Mülakat yapılan kişilerin bir bölümü, günümüzde ülkedeki üniversite ücretlerinin halkın gelir seviyesine göre yüksek olmasından yakınmış ve bu durumun

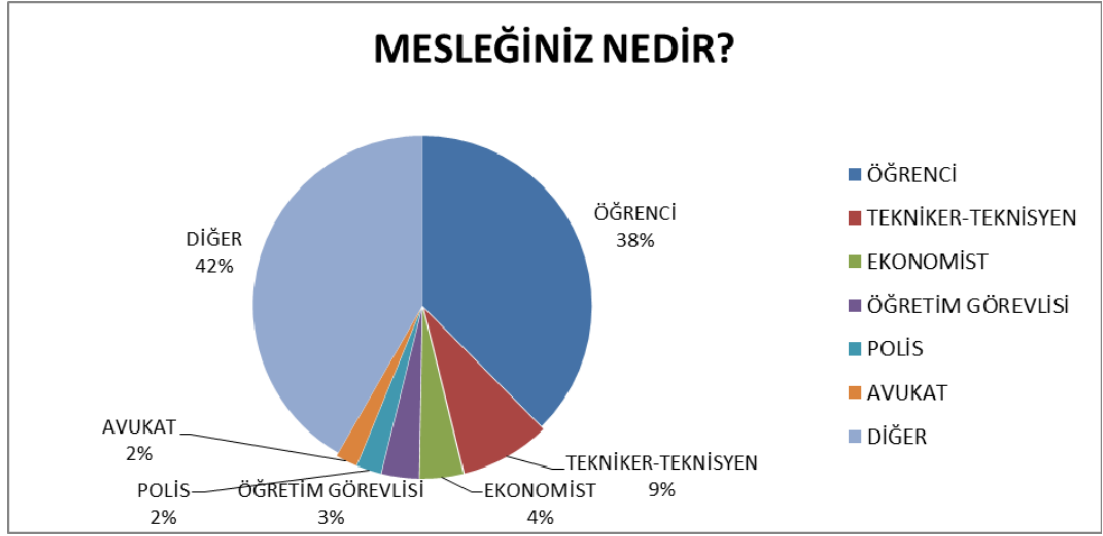
gelecekte ülkenin üniversite mezun oranında düşüşe sebep olabileceğini ifade etmiştir.

Tablo 7: Türkçe Bilenlerin Oranı



Anket uygulanan kişilerin % 12'sinin Türkçe bildiği ve % 88'nin bilmediği görülmektedir. Türkçe bilenlerin oranı, bölgede aktif çalışmalar yapan TİKA tarafından Zenica Üniversitesi ve Tuzla Üniversitelerinde kurulan Türkoloji Bölümleri, kurucuları Türk olan Burch Üniversitesi gibi özel bir üniversitede Türkoloji bölümünün varlığı ve ülke içerisinde açılan birçok Türkçe kursunun başarılı etkisi sonucudur. Son yıllarda Türkiye ile ilişkilerin her geçen gün iyiye gitmesi ve Türkiye'den gelen turist sayısındaki artış Bosna-Hersek'te Türkçe kurslarına olan talebi geçmiş yıllara oranla önemli ölçüde arttırmıştır.

Tablo 8: Meslek Gruplarının Dağılımı



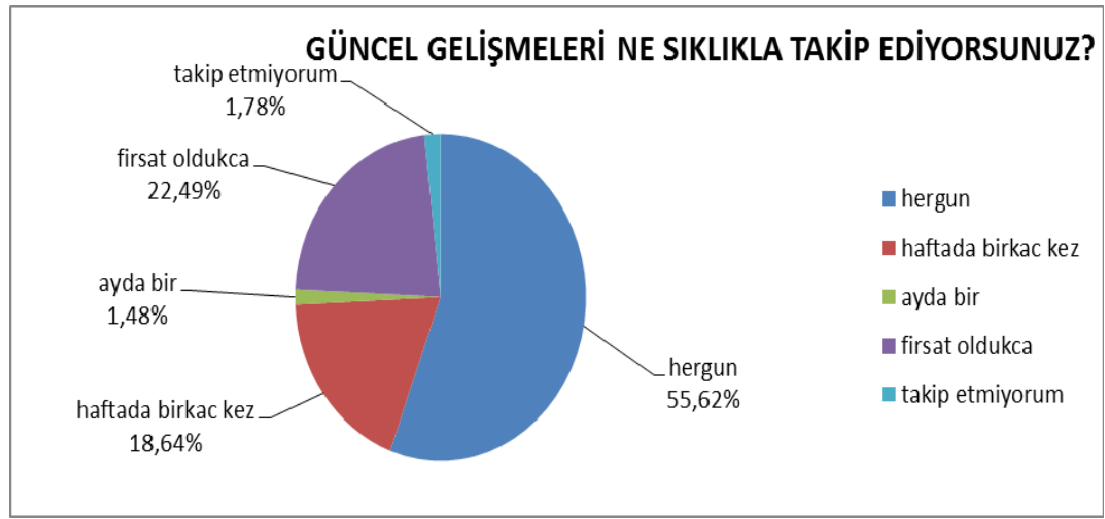
Bölgede uygulanan ankete katılan kişilerin 127'sinin öğrenci, 29'unun tekniker-teknisyen, 14'ünün ekonomist, 12'sinin öğretim görevlisi-okutman, 8'nin polis ve 7'sinin avukat ve 141'inin de politikacı, gazeteci, diş hekimi, şöfor, hostes, asker, rehber, garson, işletmeci gibi çeşitli meslek gruplarından olduğu görülmektedir. Ankete katılanların kişilerin % 53,6'sının bir işte çalışmadığı ve % 42,6'sının sürekli bir işte çalıştığı, % 2,66'sının part-time, % 0,59'sının emekli olduğu görülmüştür.

Bosna-Hersek'te yaşanan ekonomik sıkıntılar, çoğu zaman iş bulma sorunlarını, çoğu zaman ise bulunan işlerin eğitim aldıkları asıl meslekleri dışında farklı alanlarda olmasını ve düşük ücretlerle çalışılmasını beraberinde getirmiştir. Örneğin, 42 yaşında Boşnak bir kadın ile Saraybosna Havaalanı'nda yaptığımız bir mülakatta ekonomik zorlukları şöyle dile getirmiştir;

“Bosna Savaşı sırasında üniversitede okuyordum ve okulumu bitirmek için savaşın bitmesini beklemem gerekti. Savaş sırasında geçimimizi sağlamak için çeşitli işlerde çalıştım hatta o dönemde

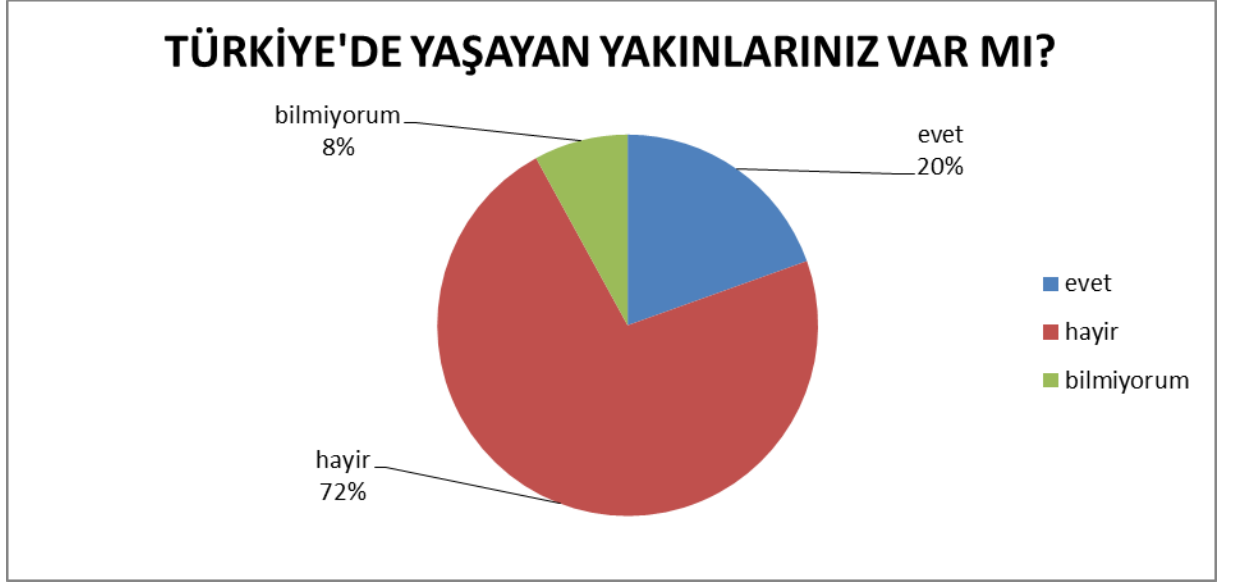
gazetecilik bile yapmıştım. Savaşın bitimiyle tekrar üniversiteye döndüm ve öğretmen oldum. Uzun bir süre iş aradıktan sonra havaalanında iş buldum. Asıl mesleğim olan öğretmenliği yapmayı çok isterdim, ama iş bulabildiğim için çok şanslı olduğumun farkındayım.”

Tablo 9: Güncel Gelişmelerin Takip Sıklığı



Ankete katılanların kişilerin % 55,6’sının güncel gelişmeleri hergün, % 22,5’inin ise fırsat buldukça takip ettiği görülmektedir. Buna ek olarak, anket uygulanan kişilerin % 23,21’i güncel gelişmeleri internetten, % 16,67’si televizyon ve internetten, % 15,18’i gazete-televizyon ve internetten takip etmektedir. Ayrıca ankete katılan kişilerin yaklaşık % 38’i internet, televizyon ve gazeteyi aynı anda haber alma aracı olarak kullanıyor. Yapılan çalışmada özellikle genç nüfusun haberleri internet ortamından takip ettiği belirlenmiştir.

Tablo 10: Türkiye'de Yaşayan Yakını Olanların Oranları



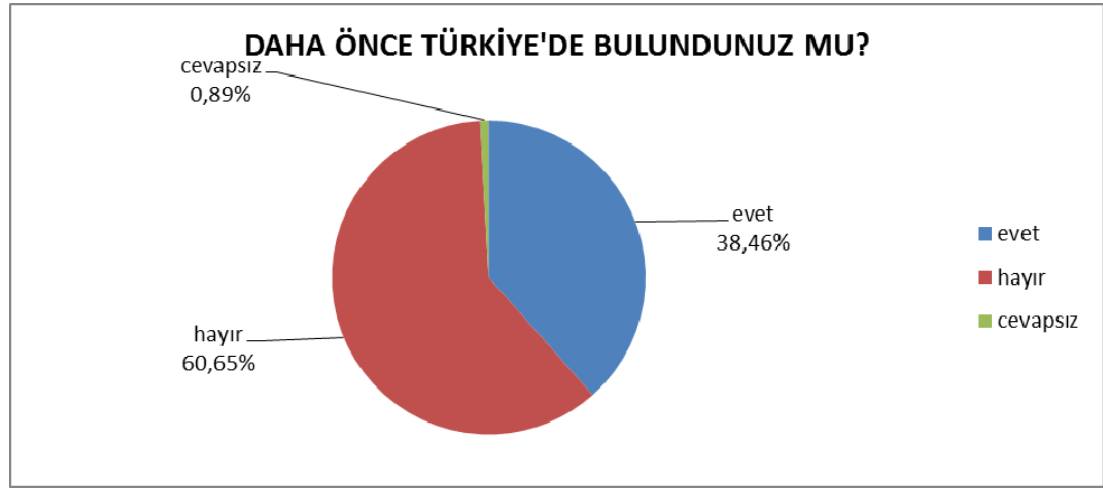
Ankete katılanların % 72,5'inin Türkiye'de yakınları olmamakla birlikte, % 19,5'inin Türkiye'de yakınları vardır. Yapılan mülakatlardan elde ettiğimiz verilere göre Türkiye'de yaşayan yakını olan kişiler genel de Türkiye'de yaşam standartlarının ve refah düzeyinin yüksek olduğunu, Türkiye'nin bölgedeki en büyük ve güçlü ülkelerden birisi olduğunu düşünüyorlar.

Tablo 11: Ankette Katılanların Türkiye ile ilgili Çağrışımının Oranları



Ankete katılanların % 90,8'inin Türkiye ile ilgili çağrışımlarının olumlu iken, % 8'inin ise nötr olduğu görülmüştür. Elde edilen verilerde Türkiye ile ilgili olumsuz çağrışımların oranı % 0,89 ile dikkate alınmasına değmeyecek kadar düşüktür. Ayrıca uygulanan ankete katılanların % 56,5'i Türk insanını tanıdığını, % 37,6'sı ise tanımadığını belirtmiştir.

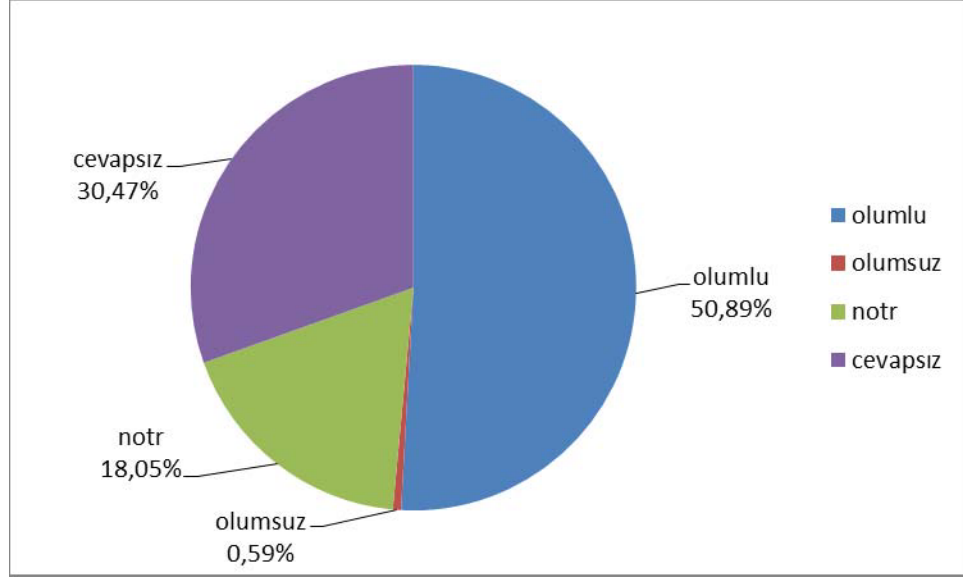
Tablo 12: Daha Önce Türkiye'de Bulunma Oranları



Ankete katılanların % 60,7'si daha önce Türkiye'de bulunmamışken, % 38,5'i daha önce Türkiye'de bulunmuştur. Türkiye'de daha önce hiç bulunmamış olanlara, Türkiye'de bulunmak isteyip istemeyeceklerini sorulmuştur. Buna göre ankete katılanların %67,32'si Türkiye'de bulunmak isterken, % 0,98 gibi düşük bir oran da elinde şansı olsa bile Türkiye'de kesinlikle bulunmak istemeyeceğini belirtmiştir.

Yapılan mülakatlarda görülmüştürki, Türkiye'de bulunan veya bulunmak isteyenlerin çoğu Türkiye'yi ziyaret edenlerden, yakınlarından ya da Türk dizilerden hareketle Türkiye'yi tanımıştır. Daha önce Türkiye'de bulunan birçok kişi İstanbul, İzmir, Bursa gibi Boşnak göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı şehirlere gitmiştir.

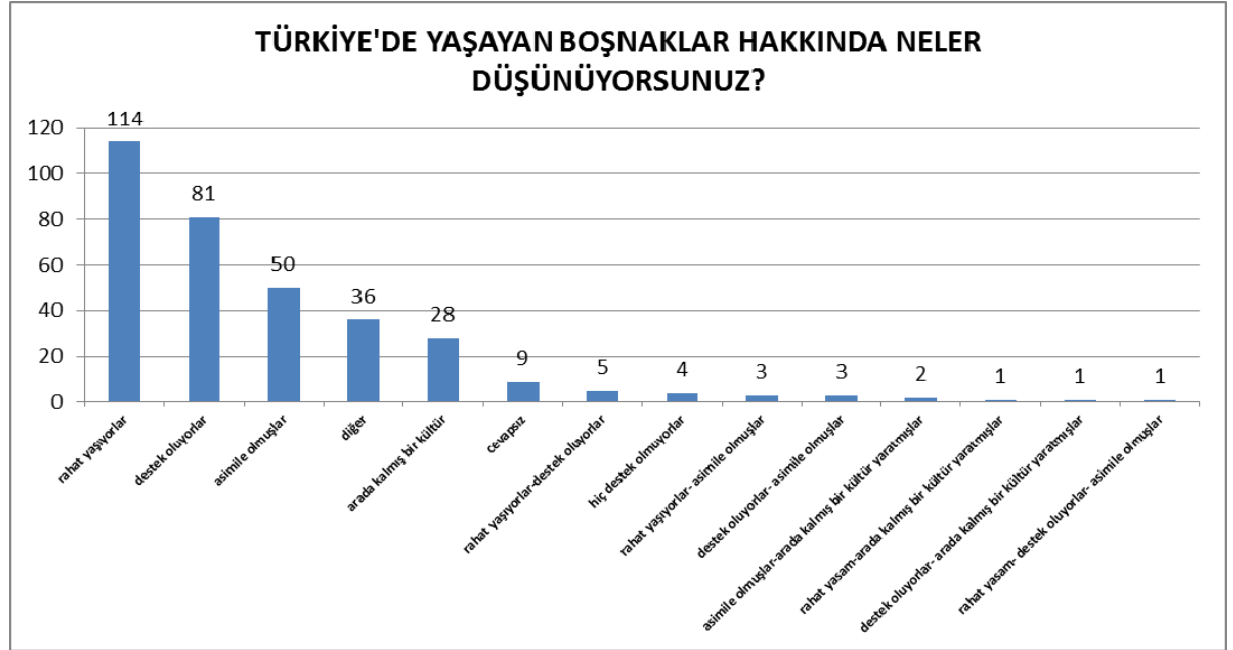
Tablo 13: Türkiye'ye Gelmeden Önceki Görüşler ile Geldikten Sonraki Görüşler Arasındaki Farkın Analizi



Türkiye'yi ziyaret eden Bosna-Hersek'lilerin % 50,89'u, ziyaret sonrası Türkiye'ye ilişkin düşüncelerinin olumlu yönde geliştiğini ifade etmiştir. Bu oran içerisinde yer alan Boşnakların % 74,43'ü, Hırvatların % 71,43'ü, Sırpaların % 50'si, Müslümanların % 77,78'i, kendini Hristiyan olarak tanımlayanların % 100'ü görüşlerinin olumlu yönde değiştiğini belirtmişken, Hırvatların %14,29'u olumsuz düşünceyle dönmüştür. Diğer gruplarda olumsuzların oranı ihmal edilebilir orandadır.

Yapılan mülakatlarda, Türkiye'ye gelen kişilerin büyük bölümünün Türkiye'yi kalabalık, büyük, pahalı ama cezbedici bulduğu sonucuna varılmıştır.

Tablo 14: Türkiye'de Yaşayan Boşnaklar Hakkında Yapılan Yorumların İncelenmesi



Ankete katılanların % 33,73'ü Türkiye'de yaşayan Boşnakların rahat yaşadıklarını belirtmiştir. Buna ek olarak ankete katılanların %23,96'sı Türkiye'deki Boşnakların Bosna-Hersek'e destek olduklarını, % 14,79'u asimile olduklarını ve % 8,28'i de ne tam Türk ne de tam Boşnak kültürünü özümseyemediklerini dolayısıyla da arada kalmış bir kültür yarattıklarını düşünmektedir.

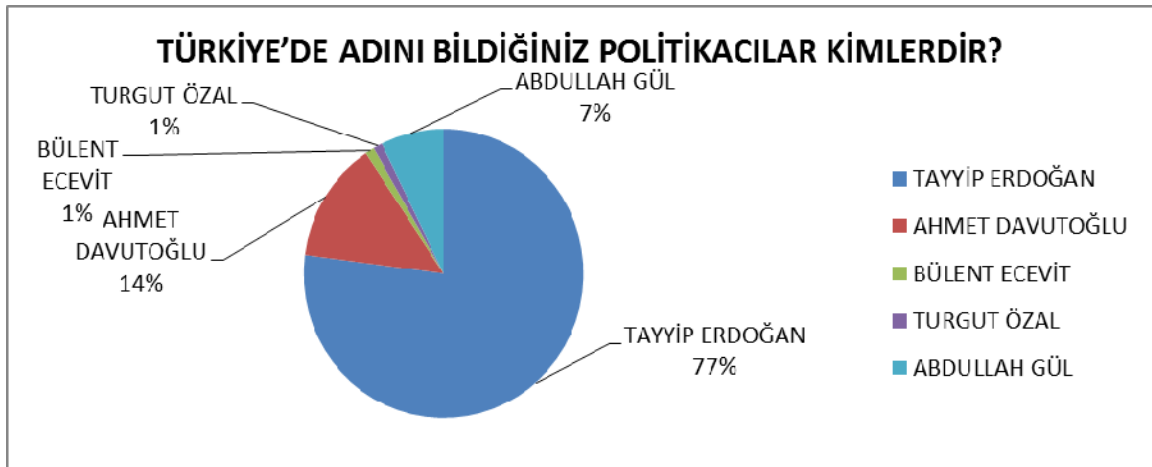
Bölgede güçlü bir Türkiye algısının hakim olması Türkiye'da yaşayan Boşnakların ekonomik ve sosyal açılardan daha rahat koşullarda yaşadığı düşüncesini pekiştirmektedir. Ayrıca Türkiye'de yaşayan Boşnaklar hiçbir zaman herhangi bir etnik tehdit altında kalmamıştır.

Türkiye'de yaşayan Boşnakların asimile olduğunu düşünenlerin büyük birçoğu Türkiye'ye yerleşerek dillerini unutan Boşnakların, Türkiye'nin yaşam koşullarına tam anlamıyla adapte olduğunu hatta sindirildiğini belirtmiştir. Türkiye'de yaşayan

bazı Boşnakların geldiklerinde hala Boşnakça konuşsalar bile Türkler gibi davrandıklarını ve benliklerini sadece dillerinde taşıdıklarına değinmişlerdir.

Bütün bu düşünceler aslında Türkiye’de yaşayan Boşnakların rahat yaşamalarında birleşmektedir. Çünkü Türkiye’deki Boşnaklar hiçbir zorlama ya da tehdit almadan, herhangi bir Türk vatandaşından ayrı tutulmadan hatta kendilerini azınlık statüsünde bile görmeden yaşamlarını sürdürmektedir. İki ülke arasındaki benzer kültür kimi zaman harmanlanmış, kimi zaman da ayrı bir kültür doğurmuştur.

Tablo 15: Anketi Uygulayanların Türkiye’de Adını Bildikleri Politikacılar ve Tanınmışlık Oranları



Uygulanan anketten elde edilen verilere göre Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan ankete katılanların % 77’si tarafından tanınmaktadır. Recep Tayyip Erdoğan’ı % 14’lük bir oran ile Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ve % 7’lik bir oranla Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Abdullah Gül izlemektedir. Ankete katılanların % 1’i eski Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ı, % 1’i de Bülent Ecevit’i tanımaktadır.

Anketlerden ve mülakatlardan elde ettiğimiz veriler ışığında Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan ve Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Bosna-Hersek'te en tanınmış Türk politikacılarından olduklarını söylenebilir. Özellikle de ankete katılanların % 77'sinin Recep Tayyip Erdoğan'ı tanınmasının en önemli nedeni Türkiye'nin son yıllarda Bosna-Hersek'e yönelik diplomatik ve ekonomik desteğini arttırmasıdır. Recep Tayyip Erdoğan ve Ahmet Davutoğlu'nun Bosna-Hersek'e her konuda tam destek vereceklerini açıklaması ve Bosna-Hersek'e yapılan ziyaretlerini arttırmaları bölgede büyük sempati ile karşılanmıştır.

Ülkede yaptığımız mülakatlar doğrultusunda Türkiye'nin kurulduğu ilk yıllardan itibaren Türkiye'deki birçok gelişmenin takip edildiğini ve öne çıkan politikacıların çoğunun da bilindiğini tespit edilmiştir. Bu nokta da, ankete katılanların çok büyük bir çoğunluğu Türkiye'nin kurucusu olarak tanıdıkları Atatürk'ü politikacı olarak değerlendirmedikleri için yazmadıklarını vurgulamıştır.

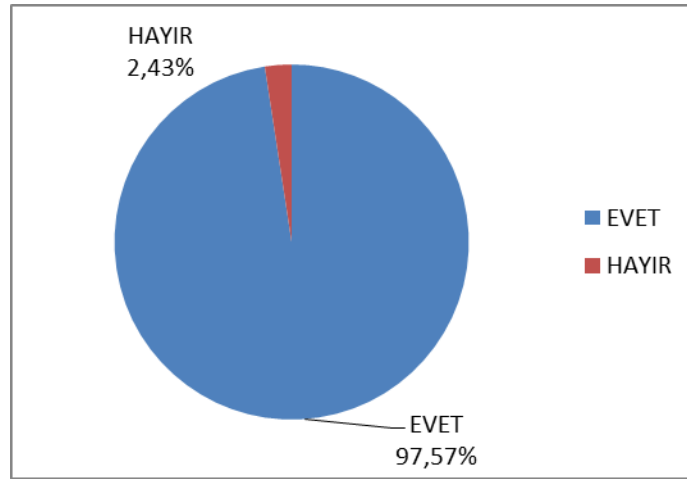
Tablo 16: Türkiye'nin Bosna-Hersek'e Yönelik Politikalarının Desteklenme Oranları



Türkiye'nin Bosna-Hersek'e yönelik politikaları anket uygulamasına katılanların % 84'ü tarafından desteklenmiştir. Bunun yanında Türkiye'nin ülkeye olan politikalarını katılanların % 7'si desteklememiştir.

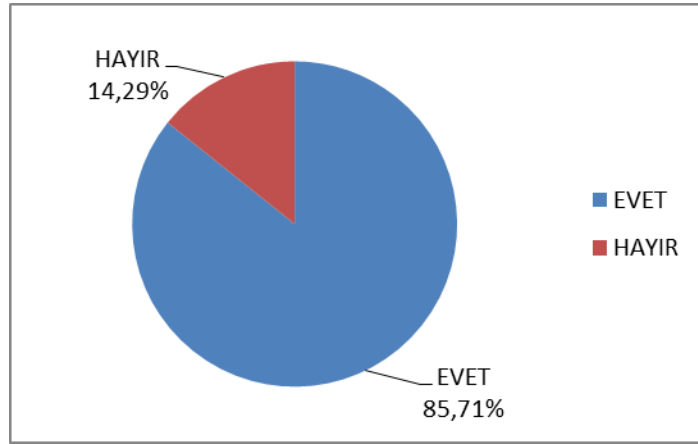
Türkiye Bosna-Hersek ilişkilerinin yakınlaşmasının Bosna-Hersek'in çıkarına olup olmadığı sorusuna verilen yanıtlar ise, kişilerin kendilerini tanımladıkları kimlik gruplarına göre belirgin farklılıklar göstermiştir.

Tablo 17: Kendilerini Boşnak Olarak Tanımlayanlar



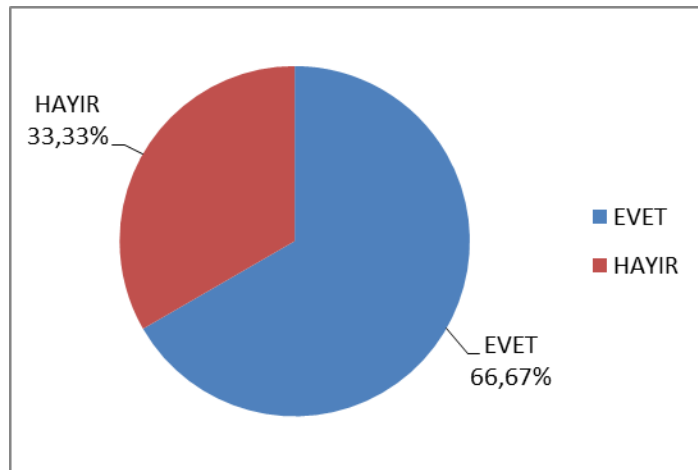
Yukarıdaki tabloda görüleceği gibi kendilerine Boşnak olarak tanımlayanların % 97,57'si Türkiye ile Bosna-Hersek ilişkilerindeki yakınlaşmanın Bosna-Hersek'in çıkarına olduğu görüşündedir. Bunun yanında kendini Boşnak olarak tanımlayanların % 2,43'ü ülkesinin Türkiye ile yakınlaşmasının ülke çıkarlarına aykırı olduğu kanaatindedir.

Tablo 18: Kendilerini Hırvat Olarak Tanımlayanlar



Uygulanan anketlere göre kendilerini Hırvat olarak tanımlayanların % 85,71'i Türkiye ile Bosna-Hersek ilişkilerindeki yakınlaşmanın Bosna-Hersek'in çıkarına olduğu görüşündedir. Ancak bu kişilerin % 14,29'u Bosna-Hersek'in Türkiye ile yakınlaşmasının Bosna-Hersek çıkarlarına aykırı olduğu savunmuştur.

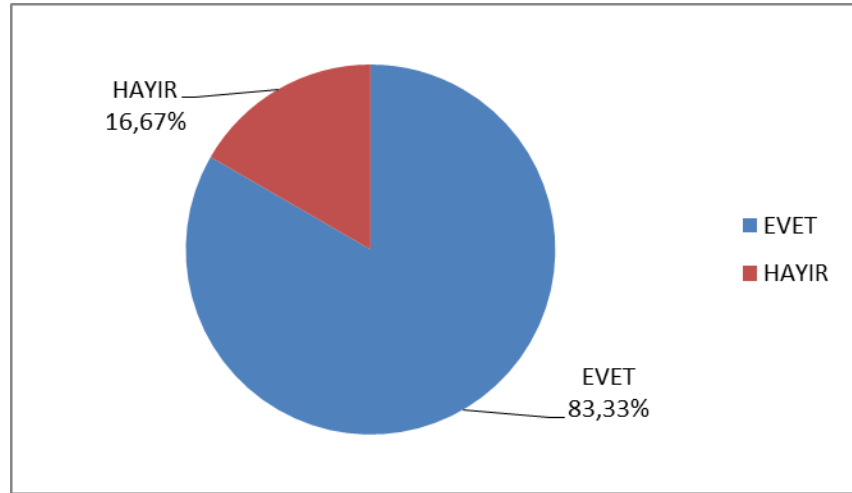
Tablo 19: Kendilerini Sırp Olarak Tanımlayanlar



Bosna-Hersek ile Türkiye arasındaki ilişkinin yakınlaşmasının Bosna-Hersek'in çıkarına uygun olup olmadığı sorusuna kendini Sırp olarak tanımlayan

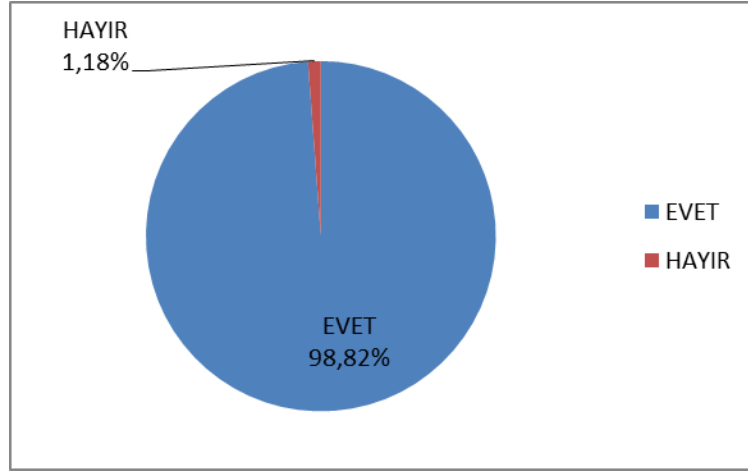
kişilerin % 66,67'si olumlu bir yanıt vermişken, % 33,33'ü bu durumun Bosna-Hersek çıkarına aykırı olduğunu belirtmiştir.

Tablo 20: Kendilerini Bosna-Hersek Vatandaşı Olarak Tanımlayanlar



Anketten elde ettiğimiz sonuçlara göre kendini Bosna-Hersek vatandaşı olarak tanımlananların % 83,33'ü ülkesinin Türkiye ile yakın ilişki içinde olmasını Bosna-Hersek'in çıkarlarına uygun bulurken, % 16,67'si bu durumu Bosna-Hersek çıkarlarına uygun bulmamaktadır.

Tablo 21: Kendilerini Müslüman Olarak Tanımlayanlar



Kendilerini Müslüman olarak tanımlayan kişilerin % 98,82'si Türkiye ile Bosna-Hersek ilişkilerinin yakınlaşmasını Bosna-Hersek çıkarına uygun bulmuştur. Yapılan anketlerden elde edilen verilere göre kendilerine müslüman hissedenlerin sadece % 1,18'inin bu yakınlaşmayı Bosna-Hersek çıkarına aykırı bulması gözardı edilebilir bir orandır.

Yapılan anketlerin ışığında, Kendini Müslüman ve Boşnak olarak tanımlayan kişilerin çok büyük bir oranının, Bosna-Hersek ile Türkiye arasındaki ilişkilerin yakınlaşmasında ülke çıkarlarını gözeterek memnuniyet duyduğu söylenebilir. Ülkedeki farklı kimlik tanımlamaları arasında söz konusu iki ülkenin ilişkilerinin yakınlaşmasında en çok rahatsızlık duyan kesim % 38'lik oranla hiç şüphesiz Sırlar gelmektedir. Bu konuda Sırları, %16'lık oranla kendini Bosna-Hersek vatandaşı olarak tanımlayanlar ve % 14,29'luk oranla da Hırvatlar takip etmiştir.

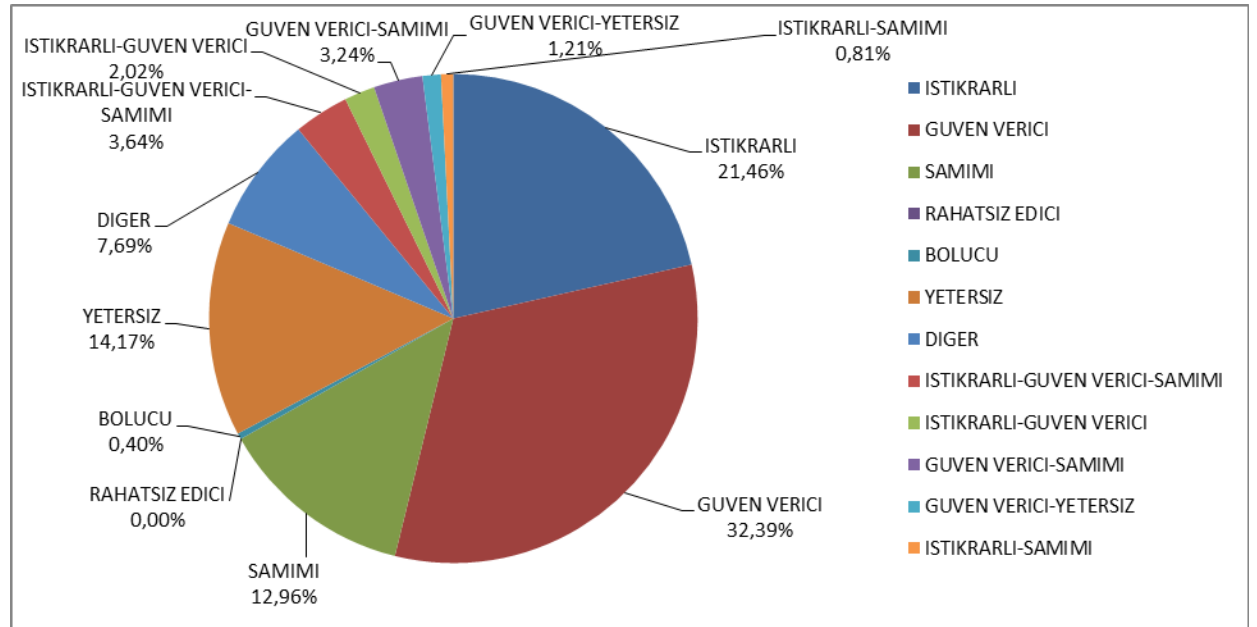
Bosna-Hersek'te yapılan mülakatlar sırasında Bosna-Hersek ve Türkiye ilişkilerinin daha da yakınlaşmasıyla Bosna-Hersek'teki Müslümanların ve Boşnakların bölgede kendilerini daha güçlü hissetmelerine sebep olduğu neredeyse herkes tarafından tekrarlanmıştır. İki ülkenin ortak tarih, kültür ve din gibi unsurlarla

her zaman birbirine bağlanacağı bir gerçektir. Günümüzde Türkiye ekonomisinin her geçen gün güçlenmesi, bölgede etkin siyasi girişimlerde bulunması yıllarca Türkiye ile manevi bağ kurmuş Boşnak ve Müslüman toplumlara da umut ve cesaret vermiştir.

Ankete katılanlara Türkiye'nin Bosna-Hersek'te yaşayan müslümanlara yönelik politikaları hakkındaki düşünceleri sorulmuştur. Elde edilen verilere göre Türkiye'nin Bosna-Hersek'te yaşayan müslümanlara yönelik politikaları katılanların % 31,66'sı güven verici, % 20,71'i istikrarlı, % 13,31'i samimi, % 12,43'ü yetersiz bulmaktadır. Ayrıca ankete katılanların % 0,89'u Türkiye'nin bu politikalarını bölücü bulurken, % 0,89'u da rahatsız edici bulduğunu belirtmiştir.

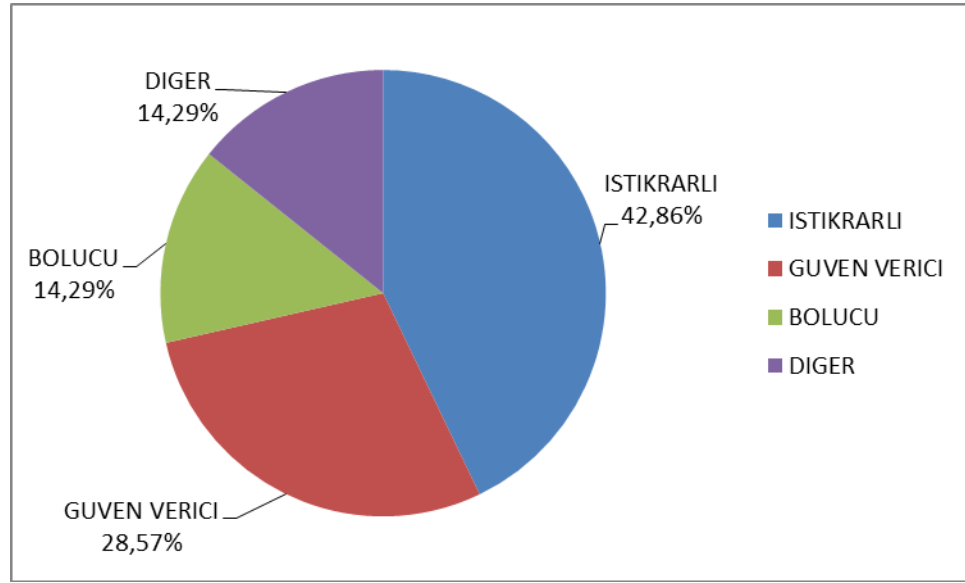
Ankete katılan kişilerin kendilerini tanımladıkları kimlik gruplarına göre, Türkiye'nin Bosna-Hersek'te yaşayan Müslümanlara yönelik politikaları hakkındaki düşünceleri de farklılıklar göstermiştir.

Tablo 22: Kendilerini Boşnak Olarak Tanımlayanlar



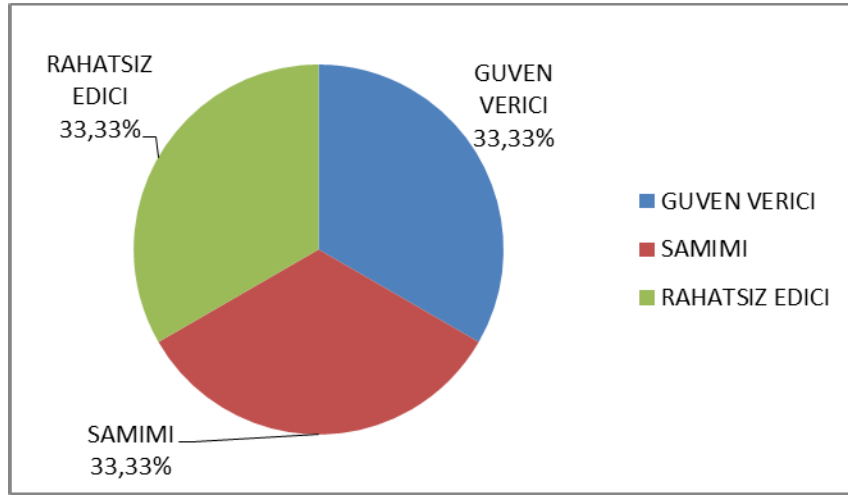
Türkiye'nin Bosna-Hersek'teki Müslümanlara yönelik politikalarını, ankete katılanlardan kendini Boşnak olarak tanımlayanların % 32,39'u güven verici, % 21,46'sı istikrarlı, % 14,12'si yetersiz, % 12,96'sı samimi bulurken, %3,64'ü istikrarlı ve güven verici, % 3,24'ü güven verici ve samimi, % 2,02'si istikrarlı ve güven verici, %1,21'i güven verici ve yetersiz bulmuştur.

Tablo 23: Kendilerini Hırvat Olarak Tanımlayanlar



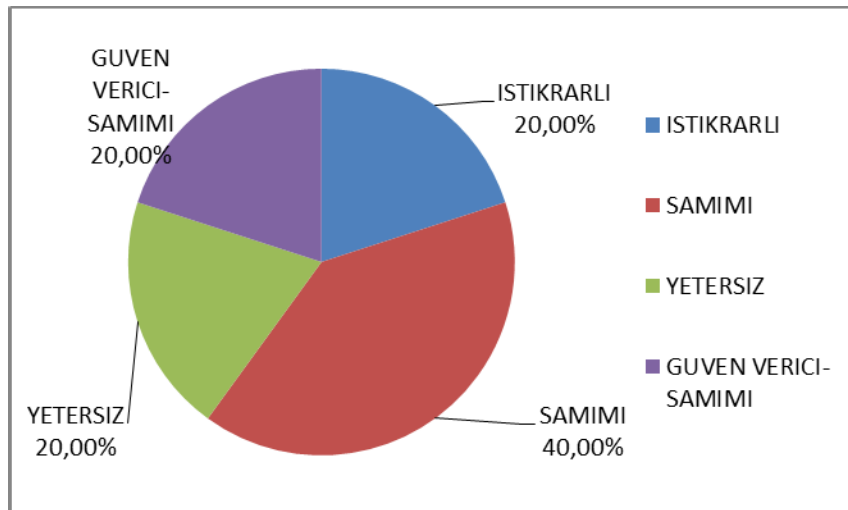
Türkiye'nin Bosna-Hersek'teki Müslümanlara yönelik politikalarını, ankete katılanlardan kendini Hırvat olarak tanımlayanların % 42,86'sı istikrarlı, % 28,57'si güven verici olarak değerlendirirken, % 14,29'u da bu politikaları bölücü nitelikte görmektedir.

Tablo 24: Kendilerini Sırp Olarak Tanımlayanlar



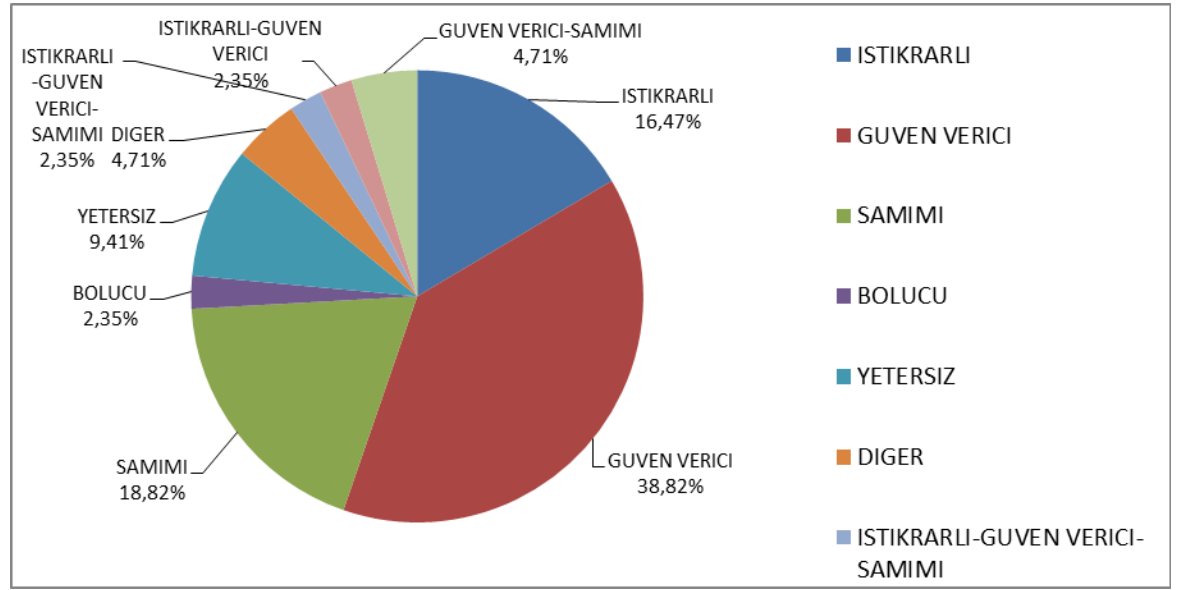
Türkiye'nin Bosna-Hersek'teki Müslümanlara yönelik politikalarını, uygulamaya katılanlardan kendisini Sırp olarak tanımlayanların % 33,33'ü güven verici, % 33,33'ü de samimi olduğu görüşündedir. Söz konusu kişilerin % 33,33'ü de Türkiye'nin bu politikalarını rahatsız edici bulduğunu belirtmiştir.

Tablo 25: Kendilerini Türk Olarak Tanımlayanlar



Türkiye'nin Bosna-Hersek'teki Müslümanlara yönelik politikalarını, ankete katılanlar kendisini Türk olarak tanımlayanların % 40'ı samimi, % 20'si istikrarlı, 20'si de güven verici ve samimi olarak görürken, katılanların % 20'si uygulanan bu politikaların yetersiz olduğunu ifade etmiştir.

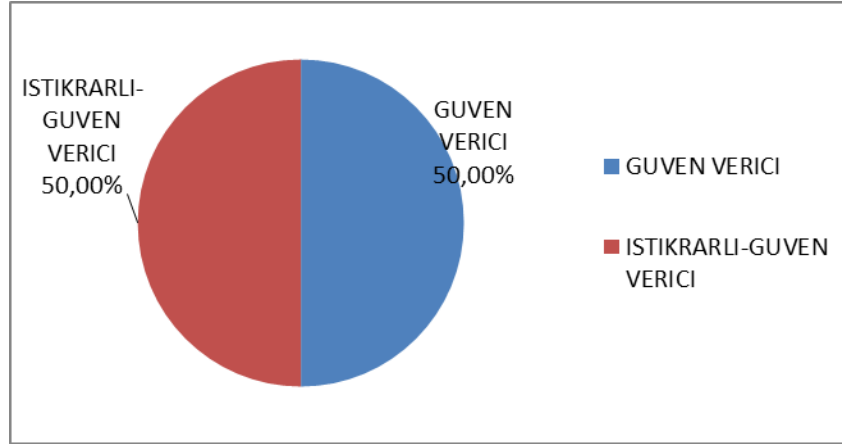
Tablo 26: Kendilerini Müslüman Olarak Tanımlayanlar



Türkiye'nin Bosna-Hersek'teki Müslümanlara yönelik politikalarını, uygulayamaya katılanlardan kendini Müslüman olarak tanımlayanların % 38,82'ai güven verici, % 18,82'si samimi, % 16,47'si istikrarlı olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca Türkiye'nin uygulamakta olduğu bu politikalarını, katılımcıların % 4,71'i istikrarlı ve güven verici, % 2,35'i istikrarlı ve samimi, %2,35'i istikrarlı ve güven verici olarak ifade etmiştir.

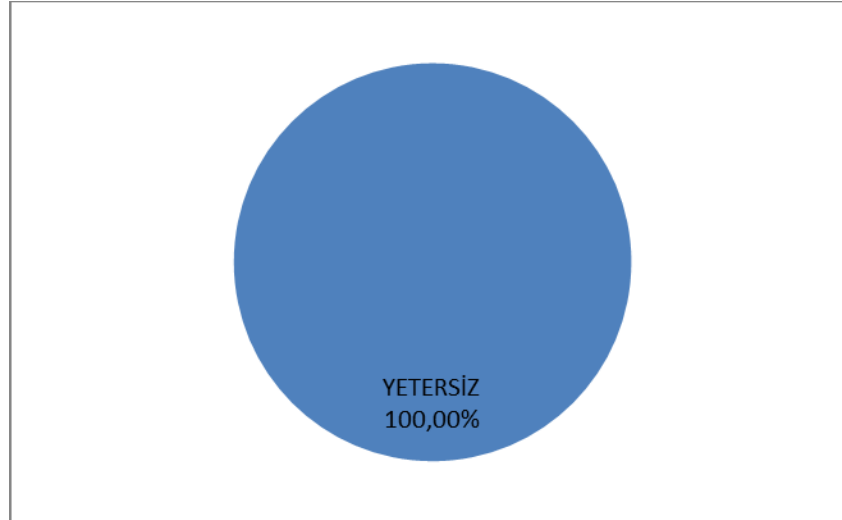
Bunlara ek olarak katılanların % 9,41'i uygulanan politikaları yetersiz bulurken, % 2,35'i Türkiye'nin Bosna-Hersek'teki Müslümanlara yönelik politikalarını bölücü bulmuştur.

Tablo 27: Kendilerini Hristiyan Olarak Tanımlayanlar



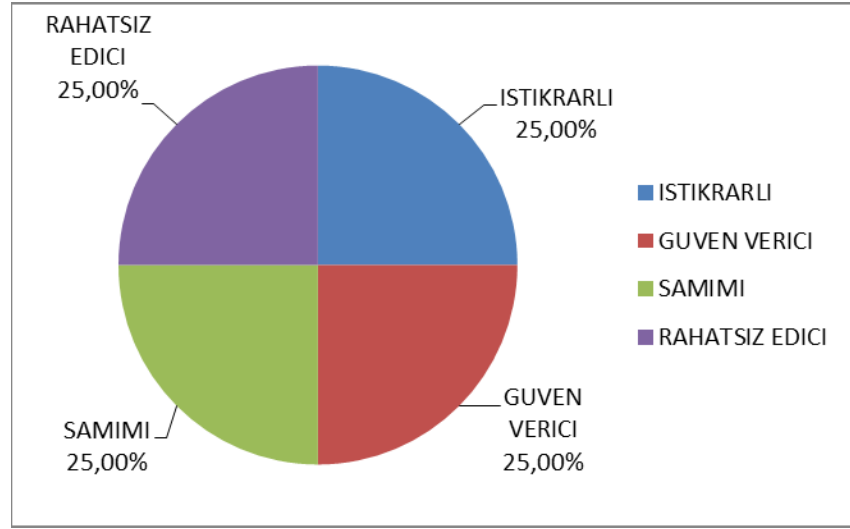
Türkiye'nin Bosna-Hersek'teki Müslümanlara yönelik politikalarını, ankete katılanlar kendilerini Hristiyan olarak tanımlayanların % 50'si güven verici bulmuşken, diğer % 50'si istikrarlı ve güven verici olarak ifade edilmiştir.

Tablo 28: Kendilerini Musevi Olarak Tanımlayanlar



Uygulamaya katılanlardan kendini Musevi olarak tanımlayanların tamamı, Türkiye'nin Bosna-Hersek'teki Müslümanlara yönelik politikalarını yetersiz bulmuştur.

Tablo 29: Kendilerini Bosna-Hersek Vatandaşı Olarak Tanımlayanlar

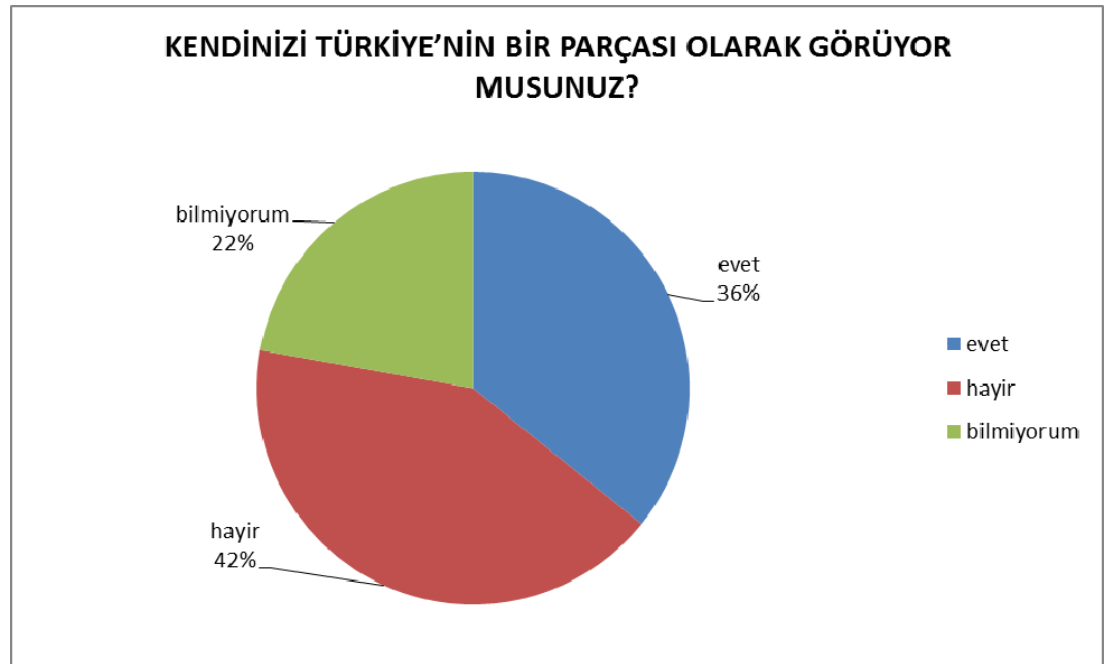


Uygulamaya katılanlardan kendini Bosna-Hersek vatandaşı olarak tanımlayanların % 25'i Türkiye'nin Bosna-Hersek'teki Müslümanlara yönelik politikalarını güven verici bulurken % 25'i de istikrarlı bulmuştur. Bunun yanında grubun % 25'i Türkiye'nin Bosna-Hersek'teki Müslümanlara yönelik politikaları hakkında yetersiz değerlendirmesini yaparken, grubun kalan % 25'i de bu politikaları rahatsız edici bulmuştur.

Yapılan mülakatlarda genel olarak Türkiye'nin Bosna-Hersek'te yaşayan Müslümanlara yönelik politikalarının son zamanlarda daha yoğun ve etkin olduğu vurgulanmıştır. Mülakatlar sonucunda elde ettiğimiz verilere göre ülke içindeki Müslümanlar ve Boşnaklar Türkiye'nin Bosna-Hersek'teki Müslümanlara yönelik politikalarını güven verici, cesaret verici hatta bazıları da gecikmiş olarak

değerlendirmiştir. Bosna Savaşı sırasında Türkiye'nin yeteri kadar Müslümanları ve Boşnakları destekleyemediğini belirtenler, *“Geçmişte kendimizi yalnız hissettiğimiz dönemler oldu. Ülke içinde yaşayan Sırları Sırbistan, Hırvatları Hırvatistan destekledi, şimdi bizim arkamız da da Türkiye var”* yorumu yapıyorlar.

Tablo 30: Bosna-Hersek'i Türkiye'nin Bir Parçası Olarak Görenlerin Oranı



Anket yapılan kişilere kendilerini Türkiye'nin bir parçası olarak görüp görmedikleri sorulmuştur. Yapılan analizler sonucunda ankete katılanların % 36'sının kendisini Türkiye'nin bir parçası olarak gördüğü verisine erişilmişken, katılanların % 42'sinin ise kendisini Türkiye'nin bir parçası olarak görmediği görülmüştür. Ankete katılanların kalan %22'si ise bu soru hakkında bir fikri olmadığını belirtmiştir.

Ankete katılanların bu soruya verdikleri yanıtları kendilerini tanımladıkları gruplara göre ayırarak bir analize gitmek daha doğru olacaktır. Buna göre:

Ankete katılanlardan kendilerini Boşnak olarak tanımlayanların % 38,10'u kendisini Türkiye'nin bir parçası olarak görürken, % 43,65'i görmemektedir. Bu grubun % 18,25'i ise bu konuda fikri olmadığını belirtmiştir.

Ankete katılanlardan kendilerini Hırvat olarak tanımlayanların % 57,14'ü kendisini Türkiye'nin bir parçası olarak görmemektedir. Ancak bu grubun % 14,29'u kendisini Türkiye'nin bir parçası olarak gördüğünü belirtmiş, % 28,57'si de bu konuda fikri olmadığını ifade etmiştir.

Ankete katılanlardan kendilerini Sırp olarak tanımlayanların % 66,67'si kendisini Türkiye'nin bir parçası olarak görmemektedir. Bu grubun % 33,33'ü de bu konuda fikri olmadığını belirtmiştir.

Ankete katılanlardan kendilerini Türk olarak tanımlayanların tamamı kendilerini Türkiye'nin bir parçası oldukları belirtmiştir. Yapılan mülakatlarda Türk oldukları için yaşadıkları sorunlara rağmen ne Türk olduklarını söylemekten ne de Türkiye ile aralarındaki bağlardan vazgeçemediklerini ve vazgeçmeyeceklerini vurgulamışlardır.

Ankete katılanlardan kendilerini Müslüman olarak tanımlayanların % 38,10'u kendisini Türkiye'nin bir parçası olarak görürken, %43,65'i görmemektedir. Bu grubun % 18,25'i ise bu konuda fikri olmadığını belirtmiştir.

Ankete katılanlardan kendilerini Hristiyan olarak tanımlayanların % 43,68'i kendisini Türkiye'nin bir parçası olarak görürken, % 28,74'ü görmemektedir. Bu grubun % 27,59'u ise bu konuda fikri olmadığını belirtmiştir.

Ankete katılanlardan kendilerini Musevi olarak tanımlayanların yarısı kendisini Türkiye'nin bir parçası olarak görmezken, öteki yarısı da fikri olmadığını belirtmiştir.

Ankete katılanlardan kendilerini Bosna-Hersek vatandaşı olarak tanımlayanların hiçbirisi, kendisini Türkiye'nin bir parçası olarak görmemektedir.

Bosna-Hersek ile Türkiye arasındaki koparılamayacak bağlar olduğunu temsil eden Müslümanların ve Boşnakların bile bu soruda neredeyse ikiye bölündüğü görülmüştür. Sorunun bu iki grupta da soruya “evet” diyenler ile “hayır” diyenlerin oranları yakındır. Yapılan mülakatlarda; bu soruya “hayır” cevabını veren kişilerin Bosna-Hersek'in bağımsızlığını kazanmak için çok büyük engelleri aştığını, çok kayıp verdiğini ve başka bir ülkenin parçası olmanın söz konusu bile olmadığını/olmaması gerektiğinin altını çizmişlerdir.

Yapılan gözlemlerde kişilerin kendilerini Türkiye'nin bir parçası olarak görmedikleri ve Türkiye'yi bölgede kendilerine destek olacak güçlü bir ağabey pozisyonunda görmek istedikleri sonucuna varılmıştır.

Tablo 31: Türkiye'nin Bosna Savaşı Sırasında Siyasal ve Ekonomik Olarak Verdiği Desteğin Yeterliliği Konusundaki Görüşler



Uygulamış olduğumuz ankette yer alan “Türkiye'nin Bosna Savaşı sırasında siyasal ve ekonomik olarak yeterli desteği sağladığını düşünüyor musunuz?” sorusuna ankete katılanların % 37'si evet demişken, % 27'si ise hayır cevabını vermiştir. Sorulan sorular arasında katılanların en çok “Bilmiyorum” cevabını işaretlediği soru olması dikkat çekicidir.

Söz konusu soruya verilen cevaplar, anket yapılan şehirler arasında farklılık göstermiştir. Bosna-Hersek'in ve Bosna Savaşı'nın başkenti olan Sarajevo'da (Saraybosna) elde edilen verilere göre katılanların yaklaşık % 42'si savaş sırasında Türkiye'nin siyasal ve ekonomik olarak yeterli desteği sağladığını ifade ederken, yaklaşık % 28'si Türkiye'nin yeterli desteği sağlayamadığını belirtmiştir. Buna karşılık, savaşın teyet geçtiği şehirlerden biri olarak nitelendirilen Tuzla'da katılanların yaklaşık % 29'u savaş sırasında Türkiye'nin siyasal ve ekonomik olarak yeterli desteği sağladığını düşünürken, yaklaşık % 27'si Türkiye'nin gerekenden az destek verdiğini belirtmiştir. Bu oranlara ek olarak Sarajevo'da ankete katılanların yaklaşık %31'i, Tuzla'da ankete katılanların yaklaşık % 44'ü bu konuda fikirleri olmadığını belirtmiştir.

İki şehir arasında çok ciddi bir fark gözlenmemiş olsa da Sarajevo'da katılanların % 42'si Türkiye'nin Bosna Savaşı sırasında yeterli desteği sağladığını düşünürken, Tuzla'da katılanların sadece % 29'unun aynı düşünceyi paylaşması dikkatimizi çekmiştir. Yapılan mülakatlarla, *“Tuzla'nın savaştan çok fazla etkilenmemiş bir şehir olması nedeniyle Türkiye'den gönderilen yardımlara tam anlamıyla erişemediği ve o dönemde yapılan tüm yardımların Sarajevo ve çevresinde kullanıldığı”* görüşünün yaygın olduğu tespit edilmiştir.

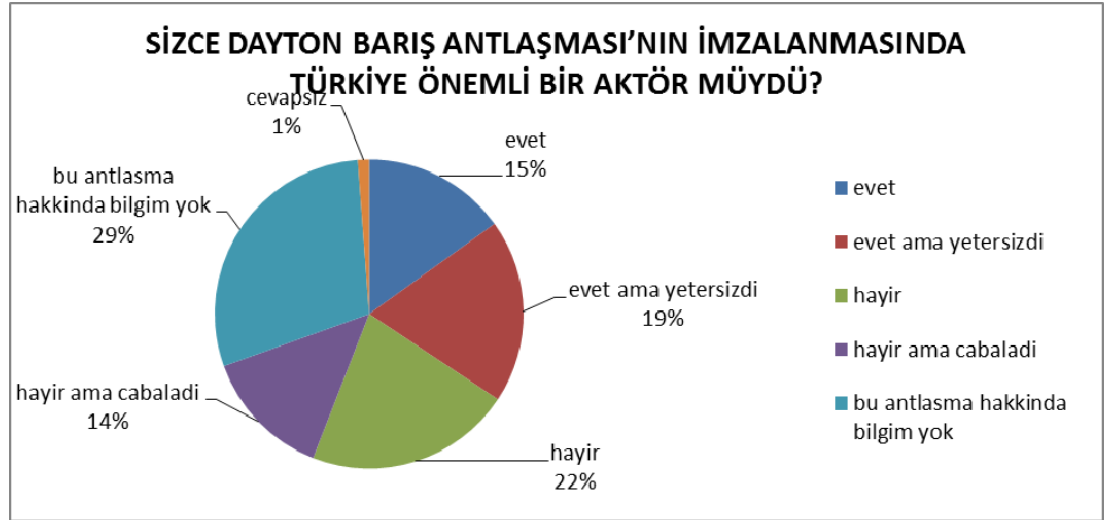
Tuzla şehrinde yapılan mülakatlardan çıkan genel görüş şöyledir;

“Günümüzde de Türkiye'den gelen yardımların sadece belli kişiler ve belli bölgeler (Sarajevo ve çevresi) tarafından kullanılmaktadır. Özellikle gelen ekonomik yardımlar, ihtiyaç sahiplerine ulaşmadan

belirli kişiler arasında pay edilerek zenginler daha da zenginleştirmiş ve Tuzla gibi iş bulma sorunun en yüksek olduğu yerlerden birisine hiçbir yatırımın yöneltilmemiştir.”

Tuzla'daki birçok kişi Türkiye'den gelen yardımların adaletsizce dağıtılması, bölgeler arasındaki koordinasyon eksikliği gibi konularda Bakir İzzetbegoviç'i sorumlu tutmaktadır. Oysa görüşme yaptığımız insanların büyük bir çoğunluğu, başarılı bir Türk firması olan Şişecam'ın yatırımlarından Soda San.'ın, üretim tesisleri Tuzla'da bulunan Soda-So Lukovac'ı satın alarak 2006 yılından itibaren faaliyet gösterdiğini bilmiyordu.

Tablo 32: Dayton Barış Anlaşması'nın İmzalanmasında Türkiye'nin Rolü Üzerine Görüşler

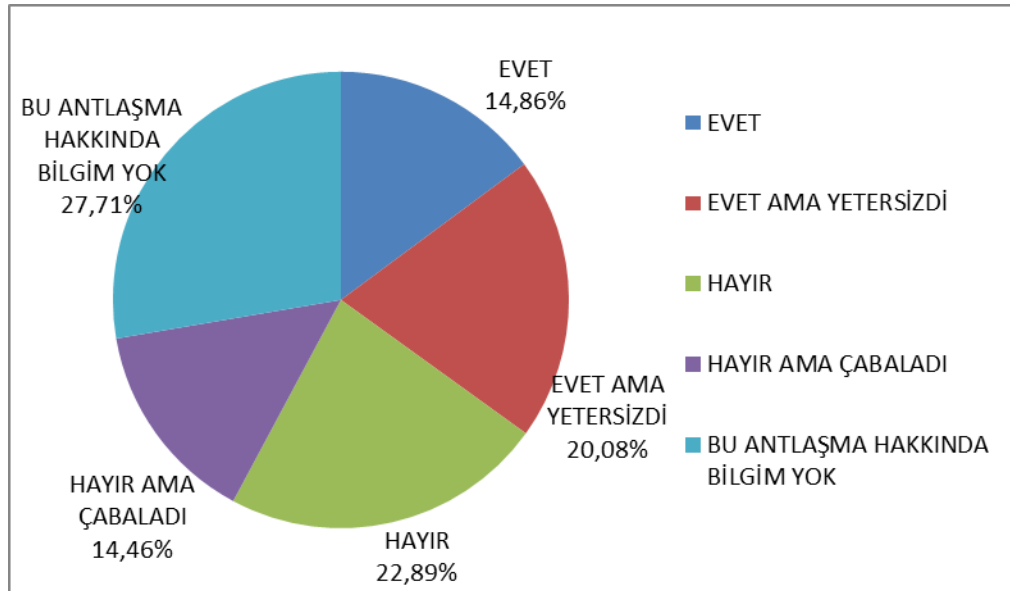


Bosna Savaşı'nı sonlandırarak Dayton Barış Anlaşması'nın imzalanmasında Türkiye'nin önemli bir aktör olup olmadığı sorusuna, ankete katılanların % 22'si "hayır" cevabını vermiştir. Ankete katılanların % 19'u sözkonusu anlaşmanın imzalanmasında Türkiye'nin önemli bir aktör olduğunu ama yetersiz olduğunu ifade ederken, katılanların % 15'i Türkiye'nin bu anlaşma imzalanırken önemli bir aktör

olduğunu belirtmiştir. Ankete katılanların % 1'i soruyu cevapsız bırakırken, % 17'si de bu anlaşma imzalanırken Türkiye'nin önemli bir aktör olmadığını ama bu konuda çabaladığını düşünmektedir.

Ankete katılan kişilerin kendilerini tanımladıkları kimlik gruplarına göre, Dayton Barış Anlaşması'nın imzalanmasında Türkiye'nin önemli bir aktör olup olmadığı konusuna verilen cevaplar analiz edilmiştir. Buna göre;

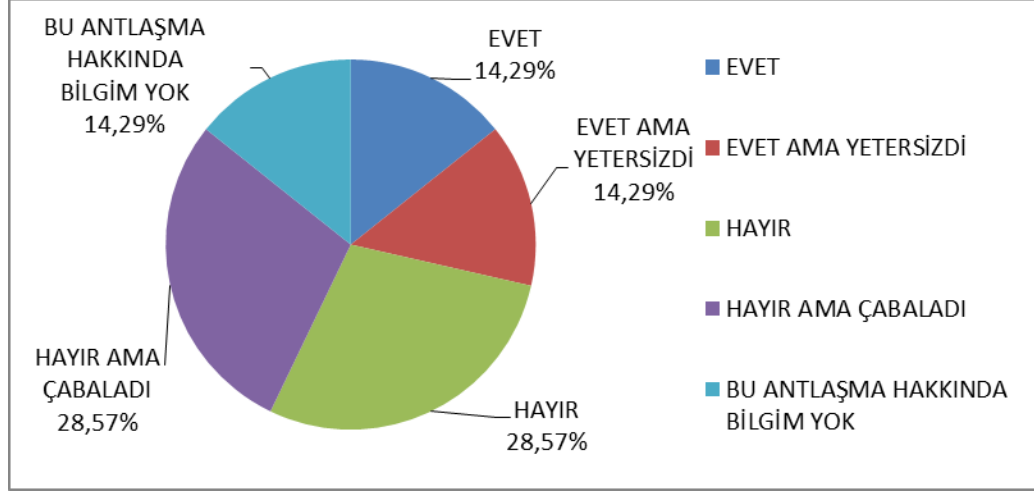
Tablo 33: Kendilerini Boşnak Olarak Tanımlayanlar



Kendini Boşnak olarak tanımlayanların yaklaşık % 23'ü Türkiye'yi Dayton Barış Anlaşması imzalanırken önemli bir aktör olarak görmezken, yaklaşık % 20'si Türkiye'nin önemli bir aktör olduğunu ancak yetersiz olduğunu belirtmiştir. Elde edilen verilere göre bu grubun yaklaşık % 15'i söz konusu olayda Türkiye'nin önemli bir aktör olduğu görüşünde iken; grubun yaklaşık %14'ü Türkiye'nin o dönemde güçlü bir aktör olmadığını ama çabaladığını düşünmektedir. Bu grupta

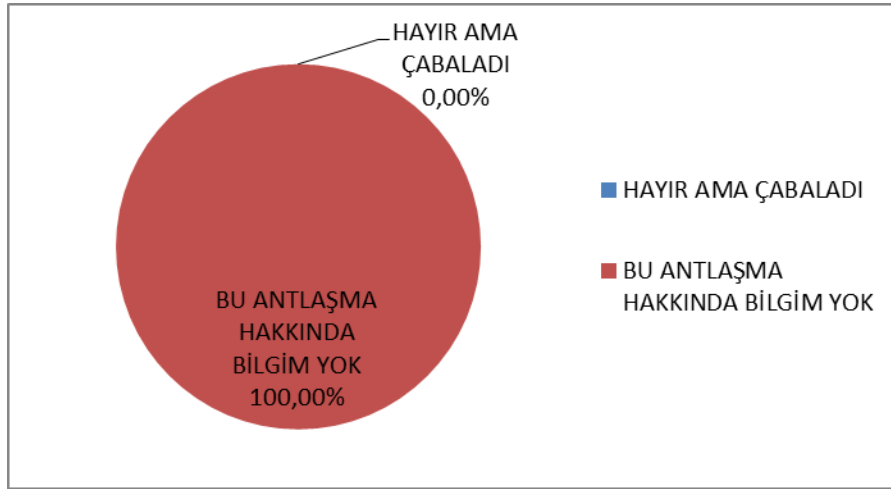
yaklaşık %28’lik bir oranla en çok işaretlenen seçenek “Dayton Anlaşması hakkında bilgim yok”tur.

Tablo 34: Kendilerini Hırvat Olarak Tanımlayanlar



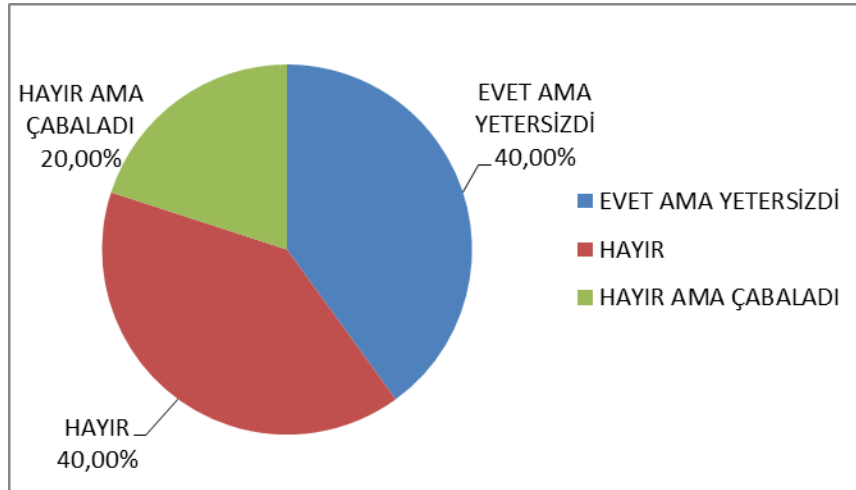
Kendini Hırvat olarak tanımlayanların % 28,57’si Türkiye’yi Dayton Barış Anlaşması imzalanırken önemli bir aktör olarak görmezken, % 28,57’si Türkiye’nin önemli bir aktör olmasa da çabaladığını düşünmektedir. Bu grubun % 14,29’u söz konusu dönemde Türkiye’nin önemli bir aktör olduğu görüşünde iken, % 14,29’u Türkiye’nin bu anlaşma imzalanırken önemli bir aktör olduğunu ancak yetersiz olduğunu belirtmiştir. Bu gruptakilerin sadece % 14,29’u “Dayton Anlaşması hakkında bilgim yok” seçeneğini işaretlemiştir. Diğer grupların grafikleri de incelendiğinde görülecektir ki, anlaşma hakkında en bilgili grup kendini Hırvat olarak tanımlayanlardır.

Tablo 35: Kendilerini Sırp Olarak Tanımlayanlar



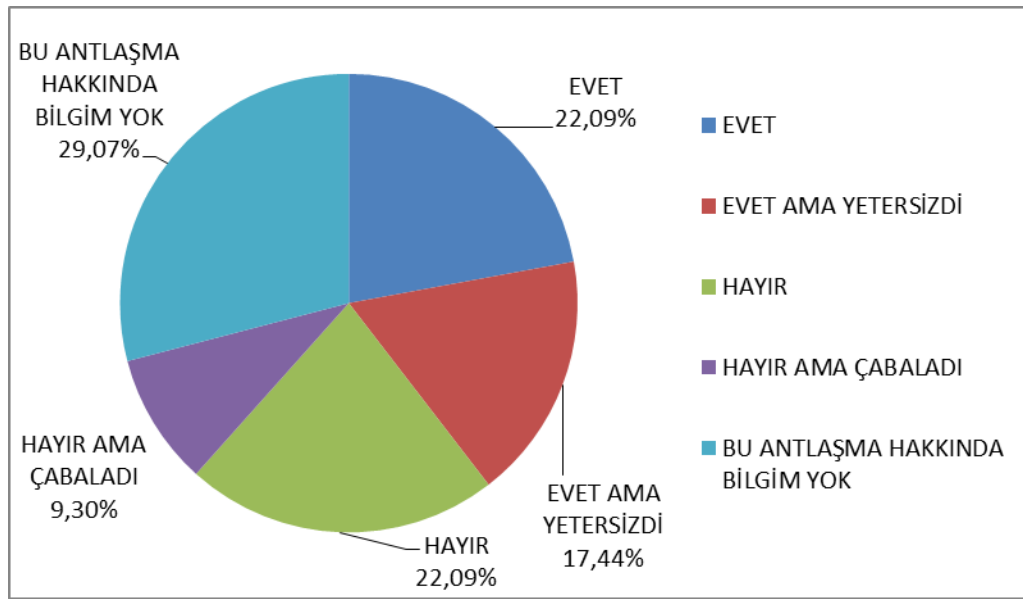
Kendini Sırp olarak tanımlayanların hiçbirinin anlaşması hakkında bilgisi olmaması dikkat çekicidir.

Tablo 36: Kendilerini Türk Olarak Tanımlayanlar



Kendini Türk olarak tanımlayanların % 40'ı Türkiye'yi Dayton Barış Anlaşması imzalanırken önemli bir aktör olarak görmezken, % 20'si de Türkiye'nin önemli bir aktör olmasa da çabaladığını düşünmektedir. Bu grubun % 40'ı Türkiye'nin bu anlaşma imzalanırken önemli bir aktör olduğunu ancak yetersiz olduğunu belirtmiştir.

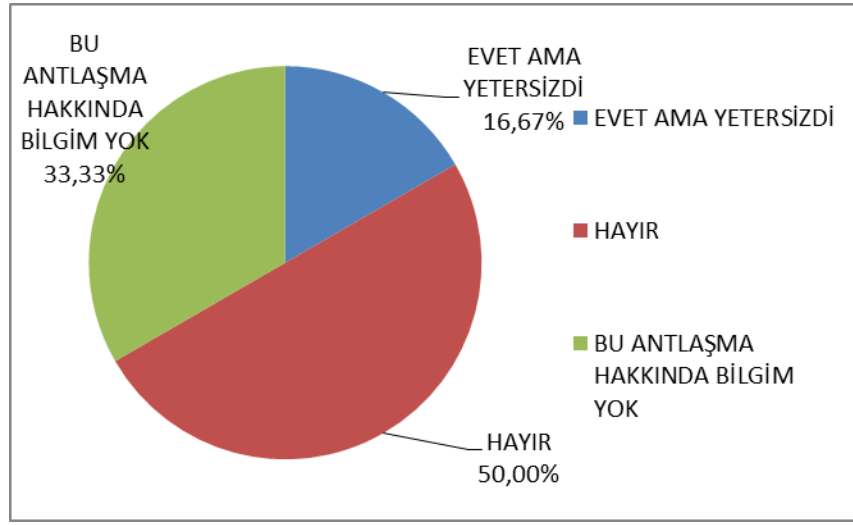
Tablo 37: Kendilerini Müslüman Olarak Tanımlayanlar



Kendini Müslüman olarak tanımlayanların % 22,09'u Türkiye'yi Dayton Barış Anlaşması imzalanırken önemli bir aktör olarak görmezken, % 22,09'u Türkiye'nin önemli bir aktör olduğu görüşündedir. Bu grubun % 17,44'ü söz konusu dönemde Türkiye'nin önemli bir aktör olduğu halde yetersiz olduğunu belirtirken, grubun % 9,30'u Dayton Anlaşması imzalanırken Türkiye'nin önemli bir aktör olmadığı halde çabaladığı görüşündedir. Ayrıca kendini Müslüman olarak tanımlayan bu grubun %29,07'si "Dayton Anlaşması hakkında bilgim yok" seçeneğini işaretlemiştir.

Bu grafiklere ek olarak, kendini Musevi olarak tanımlayanların hiçbirisi Dayton Barış Anlaşması imzalanırken Türkiye’yi önemli bir aktör olarak görmediği tespit edilmiştir. Kendini Hristiyan olarak tanımlayanlarında %33,33’ü söz konusu dönemde Türkiye’nin önemli ama yetersiz bir aktör olduğunu görüşünderken, % 66,67 gibi büyük bir oranda bu anlaşma hakkında bilgisi olmadığını belirtmiştir.

Tablo 38: Kendilerini Bosna-Hersek Vatandaşı Olarak Tanımlayanlar



Kendini Bosna-Hersek vatandaşı olarak tanımlayanların % 50’si Türkiye’yi Dayton Barış Anlaşması imzalanırken önemli bir aktör olarak görmemektedir. Bu grubun yaklaşık olarak % 17’si söz konusu dönemde Türkiye’nin önemli bir aktör olduğu halde yetersiz olduğunu belirtirken, grubun % 33,33’ü “Dayton Anlaşması hakkında bilgim yok” seçeneğini işaretlemiştir.

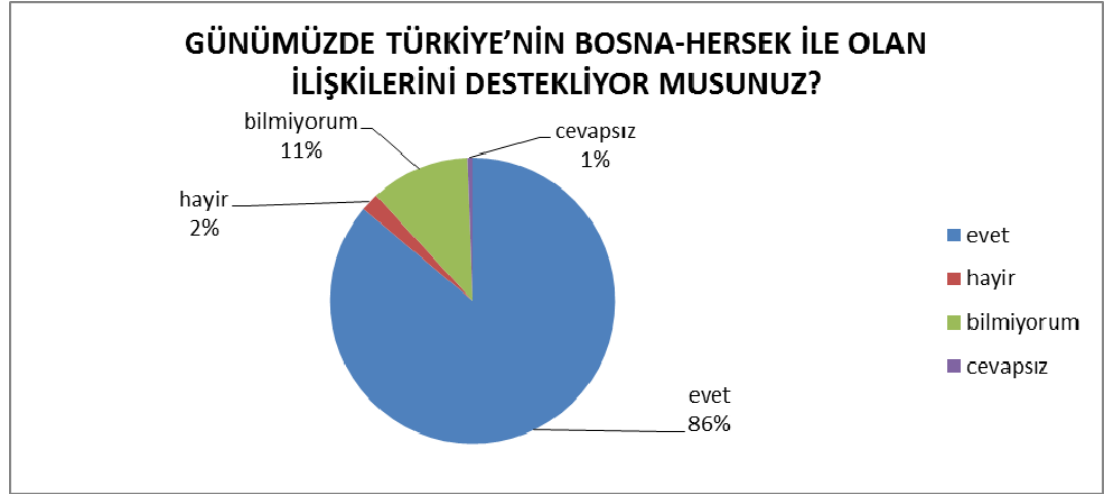
Genel olarak varılan sonuçta, kendilerini Müslüman, Türk ve Boşnak olarak tanımlayanların sırasıyla % 20,08’i, % 40’ı ve % 17,44’ü Türkiye’nin Dayton Barış Anlaşması’nda önemli bir aktör olduğunu ama yetersiz olduğunu düşünmektedir. Kendilerini Türk ve Boşank olarak hisseden gruplar arasında “evet ama yetersizdi”

seçeneği en çok işaretlenen seçenektir. Sadece kendini Müslüman olarak tanımlayanların en çok paylaştığı görüş (grubun yaklaşık %22'si), Dayton Barış Anlaşması'nın imzalanmasında Türkiye'nin önemli bir aktör olmadığıdır.

Dayton Barış Anlaşması'nın ülkenin kilit taşı olduğu ve yakın bir geçmişte imzalandığı düşünülürse, ankete katılanların % 29'unun bu anlaşma hakkında fikri olmaması şaşırtıcıdır. Ankete katılan grupları tek tek inceleyecek olursak; kendisini Boşnak olarak tanımlayanların yaklaşık % 28'inin, kendisini Müslüman olarak tanımlayanların yaklaşık % 29'unun, kendisini Bosna-Hersek vatandaşı olarak tanımlayanların yaklaşık % 33'ünün, kendisini Hristiyan olarak tanımlayanların yaklaşık % 67'sinin, kendisini Hırvat olarak tanımlayanların yaklaşık % 14'ünün ve kendisini Sırp olarak tanımlayanlardan hiç kimsenin bu anlaşma hakkında fikri olmadığı görülmüştür.

Bir ülkenin kendi tarihinde yer alan, hem de bu kadar yakın bir tarihte büyük bir yıkım yaşanmışken, savaş sonrası barışı getirmeyi başaran tek öneri olan bu anlaşmanın Bosna-Hersek'te yaşayan herkes tarafından bilinmemesi gerçekten dikkat çekicidir. Özellikle savaşın en büyük maduru olarak sayılan Müslümanlar ve Boşnakların bu anlaşma hakkında bilgisinin olmaması eksiklik olarak değerlendirilebilir.

Tablo 39: Günümüzde Türkiye'nin Bosna-Hersek ile Olan İlişkilerinin Desteklenme Oranları



Ankete katılanlara, günümüzde Türkiye’nin Bosna-Hersek ile olan ilişkilerini destekleyip desteklemedikleri sorulmuştur. Katılanların % 86’sı bu ilişkiyi desteklediğini açıklarken, sadece katılanların % 2’si desteklemediğini ifade etmiştir. Buna karşılık katılanların % 11’i bu konu hakkında bilgisi olmadığını ifade etmiş, % 1’i de soruyu cevapsız bırakmıştır.

Ankete katılanların bu soruya verdikleri yanıtları kişilerin kendilerini tanımladıkları gruplara göre ayırarak bir analize gitmek daha doğru olacaktır. Buna göre:

Ankete katılarak kendini Boşnak olarak ifade edenlerin % 89,20’si günümüzde Türkiye’nin Bosna-Hersek ile olan ilişkilerini desteklediğini belirtmiştir. Bu grubun sadece % 0,89’u söz konusu iki ülkenin ilişkilerini desteklemezken, katılanların % 10’uda bu konuda fikir sahibi değildir.

Ankete katılarak kendini Hırvat olarak ifade edenlerin % 71,43’ü günümüzde Türkiye’nin Bosna-Hersek ile olan ilişkilerini desteklediğini belirtmiştir. Söz konusu grubun sadece yaklaşık % 14’ü iki ülkenin ilişkilerini desteklemezken, yaklaşık olarak diğer % 14’ünde bu konuda fikir sahibi değildir.

Ankete katılarak kendini Sırp olarak ifade edenlerin yaklaşık olarak % 67'si günümüzde Türkiye'nin Bosna-Hersek ile olan ilişkilerini destekliyorken, katılanların yaklaşık olarak % 33'ünde söz konusu iki ülkenin ilişkilerini desteklemediğini belirtmiştir.

Ankete katılarak kendini Türk olarak ifade edenlerin tamamı günümüzde Türkiye'nin Bosna-Hersek ile olan ilişkilerini desteklediğini belirtmiştir.

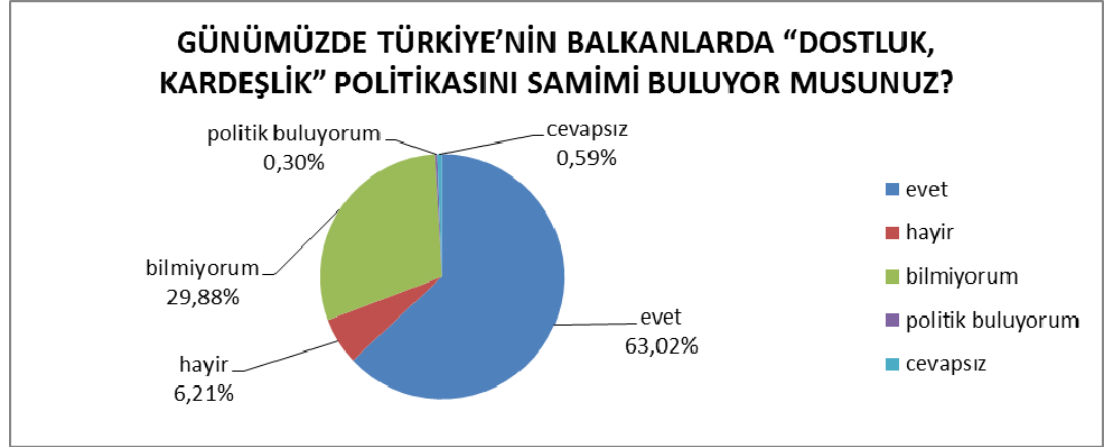
Ankete katılarak kendini Müslüman olarak ifade edenlerin yaklaşık % 91'i günümüzde Türkiye'nin Bosna-Hersek ile olan ilişkilerini desteklediğini belirtmiştir. Bu grubun sadece % 2,30'u söz konusu iki ülkenin ilişkilerini desteklemezken, katılanların yaklaşık % 7'side bu konuda fikir sahibi değildir.

Ankete katılarak kendini Hristiyan ve Musevi olarak ifade edenlerin hepsi günümüzde Türkiye'nin Bosna-Hersek ile olan ilişkilerini desteklediğini belirtmiştir.

Ankete katılarak kendini Bosna-Hersek vatandaşı olarak ifade edenlerin yaklaşık % 67'si günümüzde Türkiye'nin Bosna-Hersek ile olan ilişkilerini desteklediğini belirtirken, % 33,33'ü de bu konuda fikir sahibi olmadığını ifade etmiştir.

Elde edilen veriler ışığında kendini farklı kimlik gruplarının içinde tanımlayan kişiler birçok konuda keskin çizgilerle ayrılrsa da, söz konusu iki ülkenin günümüzdeki ilişkilerinde ortak bir memnuniyet görülmektedir. Türkiye ile Bosna-Hersek arasındaki ekonomik, siyasal ve sosyal ilişkilerin gelişimi ülkenin gelişimi için önemlidir. Bosna-Hersek'in uluslararası örgütlere girmesi konusunda bile teşvik edici ve destekleyici olan Türkiye günümüzde ülkeye yaptığı ekonomik yatırımları ve yardımları arttırarak istihdamın artmasında da aktif rol oynamaktadır. Ayrıca Türkiye'nin bölgedeki refahı, huzuru ve istikrarı koruma ve destekleme yönündeki çalışmaları Bosna-Hersek'te yaşayan bütün kesimleri ilgilendiren önemli bir adımdır.

Tablo 40: Günümüzde Türkiye'nin Balkanlarda "Dostluk, Kardeşlik" Politikasının Samimi Bulunma Oranları



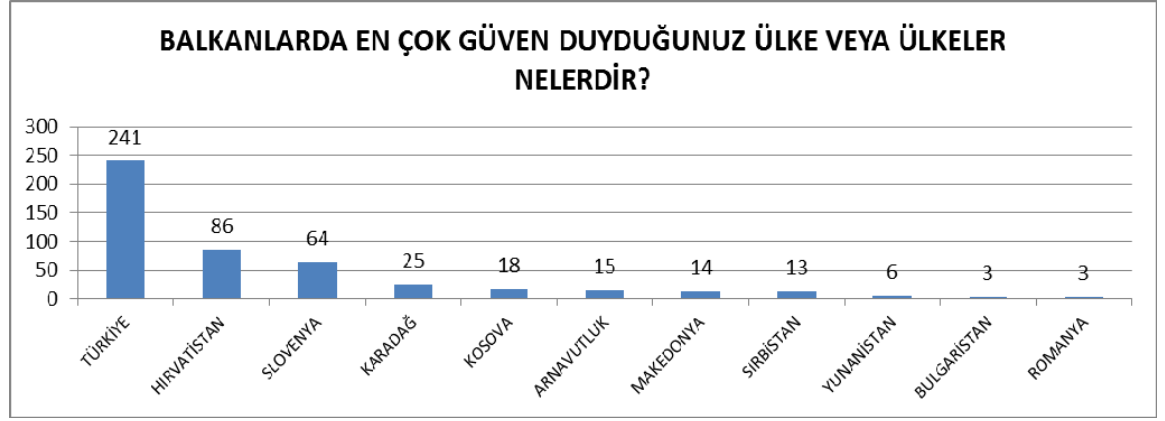
Ankete katılanlara “Günümüzde Türkiye’nin Balkanlarda “dostluk, kardeşlik” politikalarını samimi buluyor musunuz?” sorusu yöneltilmiştir.

Ankete katılanların yaklaşık %63’ü Türkiye’nin söz konusu politikalarını samimi bulurken, katılanların yaklaşık %30’unun bu konuda bilgisi olmadığı, yaklaşık % 6’sının da bu konuda Türkiye’yi samimi bulmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Ankete katılanlardan kendini Boşnak olarak tanımlayanların yaklaşık % 5’i, kendini Hırvat olarak tanımlayanların yaklaşık % 14’ü, kendini Sırp olarak tanımlayanların yaklaşık % 33’ü, kendini Müslüman olarak tanımlayanların yaklaşık % 4’ü, kendini Hristiyan olarak tanımlayanların yaklaşık % 33’ü, kendini Bosna-Hersek vatandaşı olarak tanımlayanların yaklaşık % 40’ı günümüzde Türkiye’nin Balkanlarda “dostluk, kardeşlik” politikalarını samimi bulmadığını belirtmiştir. Ayrıca kendini Boşnak olarak tanımlayanların yaklaşık % 0,40’ı ve kendini Türk olarak tanımlayanların yaklaşık % 20’si Türkiye’nin Balkanlar’daki söz konusu politikalarını politik bulduklarını ifade etmişlerdir.

Yapılan mülakatlarda da günümüzde Türkiye'nin uygulamakta olduğu bu politikaları bölgede etkinliğini arttırmak için yeni bir yöntem olarak kullanılmakta olduğu tekrarlanmıştır. Ancak genel olarak mülakatlarımıza katılan kişiler, Türkiye'nin Balkanlar'da uyguladığı bu politikalar için geç kalınmış ama her geçen gün etkinliğinin arttırılarak izlenmesi gereken bir politika olduğu yorumunu yapmışlardır.

Tablo 41: Balkanlarda En Çok Güven Duyulan Ülkelerin Oransal Sıralaması



Bosna-Hersek'te 338 kişiye uygulanan anket çalışmasında Balkanlarda en çok güven duyulan ülke ve / veya ülkelerin sıralanması istenmiştir. Yukarıdaki verilen grafikteki verilen sayıların ankete katılan kişi sayısından fazla olmasının sebebi de budur. Elimizdeki verilerin oransal analizi yapılacak olursa, ankete katılanların yaklaşık % 71'i Balkanlarda en çok güven duyduğu ülke olarak Türkiye'yi seçmiştir. Türkiye'yi, % 25,44'lük oranla Hırvatistan, % 18,93'lük oranla Slovenya, % 7,39'luk oranla Karadağ, % 5,32'lik oranla Kosova, % 4,43'lük oranla Arnavutluk, % 4,414'lük oranla Makedonya, % 3,84'lük oranla Sırbistan, % 1,77'lik oranla Yunanistan, % 0,88'lik oranlarla Bulgaristan ve Romanya takip etmiştir.

Tablo 42: Balkanlarda Bosna-Hersek'e Karşı Tehdit Olarak Algılanan Ülkelerin Grafik Şeklinde Gösterimi

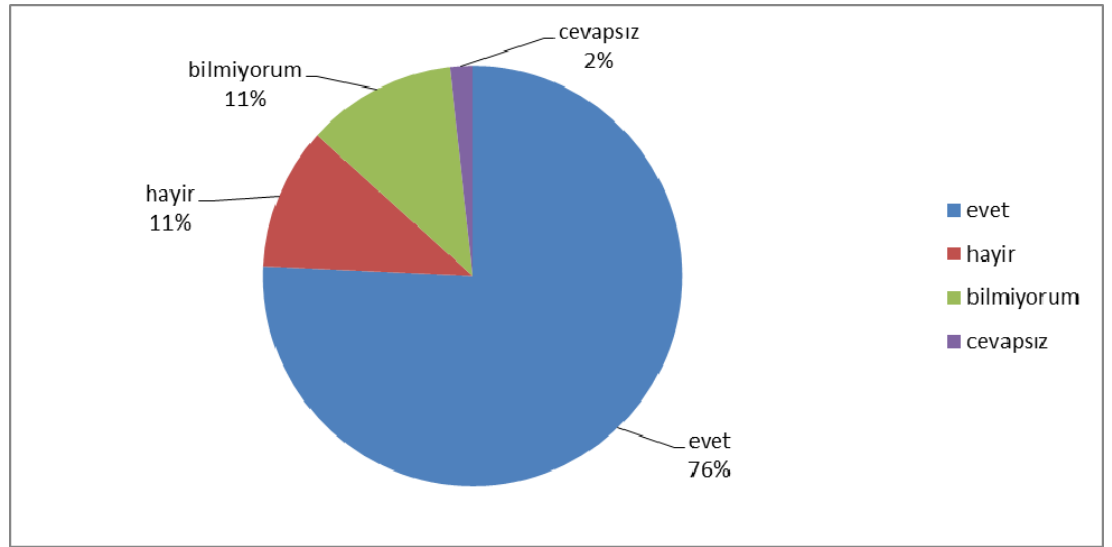


Uygulanan anketlerde kişilere Balkanlarda ülkelerine karşı tehdit olarak algıladıkları ülkeler sorulmuştur. Ankete katılanların % 82'si Sırbistan'ı tehdit olarak gördüğünü belirtmiştir. Buna ek olarak katılanların % 16'sı hem Sırbistan'ı hem de Hırvatistan'ı tehdit olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. Yapılan anketlerden elde edilen verilere göre katılanların sadece % 1'inin Türkiye'yi, kalan % 1'inin de ABD'yi ülkesine tehdit olarak algıladığı belirlenmiştir; ancak bu oranlar gözardı edilebilir niteliktedir.

Kendilerini Boşnak, Türk, Müslüman, Bosna-Hersek vatandaşı ve diğer olarak tanımlayan gruplara, Balkanlarda ülkelerine karşı tehdit olarak algıladıkları ülkeler sorulduğunda beş farklı grupta en büyük tehdit olarak Sırbistan'ı göstermiştir. Yapılan anketlerde kendilerini Boşnak, Türk, Müslüman ve Bosna-Hersek vatandaşı olarak tanımlayan gruplar arasında hem Sırbistan'ı, hem de Hırvatistan'ı tehdit olarak algılayanların oranı da sırasıyla, %17,31, % 60, % 19,35 ve % 33,33 olarak belirlenmiştir.

Bu soru analiz edilirken özellikle kendisini diğer olarak tanımlayanların % 33,33'ünün Türkiye'yi, % 66,67'sinin da Sırbistan'ı tehdit olarak görmeleri dikkat çekicidir. Bu durum kendini diğer olarak tanımlayarak etnik ve dini kimliğini gizleyen kişilerin Hırvat olabileceği şüphesini doğurmuştur.

Tablo 43: Türkiye'nin AB Üyeliğinin Desteklenme Oranları



Anket çalışmamıza katılan kişilere Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB) üyeliğini destekleyip desteklemediği sorulmuştur. Ankete katılanların % 76'sı bu konuda Türkiye'yi desteklerken, % 11'i desteklemediğini ifade etmiştir. Bunun yanında ankete katılanların % 11'i ise bu konu hakkında bilgi sahibi olmadığını belirtmiştir.

Tuzla'da yapılan mülakatlardan birisinde kişiye neden Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB) üyeliğini desteklemedikleri sorulduğunda;

“Günümüzde Türkiye'nin ekonomik olarak güçlendiğini ve bu koşullarda AB üyesi olursa bir zamanlar Almanya'nın yaptığı gibi

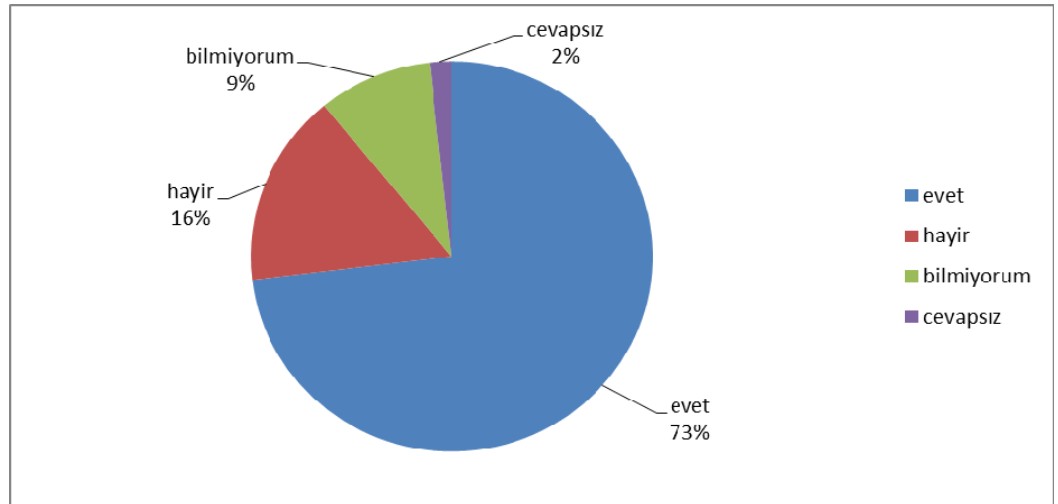
ekonomik olarak AB'ye destek vermek zorunda kalacaktır. Böylece son 10 yıldır elde ettiği gücünü AB içinde tüketecek ve mevcut gücünü azaltacaktır.” yanıtı verilmiştir.

Bunun yanında Sarajevo’da yapılan başka bir mülakatta kişiye neden Türkiye’nin Avrupa Birliği (AB) üyeliğini desteklediği sorulduğunda,

“Türkiye gibi dost olarak bildiğimiz ve güvendiğimiz bir ülkenin güçlü uluslararası örgütlerde ve birliklerde yer alması Türkiye’nin gücünü arttıracaktır, böylece de bölgede Bosna-Hersek’e daha büyük destek sağlayabilecektir.” yanıtı verilmiştir.

Elde edilen verileri yorumladığınızda Türkiye’nin Avrupa Birliği (AB) üyeliğine verilecek desteğin Türkiye’nin mevcut gücünü arttıracağına olan inanca göre yönleneceği sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 44: Bosna-Hersek'in AB Üyeliği'nin Desteklenme Oranları

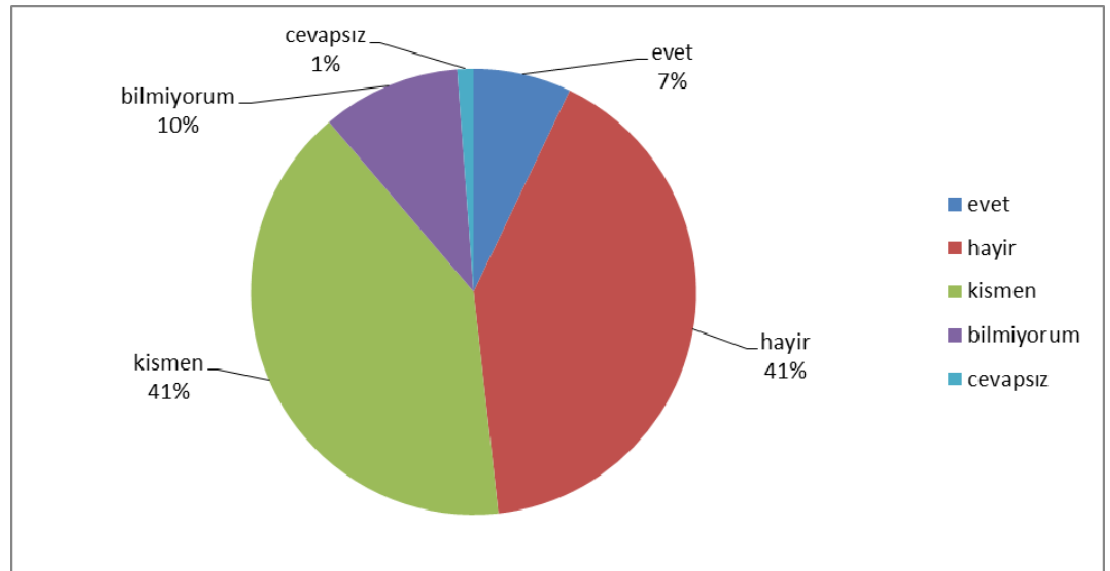


Anket çalışmamıza katılan kişilere Bosna-Hersek’in Avrupa Birliği (AB) üyeliğini destekleyip desteklemediği sorulduğunda ise katılanların % 73’ü

desteklediğini ifade ederken, % 16'sı desteklemediğini ifade etmiştir. Ayrıca ankete katılanların % 2'si soruyu cevapsız bırakmış, % 9'u da bu konu hakkında bilgi sahibi olmadığını belirtmiştir.

Ankete katılanlardan kendini farklı kimliklerle tanımlayanların Bosna-Hersek'in Avrupa Birliği'ne üyeliği konusundaki görüş ayrılıkları da dikkat çekicidir. Özellikle kendisini Sırp, Bosna-Hersek vatandaşı ve diğer olarak tanımlayanlar arasında Bosna-Hersek'in AB üyesi olmasını desteklemeyenlerin oranları yüksektir. Kendisini Sırp olarak tanımlayanların % 33,33'ü, kendisini Bosna-Hersek vatandaşı olarak tanımlayanların % 50'si, kendisini diğer olarak tanımlayanların da % 40'ı Bosna-Hersek'in AB üyeliğine destek vermediğini belirtmiştir. Kendini Boşnak, Türk ve Müslümanlar arasında da Bosna-Hersek'in AB üyeliğini desteklemeyenlerde vardır, ancak bu üç farklı grupta da desteklemeyenlerin oranı % 20'i aşmamıştır.

Tablo 45: AB'nin Bosna-Hersek'e Karşı Adil ve Samimi Olduğunu Düşünenlerin Oranları



Ankette, “Avrupa Birliği Bosna-Hersek’e karşı adil ve samimi davranıyor mu?” sorusuna katılanların sadece % 7’si “evet cevabı vermiştir. Buna göre, katılanların % 41’i AB’nin BiH’e karşı adil ve samimi bulmadığını açıklarken, % 41’i de kısmen adil ve samimi bulmadığını belirtmiştir.

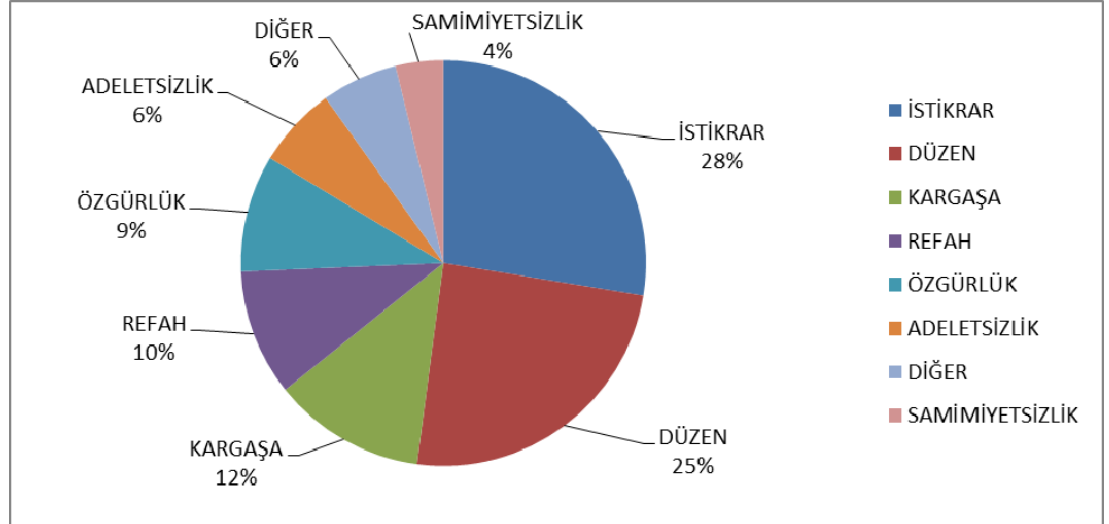
Ankete katılanlara Bosna-Hersek’in ne zaman AB tam yesi olacağı konusundaki düşünceleri sorulmuştur. Anketten elde edilen verilere göre ankete katılanların % 22’si çok yakın bir zaman (5-10 yıl) içerisinde, % 26’sı da yakın bir zaman (10-15 yıl) da BiH’in AB’ye tam ye olabileceği görüşündedir. Ankete katılanların % 33’ ise AB’ye tam üyeliğin uzun bir zaman içerisinde gerçekleşeceği, %18’i de bu üyeliğin hiçbir zaman gerçekleşemeyeceği kanatindedir.

4 Mayıs 2012 tarihli Cumhuriyet gazetesinde Bakir İzzetbegoviç’in bu konudaki görüşleri yer almıştır. Bakir İzzetbegoviç, Bosna-Hersek’in AB’ye üyelik için hala 8-10 sene zamana ihtiyaı olduğunu düşündüğünü ifade etmiřtir³³².

Ayrıca yapılan mülakatlarda Bosna-Hersek’in AB’nin geleceği konusunda şüpheler olduğu ve AB’nin günümüzde yaşadığı i sorunları uzun bir süre daha taşıyamayacağı gibi bir görüşün hakim olduğu görülmüştür.

³³² “Türkiye Bosna-Hersek’in Yanında”, Cumhuriyet Gazetesi, (04.05.2012), <http://cumhuriyet.com.tr/?hn=334908>, (29.05.2012)

Tablo 46: AB Üyeliğinin Bosna-Hersek'te Ne Gibi Değişikliklere Yol Açacağını Düşünüyorsunuz?



AB üyeliğinin Bosna-Hersek'te yol açacağı değişiklikler sorulduğunda %22'lik bir oranın AB'ne ilişkin olumsuz bir düşünce beslediği görülmüştür. Bu olumsuzluk AB'ye ilişkin bir kargaşanın, bir samimiyetsizliğin ve bir adaletsizliğin olduğu düşüncesine dayanmaktadır. Diğer yandan yaklaşık %74'lük bir oran AB'ye ilişkin olumlu bir kanaate sahiptir. Böyle düşünenler AB'nin özgürlük, refah, istikrar ve düzen getireceğini ifade etmiştir.

Bu konuda yapılan mülakatlarda yine anketlerden elde ettiğimiz verileri destekler niteliktedir. Mülakata katılanlar arasında AB'ye üye olmak isteyen birisi görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

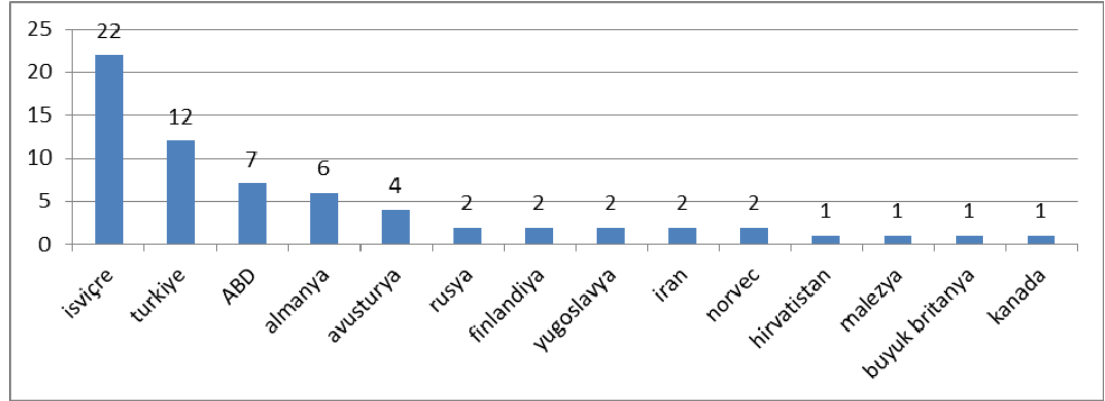
“AB üyesi olan ülkelerde üyelik öncesinde görülen istikrarsızlık, kargaşa ve adaletsizlikler de AB standartları ışığında düzelme yaşanmaktadır. Ayrıca Bosna-Hersek'teki mevcut siyasi yapının getirdiği kargaşa ve düzensizliğin AB'ye üyelik sürecinde giderilmesi gerekecektir. Bence ülkemizin gelişimi ve düzen ortamı için gereklidir.”

Yapılan mülakatlar arasında Bosna-Hersek'in AB üyesi olmasının istemeyenlerden birisi nedenini şöyle açıklamıştır: “AB’ye uyum sürecinde ülkemizin siyasi ve ekonomik yapısı hırpalanacaktır. Ayrıca Bosna-Hersek’te mevcut olan refah ortamı zedelenecaktır.”

Ankete katılanlardan bazıları da AB’nin Bosna-Hersek’te yol açacağı değişikliklere farklı bir bakışı ile yaklaşmaktadır:

“Bosna-Hersek’in yakın bir gelecekte AB’ye tam üye olabilecek şartlara ulaşacağına inanıyorum. Ancak gelecek 10 yıl içerisinde Avrupa Birliği’nin varlığını devam ettirebileceğinden şüpheliyim. Eğer AB varlığını sürdürebilirse, gelecekte olabilecek savaşları önleyebileceğine, ülkeye istikrar, refah ve düzen getirebileceğine inanıyorum.”

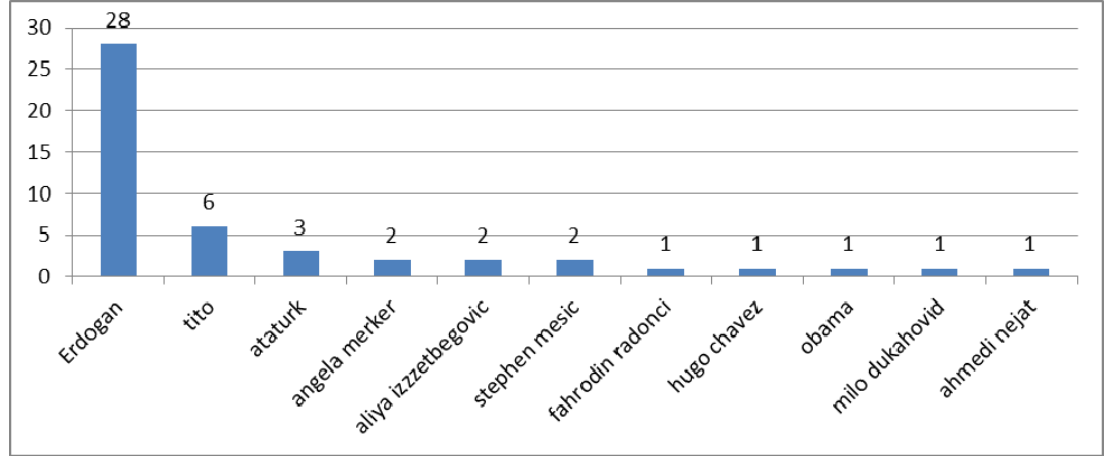
Tablo 47: Bosna-Hersek’e Model Olabileceği Düşünülen Ülkeler



Ankete katılanlara, “Ülkenize model olabileceğini düşündüğünüz bir ülke var mı?” diye sorulmuştur. Ankete katılan 338 kişi arasında sadece 65 kişinin cevap verdiği bu soruda, 22 kişi İsviçre’nin Bosna-Hersek’e model olabileceğini belirtmiştir.

Bu soruya cevap veren 65 kişi arasında sadece 2 kişi İran'ı model olarak almıştır. Bu durum, Bosna-Hersek'e komşuluğu bile olmayan İran'ın Balkanlarda etkin bir siyaset izlediğini göstermektedir.

Tablo 48: Bosna-Hersek'e Model Olabilecek Lider



Ankete katılanlara, “Ülkenize model olabileceğini düşündüğünüz bir lider var mı?” diye sorulmuştur. Ankete katılanlar arasında sadece 48 kişinin cevap verdiği bu soruya cevap verenlerden 28’i Recep Tayyip Erdoğan’ı model lider olarak gördüğünü belirtmiştir.

Yapılan mülakatlar da anket sonuçlarımızı beslemiştir. Yapılan bir mülakatta neden model ülke ve lider olarak Türkiye’yi seçtiği sorulduğunda katılan şu cevabı vermiştir:

“Türkiye’nin son yıllardaki dış politikasını çok başarılı buluyorum. Bu kadar yoğun ve etkili dış politika sürdüren bir Türkiye’yi 10 yıl önce hayal edemezdik. Önceden baskı altında olan Türkiye, artık güç sahibi konumuna gelmiştir. Türkiye modeli, lider olarak günümüzde Türkiye’de var olan hükümetin başındaki isimlerden Abdullah Gül, Recep Tayyip Erdoğan ve Ahmet Davutoğlu gibi siyasetçiler Bosna’da olsa yönetim sisteminde bu kadar zorluk çekmezdik.”

SONUÇ

Türkiye'nin Balkanlardaki ortak kültür, tarih, din ve dil mirası ile ilgili en çarpıcı açıklama Lozan Anlaşması tartışmalarında Dr. Rıza Nur tarafından yapılmıştır: “*Askeri ve siyasi yenilgiler başkadır. Bizler kendi gayretimiz neticesinde bugün Anadolu kadar Müslüman Türk vatani olan Balkanları kaybettik.*”³³³ Türkiye Balkanlardaki topraklarını kaybetse de tarihsel, kültürel, dinsel bağlarını hiçbir zaman koparmamıştır. Balkanlarda yaşayan Türk ve Müslüman toplumların Türkiye ve Türklere sempati düzeyinin yüksek olması bu nedene dayandırılabilir.

Soğuk Savaş'ın bitimi beraberinde Yeni Dünya Düzeni'ni getirmiş, bu da Balkanlar'da bir güç boşluğu yaratmıştır. Türkiye ise dönemin konjonktürünün etkisiyle bölgede etkinliğinin arttırma fırsatı yakalamışsa da, Türkiye bu fırsatı layıkıyla değerlendirememiştir.

Tito'nun ölümüyle Yugoslavya'daki çatırdamaların başladığı yıllarda Türkiye Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünü desteklemiş ve bölgenin kargaşa ortamından uzak kalmasını istemiştir. Oysaki kısa sürede bu çatırdamalar, kırılmaları ve sonuçta bağımsız 7 farklı ülkeyi (Slovenya, Hırvatistan, Makedonya, Bosna-Hersek, Kosova, Sırbistan, Karadağ) ortaya çıkarmıştır. Türkiye'nin, tarihi ve kültürel bağları bulunan bu bölgeye yönelik aktif bir dış politika uygulamaya başlaması, Yugoslavya'nın çözülmesinin beraberinde getirdiği savaş ve çatışmaların yaşandığı döneme denk gelmiştir. Yeni oluşan Balkan haritasındaki Türkiye, bölgede Müslüman ve Türk unsuru üzerinde daha etkin ve güçlü bir ülke etkisi yaratmaya çalışmıştır. Yugoslavya'nın çözülmesi sonucunda kurulan Bosna-Hersek ile Türkiye arasındaki ilişki her geçen gün daha da derinleşiyor. Yugoslavya'nın ardından çıkan çatışmalarda Türkiye'nin Bosna-Hersek'e ilişkin hassasiyeti ve Bosnalı Müslümanlara verdiği destek bir kısım Bosnalı'da sempati ile karşılanmışken, Türkiye'den destek beklentisini yüksek tutan diğer bir grup Bosna-Hersek'li

³³³ MARANKİ, s.22.

tarafından yetersiz bulunmuştur. Özellikle Türkiye'nin savaşa direk müdahalesinin olmaması ve uluslararası örgütlerle beraber hareket etmesi, Türkiye'ye sempati düzeyi yüksek olan bazı Boşnaklar üzerinde olumsuz etki yaratmıştır. Aynı zamanda bölgede yaşayan Sırp'ların ve Hırvatların Türkiye'ye ilişkin bakış açısı Müslümanlardan farklıdır. Onlar Türkiye'nin bölgedeki hareketlerini olumsuz bulmaktadırlar.

Türkiye ile Bosna-Hersek ilişkileri ve günümüzde Bosna-Hersek'te Türkiye algısını etkileyen faktörler tarihsel, kültürel, dinsel ve güncel olaylara bağlı olmak üzere şekillenmiştir. Bu bağlamda Müslüman olan Bosna-Hersek vatandaşları ile Müslüman olmayanların Türkiye algısındaki farklılık dikkat çekici şekilde ortaya çıkmıştır.

Bulgular, bölgedeki insanların kimliklerini tanımlarken, bir iç içe geçmişlik olduğunu göstermiştir. Ankete katılanların bir kısmı kendini tek bir kimlikle tanımlarken diğeri de iki ya da üç kimliği bir arada referans olarak tanımlamaktadır. Yapılan çalışmada, kendisini Müslüman olarak tanımlayan 87 kişiden, 33'ü kendisini aynı zamanda Boşnak olarak tanımlamaktadır. Dikkat çekici olan ise, kendisini herhangi bir etnik ya da ulusal bir kimlikte değil de Bosna-Hersek vatandaşı olarak tanımlayan sadece 6 kişi çıkmış olmasıdır. Bosna-Hersek ile Türkiye arasındaki önemli farklardan birisi kimlik tanımlamasıdır. Türkiye'deki laik sistem kişilerin kendilerini dinsel kimlikleri ile tanımlamasına engel olurken, Bosnalı Müslümanların bölgelerinde kendi kimliklerini ortaya koyarken en önemli referans noktası dindir. Günümüzde yeni Türk hükümetinin ılımlı İslam yanlısı bir politika izlemesi Boşnaklar arasında memnuniyetle karşılanmaktadır. Birçok kişi Türkiye'de bu kadar refah ve huzur ortamı varken neden başörtüsü için sorun yaşandığını ve üniversitelere başörtüsü yasağı getirildiğini anlamadıklarını ifade etmiştir.

Çalışmada ölçülen konulardan birisi, ülkenin eğitim seviyesiydi. Ankete katılanların yaklaşık olarak % 58'si üniversite mezunu iken, ankete katılanların %

12'sinin Türkçe bildiği görülmüştür. Bu oran, bölgede aktif çalışmalar yapan TİKA tarafından Zenica Üniversitesi ve Tuzla Üniversitelerinde kurulan Türkoloji Bölümleri, kurucuları Türk olan Burch Üniversitesi gibi özel bir üniversitede Türkoloji bölümünün varlığı ve ülke içerisinde açılan birçok Türkçe kursunun etkisi sonucu oluşmuştur. Son yıllarda Türkiye ile ilişkilerin her geçen gün iyiye gitmesi ve Türkiye'den gelen turist sayısındaki artış Bosna-Hersek'te Türkçe kurslarına olan talebi her zamankine oranla büyük ölçüde arttırmıştır.

Son yıllarda Bosna-Hersek'te açılan Türk üniversiteleri ve bu üniversitelerin birçoğunun diploma denkliklerinin YÖK tarafından tanınması ile Bosna-Hersek'i tercih eden Türk öğrencilerin sayısı da artmıştır. TİKA ve benzeri kurumların aracılığıyla gelen Türk öğretim üyeleri ve öğrencilerin Bosna-Hersek'te Türkiye algısını olumlu yönde etkilediği görülmüştür. Ayrıca mülakatlardan edindiğimiz verilere dayanılarak Türk dizilerinin de Bosna-Hersek'te Türkiye algısı üzerinde olumlu etki bıraktığını söylenebilir. Türkiye'yi veya Türk insanını tanıyor musunuz gibi sorular yönelttiğimizde özellikle gençler üzerinde Türk dizilerindeki karakterlerin isimlerinden yola çıkılarak cevaplar alınmıştır. Yapılan mülakatlarda Türk öğrencilerin ve öğretim üyelerinin, yayınlanan Türk dizilerinin Türkiye'nin modern çizgisinin tanıtılmasında etkili olduğu görülmüştür. Mülakata katılan kişilerden bazıları, Türkleri tanımadan önce Türkiye'de Ortadoğu kültürünün hakim olduğunu düşündüğünü, ancak tanıdıkça Türkiye'ye olan ilgi ve sempatisinin arttığını ve en kısa zamanda gelmek istediklerini belirtmişlerdir. Buna ek olarak, başkent Saraybosna'yı gezerken birbirinden farklı birçok semtte, otobüslerin üstüne asılan reklamlarda Türkiye ve Türk Havayolları'nın reklam ve tanıtımlarını görmek mümkündür.

Bulgular, Türkiye'de bulunan veya bulunmak isteyenlerin bir bölümünün de Türkiye'yi ziyaret edenlerden ya da Türkiye'de yaşayan yakınlarından Türkiye'yi tanıdığını göstermiştir. Daha önce Türkiye'de bulunan Boşnak ve Müslümanların bir bölümü İstanbul, İzmir, Bursa gibi Boşnak göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı

şehirlere gitmiştir. Türkiye'yi ziyaret eden Bosna-Hersek'lilerin yaklaşık %51'i ziyaret sonrası Türkiye'ye ilişkin düşüncelerinin olumlu yönde geliştiğini ifade etmiştir.

Bosna-Hersek'te Türkiye algısını araştırırken, çeşitli dönemlerde Türkiye'ye göç eden Boşnaklar ve Müslümanlar hakkında düşüncelerini sorulduğunda, genel olarak Türkiye'de rahat bir yaşam sürdüklerini ama arada kalmış bir kültür yaratmış olduklarını hatta asimile olduklarını söylenmiştir. Bu konunun derinlemesine girdiğimiz mülakatlarda genel olarak Türkiye'nin zengin ve güçlü bir ülke olarak algılandığını ve dolayısıyla Türkiye'ye göç etmiş olanların Bosna-Hersek halkından daha iyi koşullara sahip olduğu inancının hakim olduğu sonucuna varılmıştır. Buna ek olarak, mülakatlarda Türkiye'ye göç eden Boşnakları ne tam Türk, ne de tam bir Boşnak olarak göremediklerini, çünkü dillerini ve bazı kültürel öğelerini koruyabilmişken, her geçen gün daha da Avrupa'ya dahil olan Bosna-Hersek'teki değişimlerde uzak kaldıklarını vurgulamışlardır. Bu nokta da Türkiye'de Ortadoğu kültürünün Batı kültüründen daha etkin olduğu düşüncesi vurgulanmıştır.

Çalışmada ölçülen bir diğer konu, Türkiye Bosna-Hersek ilişkilerinin yakınlaşmasının Bosna-Hersek'in çıkarına olup olmadığıdır. Elde edilen veriler Bosna-Hersek'teki farklı kimlik gruplarının farklı bakış açıları ile yaklaştığını göstermiştir. Buna göre, Müslüman ve Boşnaklar arasında Bosna-Hersek ile Türkiye arasındaki ilişkinin yakınlaşması olumlu karşılanırken, özellikle kendisini Sırp, Bosna-Hersek vatandaşı ve Hırvat olarak tanımlayanlar bu yakınlaşmayı aynı sempati ile karşılamamıştır. Mülakatlar sonucunda, bu iki ülke arasındaki ilişkilerin yakınlaşmasının, Bosna-Hersek'teki Müslümanların ve Boşnakların bölgede kendilerini güçlü ve güvende hissettirdiği sonucuna varılmıştır.

Günümüzde Türkiye ekonomisinin her geçen gün güçlenmesi, bölgede etkin siyasi, ekonomik ve kültürel işbirliğini geliştirmeye yönelik çalışmalarda bulunması, Türkiye ile manevi bağ kurmuş Bosna-Hersek'li Boşnak ve Müslümanlara da umut

ve cesaret vermiştir. Ülke de hala Osmanlı mimarisi dikkatle korunmaya çalışılırken, bir yandan da sosyal yaşamlarında Türk kültürel öğelerine yer vermiştir. Ülkenin Başkenti olan Saraybosna'nın merkezinin "Başçarşı (Bašćaršija)" olması ve en ünlü yerin "Gazi Hüsrev Bey Camii (Gazi Husrev-begova džamija)" olması buna örnektir.

Çalışma da ele alınan konulardan birisi de, günümüzde Türkiye'nin Bosna-Hersek ile olan ilişkilerini destekleyip desteklemedikleridir. Günümüzde iki ülke arasındaki ilişkilerin desteklenme oranı yaklaşık %86 düzeyindedir. Bulgular, kendilerini farklı kimlik gruplarının içinde tanımlayanların Bosna-Hersek'te Türkiye algısını ölçmeye yönelik birçok konuda keskin çizgilerle birbirinden ayrılmasına rağmen söz konusu iki ülkenin günümüzdeki ilişkilerinde ortak bir sempati duyduğunu göstermiştir. Türkiye ile Bosna-Hersek arasındaki ekonomik, siyasal ve sosyal işbirliği çalışmalarının ülkenin gelişimi için önemli bir adım olarak algılandığı sonucuna varılmıştır. Bosna-Hersek'in uluslararası örgütlere girmesi konusunda teşvik edici ve destekleyici olan Türkiye, günümüzde ülkeye yaptığı ekonomik yatırımları ve yardımları arttırarak istihdamı arttırmaya yönelik çaba göstermiştir.

Günümüzde Türkiye'nin Balkanlarda izlediği "dostluk, kardeşlik" politikalarını samimi bulanların oranı % 60 düzeyindedir. Ancak Boşnak ve Müslümanların Türkiye'nin samimiyetine diğer gruplara oranla daha çok güvendiği sonucuna varılmıştır. Özellikle kendilerini Sırp, Hırvat, Hristiyan ve Bosna-Hersek vatandaşı olarak tanımlayanlar arasında Türkiye'nin bölgede etkinliğini arttırmak için kullandığı yeni bir yöntem olduğu görüşü hakimdir.

Bosna-Hersek'te Türkiye algısını ölçmeye yönelik çalışmamız da Balkanlarda en çok güven duyulan ülke ve veya ülkelerin sıralanması istenmiştir. Yaklaşık %71'lik bir oranla Balkanlarda en çok güven duyan ülke olarak Türkiye seçilmiştir. Balkanlarda ülkelere karşı tehdit olarak algıladıkları ülkelerin başında da %82'lik bir oranla Sırbistan işaret edilmiştir.

Çalışmamızda ele alınan konulardan birisi de Türkiye ve Bosna-Hersek'in Avrupa Birliği (AB) üyeliğine verilen desteğin ölçümüdür. Bu konu da Türkiye'nin üyeliğinin desteklenme oranı yaklaşık %76 düzeyinde iken, Bosna-Hersek'in üyeliğini desteklenme oranı da %73 seviyesindedir. Kendisini farklı kimlik gruplarında tanımlayanların Türkiye ve Bosna-Hersek'in Avrupa Birliği'ne üyeliği konusundaki görüş ayrılıkları olduğu görülmüştür. Özellikle kendisini Sırp, Bosna-Hersek vatandaşı ve diğer olarak tanımlayanlar arasında Bosna-Hersek'in AB üyesi olmasını desteklemeyenleri oranları yüksektir. Elde edilen verilere göre Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB) üyeliğine verilecek desteğin Türkiye'nin mevcut gücünü arttıracığına olan inanca göre yönleneceği sonucuna ulaşılmıştır. Buna ek olarak, çalışmaya katılanların yaklaşık % 41'i Avrupa Birliği'nin Bosna-Hersek'e karşı adil ve samimi davranmadığı düşüncesinde birleşmiştir. Buna karşılık katılanların yaklaşık % 74'ü AB üyeliğinin Bosna-Hersek'te olumlu değişikliklere yol açacağını, AB'nin özgürlük, refah, istikrar ve düzen getireceğini ifade edilmiştir.

Çalışmamızda son olarak ele alınan konu Bosna-Hersek'e model olabilecek bir ülke veya lider belirtilmesidir. Bosna-Hersek'e model ülke olarak İsviçre tercih edilirken, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ı model lider olarak görmek istendiği belirtilmiştir.

Bosna-Hersek, kurulduğu günden beri ekonomik, askeri ve siyasi destek veren Türkiye'nin son yıllarda özellikle komşu ülkelerle iyi ilişki politikasını en başarılı şekilde yürüttüğü ülkelerden birisidir. Ülkede yaptığımız mülakatlar ışığında Türkiye'nin kurulduğu ilk yıllardan itibaren Türkiye'deki birçok gelişmenin takip edildiğini ve öne çıkan politikacıların çoğunun da bilindiğini tespit edilmiştir. Ancak Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan ve Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Bosna-Hersek'te en tanınmış Türk politikacılardan olduklarını söylenebilir. Ülkede, yeni Türk hükümetinin Bosna-Hersek ile ilişkileri tekrar canlandığı ve ülkeye çok daha fazla yardım yapıldığını, en önemlisi de bölge de Türkiye'nin her zamankinden daha çok varlığını

hissettirdiğini düşünenlerin sayısı oldukça fazladır. 2 Mart 2012 tarihinde Bosna-Hersek'in en çok satan gazetelerinden Dnevni Avaz, Dışışleri Bakanı Davutoğlu'nu "yılın kişisi" seçmesi buna en iyi örnektir. Dnevni Avaz'ın genel yayın yönetmeni Faruk Vele, Bakan Davutoğlu'nun, Bosna-Hersek'in ve diğer Balkan ülkelerinin içişlerine karışmadan sorunlarının çözümüne verdiği katkılardan ötürü yılın kişisi ödülüne layık görüldüğünü vurgulamıştır³³⁴. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan ve Dışışleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nın Bosna-Hersek'e her konuda tam destek vereceklerini açıklaması ve Bosna-Hersek'e yapılan ziyaretlerini arttırmaları bölgede büyük sempati ile karşılanmıştır.

Günümüzde Türkiye'nin Bosna-Hersek'e olan hassasiyeti her zamankinden daha yoğun hissedilmektedir. Bosna-Hersek'teki Üçlü Cumhurbaşkanlık Konsey Başkanı olan Boşnak Bakir İzzetbegoviç'in de ilişkilerin yoğunlaştırılması ve yakınlaştırılmasındaki payı büyüktür. Günümüzde Türkiye askeri ve siyasi olarak Bosna-Hersek'in bütün uluslararası örgütlere üyelik çalışmalarını desteklemektedir. Türkiye her fırsatta, gelecekte Bosna-Hersek'in AB ve NATO entegrasyonlarının olacağını ve bu entegrasyonu hızlandırma konusunda çalışmalara gerekli desteği vereceğini vurgulamıştır. Özellikle bir NATO ülkesi olan Türkiye, Bosna-Hersek'in NATO üyeliği konusunda NATO'ya baskı uygulamaktadır. Söz konusu üyeliğin Bosna-Hersek'e güven sağlayacağı ve bu güven ortamı ile birlikte ülkenin uluslararası imajının değişeceği öngörülmektedir.

Türkiye bir yandan da Bosna-Hersek'in AB üyeliğini desteklemekte ve ülkede barış, istikrar ve refah ortamının sağlanması için çabalamaktadır. Bosna-Hersek'teki mevcut siyasal yapının AB'nin uyum sürecinde tekrar şekillenmesi gerekmektedir. Önemli olan bu şekillenme sürecinde Bosna-Hersek'lilerin tekrar bir kaosa sürüklenmesinin önlenmesidir. Var olan üçlü polis teşkilatının ve üçlü cumhurbaşkanlığı sisteminin tek bir bütün haline getirilmesi zaman zaman endişe

³³⁴ Anadolu Haber Ajansı, "Bosna'da "Yılın Kişisi" Seçildi", (02.03.2012), **Dış Haberler**, <http://www.aa.com.tr/tr/dunya/255--bosna-da--yilin-kisisi--secildi>, (18.06.2012)

verse de siyasi yapı daha az karmaşık bir hal alacaktır. Ancak Boşnakların özellikle bu dönüşümde Türkiye'nin varlığına ihtiyacı olacağı kesindir.

Son zamanlarda Bosna-Hersek ekonomisine destek çalışmaları son hızla devam ederken Bosna-Hersek'te açılan Türk işletmelerin sayısı arttırılmıştır ve birçok yatırım bu ülkeye kaydırılmıştır. Ekonomik işbirliği dışında son günlerde yapılan en büyük çalışmalardan biri de, savaş döneminde özellikle de Bosna-Hersek'in doğusunda evlerini terk etmek zorunda kalanların topraklarına geri dönmesi için tarım alanında işbirliği yapılmasının gündeme alınmasıdır. Bu desteğin Türkiye tarafından Bosna-Hersek'e verilecek tarım desteğinin savaş döneminde evlerini terk edenlerin geri dönüşleri için önemli bir adım olacağı ve böylece Bosna-Hersek'teki Türk ve Müslüman nüfusun azalması ile Türkiye'nin bölgedeki etkinliğini yitirme tehlikesi ortadan kaldırılmış olacaktır.

Sonuç olarak, günümüzde askeri, ekonomik, diplomatik ve sosyal alanlarda desteklenmeye çalışılan Bosna-Hersek Türkiye ilişkileri her geçen gün daha iyiye gitmektedir. Kuşkusuz bu iki ülke arasındaki gittikçe iyiye giden ilişkilerde Bosna-Hersek Üçlü Devlet Başkanlığı Konseyi Başkanlığı görev sırasının Müslümanlarda ve Bakir İzzetbegoviç'in başkanlığında olmasının büyük etkisi vardır. Bosna-Hersek ve Türkiye arasındaki ortak din, kültür, tarih birlikteliğinin bilinci bu iki ülkeyi her zaman yakın tutmuş olsa da, ekonomik ve sosyal, eğitim alanlarında yapılan yatırımlar ülkelerin daha çabuk kaynaşmasını sağlamıştır. Elde edilen veriler ışığında Bosna-Hersek'te Türkiye algısının olumlu yönde şekillendiği ve Türkiye'nin Bosna-Hersek'te aktif bir dış politika izlemesinin önünde bir engel olmadığı sonucuna varılmıştır. Bosna-Hersek'te Türkiye algısının olumlu yönde geliştirilmesi ve yönetilmesi gereklidir.

KAYNAKÇA

ADANALI, Neslihan, **Bosna-Hersek Temel Ekonomik Göstergeleri ve Türkiye-Bosna-Hersek Dış Ticareti**, İzmir Ticaret Odası, İzmir, 2007.

AĞANOĞLU, H. Yıldırım, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makus Talihi Göç**, 1.Baskı, Kum Saati, İstanbul, 2001.

AKARSLAN, Mediha, **Bosna-Hersek ve Türkiye**, Ağaç Yayınları, İstanbul, 1993.

ALBAYRAK, Kadir, **Bogomilizm ve Bosna Kilisesi**, 1. Baskı, Emre Yayınları, İstanbul, 2005.

ALPARSLAN, Şenol, **Bosna'da Türk Kültürünün İzleri**, 1.Baskı, IQ Kültür-Sanat Yayınları, İstanbul, 2009.

ARMAOĞLU, Fahir, “Değişen Dünyada Balkanlar ve Türkiye”, **Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye**, der. Sabahattin Şen, ss.123-133.

ARMAOĞLU, Fahir, **Değişen Dünyada Balkanlar ve Türkiye: Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1994.

ARMAOĞLU, Fahri, **Siyasi Tarih (1789-1960)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1975.

ARMAOĞLU, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)**, 14.Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2004.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1972.

AYDIN, Mithat, **Balkanlarda İsyan: Osmanlı-İngiliz Rekabeti, Bosna-Hersek ve Bulgaristan'daki Ayaklanmalar (1874-1876)**, 1.Baskı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2005.

BAL, İdris, “Türk Dış Politikasının Ana Hatları”, **Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler**, der. İdris Bal, 1. Baskı, Lalezar Kitabevi, Ankara, 2006, ss.663-711.

Balkan Harbi, Cilt:1, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayını, Ankara,1970.

Balkanlar ve Türkiye'nin Bölgeye Yönelik Politikaları Sempozyumu, Harp Akademileri Komutanlığı, İstanbul, 1999.

BELLONI, Roberto, **State Building and International Intervention In Bosnia**, Rootledge, Newyork, 2007.

BİLGİÇ, M. Sadi ve Salih Akyürek, **Balkanlar'da Türkiye ve Türk Algısı**, BİLGESAM (Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi) Yayınları, Ankara, 2012.

BORA, Tanıl, **Bosna-Hersek: Yeni Dünya Düzeni'nin Av Sahası**, Birikim Yayınları, 1999, İstanbul.

BORA, Tanıl, **Milliyetçiliğin Provokasyonu**, 1. Baskı, Birikim yayınları, İstanbul, 1991.

BURNAZOVIÇ, Tufik, “Bosna Örneğinde ABD’nin Balkan Siyasetini Anlamak” , **Balkan Diplomasisi**, der. Ömer E. Lütem ve Birgül Demirtaş Coşkun, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM) Yayınları, Ankara, 2001, ss.279-292.

“Bosna-Hersek”, **Meydan Larousse Ansiklopedisi**, Cilt: II, İstanbul, 1986.

Bosna-Hersek Gerçeği, Harp Akademileri, İstanbul, 1995.

BRINTON, Crane, John B. Christopher ve Robert Lee Wolff, **1453’ten Bugüne Dünya Tarihinde Çağdaş Uygarlık**, çev. Mete Tuncay, Cilt:2, Cem Yayınevi, İstanbul, 1982.

CAMISAR, Adriana, Boris Diechtiareff, Bartol Letica ve Christine Switzer, **An Analysis of the Dayton Negotiation and Peace Accords**, The Fletcher School of Law and Diplomacy, Medford, 2005, ss.1-35.

CASTELLAN, Georges, **Balkanların Tarihi:14-20.yüzyıl**, çev. Ayşegül Yaraman Başbuğu, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993.

CRNOVRSANIN, Mirella, “Röportaj”, **Köprü/Most Dergisi**, Sayı:3, 2012, ss.33-35.

CRAMPTON, Richard J., **İkinci Dünya Savaşından Sonra Balkanlar**, çev. Emel KURT, Yayınodası Yayıncılık, İstanbul,2007.

COŞKUN, Birgül Demirtaş, “Osmanlı’nın Dağılma Sürecinde Almanya’nın Balkanlar Politikası: Bir Denge Arayışı mı?”,**Osmanlı’dan Lozan’a Batının Paylaşım Projeleri**, der. Ahmet Zeki Bulunç, 26-27 Nisan 2006 Sempozyumu, Başkent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara, 2006, ss.455-466.

ÇALIŞ, Şaban H., **Hayalet Bilimi ve Hayali Kimlikler: Neo-Osmanlılık, Özal, Balkanlar**, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, 2001.

DAVUTOĞLU, Ahmet, **Stratejik Derinlik (Türkiye'nin Uluslararası Konumu)**, 73.Baskı, Küre Yayınları, İstanbul, 2011.

Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü, **Bosna-Hersek Sektör Raporları:Sosyo-Ekonomik Yapı ve Sektörel Değerlendirme Özeti**, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Ankara, 2010.

EREN, Ahmet Cevat, **Mahmut II. Zamanında Bosna-Hersek**, Nurgök Matbaası, İstanbul, 1965.

ERİM, Nihat, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri**, Cilt I (Osmanlı İmparatorluğu Anlaşmaları), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1953.
ESMER, A. Şükrü, **Siyasi Tarih**, Maarif Matbaası, İstanbul, 1944.

Etüd-Araştırma Merkezi, **Bosna ve Hersek Cumhuriyeti**, Konya Ticaret Odası, Konya, 2008, s.6.

EYİCİL, Ahmet, **Bosna-Hersek**, Türkiye Günlüğü, Sayı:36, Eylül-Ekim 1995.

FRIEDMAN, Francine, **Bosnia And Herzegovina: A Polity On The Brink**, 1. Baskı, Routledge, London, 2004, s.57-58.

GÖNLÜBOL, Mehmet, **Uluslararası Politika: İlkeler-Kavramlar-Kurumlar**, 5.Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2000.

GÖRGÜLÜ, İsmet, Veli YILMAZ, Ali ERDİNÇ, **Bosna-Hersek**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1992.

GÜNAY, Ertuğrul, **Bosna Yazıları (Bosna İçin İnsanlık Girişimi)**, AD Yayıncılık, İstanbul, 1997.

HACIMEYLİÇ, Kazım, “Bosna’daki Türk Varlığı”, **Balkanlar’daki Türk Kültürünün Dünü Bugünü Yarını: Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı, 26-27 Ekim 2001**, der. Hasan Basri Öcalan, Uludağ Üniversitesi Rektörlüğü, Bursa, 2002, ss.187-190.

HALL, Richard C., **Balkan Savaşları: 1912-1913, I. Dünya Savaşı’nın Provası**, çev. M. Tanju Akad, 1.Baskı, Homer Kitabevi, İstanbul, 2003.

HART, Liddel, **II. Dünya Savaşı Tarihi I**, çev. Kerim Bağrı Açık, 4.Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.

İBRAHİMGİL, Mehmet Z., “Balkanlardaki Türk Mirasımızla İlgili Genel Bir Değerlendirme”, **Balkan Türkleri: Balkanlar’da Türklerin Varlığı**, der. Erhan Türbedar, Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi (ASAM) Yayınları, Ankara, 2003, ss.191-199.

İZZETBEGOVİÇ, Aliya, **Konuşmalar**, Klasik Yayınları, İstanbul, 2005.

KALAYCIOĞLU, Ersin, **Balkanlar’da Milliyetçilik ve Siyasal Yaşam: 1918-1939**, İki Dünya Savaşı Arasında Avrupa ve Balkanlar: Murat Sarıca Anısına Sempozyum(30-21 Ocak 1993), Aybay Yayınları, İstanbul, 1993.

KALE, Başak, “ABD’nin Balkan Politikası” , **Balkan Diplomasisi**, der. Ömer E. Lütem ve Birgül Demirtaş Coşkun, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM) Yayınları, Ankara, 2001, ss.293-311.

KAMEL, Ayhan Atay, **Dış Politika Kıskaçında Türkiye**, YeniYüzyıl Yayınları, İstanbul, 2009.

KAPETANOVİÇ, Amer, “Bosna-Hersek’in On Yıllık Dış Politika Tecrübesi”, çev.Emir Türkoğlu, **Balkan Diplomasisi**, der. Ömer E. Lütem ve Birgül Demirtaş Coşkun, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM) Yayınları, Ankara, 2001, ss.183-204.

KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, Cilt: V, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara,1995.

KARATAY, Osman, “Miloseviç Dönemi Yugoslav Dış Siyaseti: Başarısız Bir Mirasyedilik Olayı” , **Balkan Diplomasisi**, der. Ömer E. Lütem ve Birgül Demirtaş Coşkun, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM) Yayınları, Ankara, 2001, ss.131-164.

KİBAROĞLU, Mustafa, “Dış Politikada Duygusal Boyuta Çok Fazla Yer Yok” , **Mülakatlarla Türk Dış Politikası**, der. Habibe Özdal, Osman Bahadır Dinçer ve Mehmet Yegin, Cilt:1, 1.Baskı, USAK Yayınları, Ankara, 2009, ss. 153-180.

KUT, Şule, **Balkanlarda Kimlik ve Egemenlik**, 1.Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005.

MALCOLM, Noel, **Bosna’nın Kısa Tarihi**, çev: Aşkım KARADAĞLI, OM Yayınevi, İstanbul, 1999.

MARANKİ, Ahmet, **Balkan Mezalimi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 1993.

MARKO, Joseph, “Bosnia and Herzegovina – Multi-Ethnic or Multinational”, der. Council of Europe, **Societies in Conflict: The contribution Of Law and Democracy To Conflict Resolution**, Science and Technique of Democracy, No. 29, Strasbourg 2000, ss. 92-118.

NAYIR, Yaşar Nabi, **Yıllar Boyunca Değişen Dünyamız: Balkanlar ve Türklük**, Varlık yayınları, İstanbul, 1993.

NEZİROĞLU, İrfan, **Dayton Barış Antlaşması**, TBMM Kütüphane ve Dokümantasyon Müdürlüğü Araştırma Servisi, Ankara, 1996.

ORTAYLI, İlber, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, 16.baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

ORAN, Baskın, **Küreselleşme ve Azınlıklar**, 4. Baskı, İmaj Yayınevi, Ankara, 2001.

ORAN, Baskın, **Türk Dış Politikası (Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar)**, Cilt I: 1919-1980, 15. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

ORAN, Baskın, **Türk Dış Politikası (Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar)**, Cilt II: 1980-2001, 12. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

ÖZDAĞ, Muzaffer, **Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiği Üzerine**, Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi (ASAM) Yayınları, Ankara, 2001

ÖZDEK, Yasemin, **Uluslararası Politika ve İnsan Hakları: Eleştirel Bakışlar**, Öteki Matbaası, Ankara, 2000.

ÖZDİL, Ersin, **Bosna-Hersek Krizinde Uluslararası Kuruluşlar ve NATO**, Güneydoğu Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri Komutanlığı Yayınları, İzmir, 1993.

ÖZKÜRKÇÜ, Gazi, **Balkanlar ve Türkiye'nin Bölgeye Yönelik Politikaları Sempozyumu**, 15–16 Aralık 1998, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1999.

ÖZPIÇAK, Serhat. “Bosna-Hersek Savaşı ve Türk silahlı Kuvvetlerinin Barışı Destekleme Harekatındaki Rolü”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 2008.

ÖZTÜRK, Osman Metin, “Türk Dış Politikasında Balkanlar” , **Balkan Diplomasisi**, der. Ömer E. Lütem ve Birgül Demirtaş Coşkun, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM) Yayınları, Ankara, 2001, ss.1-32.

PEHLİVANLI, Hamit, **Bosna Defteri**, Bosna-Hersek Dostları Vakfı, Ankara, 2005.

POPOVIC, Aleksandre, **Balkanlarda İslam**, çev. Komisyon, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995.

SAMARY, Catherine, **Parçalanın Yugoslavya Bosna’da Etnik Savaş**, Yazın Yayıncılık, İstanbul, 1995.

SANDER, Oral, **Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918’e**, 19.Baskı, İmge Kitabevi, İstanbul, 2009.

SANDER, Oral, **Siyasi Tarih: 1918-1994**, 19.Baskı, İmge Kitabevi, İstanbul,2009.

SANDER, Oral, **Türkiye’nin Dış Politikası**, der. Melek Fırat, 2.Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2000.

SARISAÇLI, İsmail Erkan, **Bosna-Hersek Ülke Raporu**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi (İGEME), Ankara, 2011.

SARISAÇLI, İsmail Erkan, **Karadağ Ülke Raporu**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi (İGEME), Ankara, 2011.

SAYBAŞLI, Kemali ve Gencer ÖZCAN, **Yeni Balkanlar Eski Sorunlar**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1997.

SELYER, Mustafa, **Balkanlara Stratejik Yaklaşım ve Bosna**, IQ Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2003.

SERTOĞLU, Midhat, **Mufasssal Osmanlı Tarihi**, Cilt: VI, Güven Yayınları, İstanbul, 1972.

SÖNMEZOĞLU, Faruk, **II. Dünya Savaşından Günümüze Türk Dış Politikası**, Der Yayınları, İstanbul, 2006.

SÖNMEZOĞLU, Faruk, **Uluslararası İlişkilere Giriş**, 3.Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 2009.

SÜKAN, Özer, **21. Yüzyıl Başlarında Balkanlar ve Türkiye**, Harp Akademileri Komutanlığı, İstanbul, 2001.

ŞAHİN, Köksal, “Balkanlar ve Türkiye: Jeopolitik ve Jeostratejik Bir Değerlendirme”, **Değişen Dünyada Türk Dış Politikası**, der. Murat Ercan, 1. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2011.

ŞAHİN, Mehmet, “Uluslararası İlişkilerde Din Faktörü”, **Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler**, der. İdris Bal, 1. Baskı, Lalezar Kitabevi, Ankara, 2006, ss.143-152.

ŞİMŞİR, Bilal N., “Türkiye Ve Balkanlar”, **Balkan Türkleri: Balkanlar’da Türklerin Varlığı**, der. Erhan Türbedar, Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi (ASAM) Yayınları, Ankara, 2003, ss.328-347.

TANİLİ, Server, **Yüzyılların Gerçeği ve Mirası: 19. Yüzyıl İlerlemelerin Çelişmeleri**, Cil:V, 2.Baskı., Adam Yayınları, İstanbul, 1999.

TAŞTEKİN, Mesut, “Denge ve Derinleşme İkilemi İçinde Türkiye’nin Güvenlik Çevresi”, **Türkiye’nin Jeoekonomisi ve Jeopolitikası: Türkiye Geleceğin Neresinde**, der. Nejat Doğan, Ferit Kula, Mehmet Öcal, 1.Baskı, Nobel Basımevi, Ankara, 2007, ss.421-444.

TILIÇ, L. Doğan, **Milliyetçiliğin Pençesindeki Kartal: Kosova**, 1.Baskı, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1999.

TINDEMANS, Leo, **Bariş Çağrı: Uluslararası Komisyonun Balkanlar Hakkındaki Raporu**, çev. Özden ARIKAN, Sabah Yayınları, İstanbul, 1998.

TOURAINÉ, Marisol, **Altüst Olan Dünya: 21. Yüzyıl Jeopolitiği**, çev. Turhan Ilgaz, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1997.

TÜRBEDAR, Erhan, **Barışının 15. Yıldönümünde Bosna-Hersek: Dayton Barış Anlaşması’nın Neticelerinin Değerlendirmesi**, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı(TEPAV) Değerlendirme Notu, 2010.

TÜRBEDAR, Erhan, “Bosna - Hersek’te Anayasa Değişikliği: Normal Bir Devlete Dönüşme Umudu”, **Stratejik Analiz**, Cilt:2, Sayı:25, Mayıs, 2002.

UÇAROL, Rifat, **Siyasi Tarih (1789-1994)**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995.

UZGEL, İlhan, “Bağımsızlıktan Yalnızlığa Yugoslavya’da Miliyetçilik ve Dış Politika”, **Türkiye’nin Komşuları**, der. Mustafa Türkeş ve İlhan Uzgel, 1.Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2002, ss.118-170.

UZGEL, İlhan, **Türk Dış Politikası (Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar)**, Cilt II: 1980-2001, der. Baskın ORAN, 12.Baskı, İletişim Yayınları, 2010, İstanbul.

UZUN, Turgay, **Uluslararası Politik Sistemi Değişimi, Yeni Uluslararası Düzen ve Türkiye**, Amme İdaresi Dergisi, Cilt:31, Sayı:4, Ankara, 1998, ss.79-95.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, 1.Cilt, Türk Tarihi Kurumu Yayını, Ankara, 1983.

ÜLGER, İrfan Kaya, **Yugoslavya Neden Parçalandı?**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2003.

ÜLMAN, A. Haluk, **I. Dünya Savaşı’na Giden yol ve Savaş**, 3.baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2002.

YAHYA, Harun, “Gizli El” Bosnada, 1.Baskı, Vural Yayıncılık, İstanbul, 1997.

YERASİMOS, Stefanos, **Milliyetler ve Sınırlar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

YETKİN, Murat, **Ateş Hattında Etkin Politika: Balkanlar, Kafkasya, Ortadoğu Üçgeninde Türkiye**, 1.Baskı, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1992.

WACHTEL, Andrew Baruch, **Dünya Tarihinde Balkanlar**, çev. Ali Cevat Akkoyunlu, 1.Baskı, Doğan Kitap, İstanbul, 2009.

İnternet Kaynakları:

Anadolu Haber Ajansı, “Bosna’da "Yılın Kişisi" Seçildi”, 02.03.2012, **Dış Haberler**, <http://www.aa.com.tr/tr/dunya/255--bosna-da--yilin-kisisi--secildi>, (18.06.2012)

ARMAĞAN, Yusuf, “Balkanlar: Balkanlardaki Son Komşumuz Amerika”, **Köşe Yazısı**, http://www.dusuncegundem.com/index2.php?option=com_content&do_pdf=1&id=417, (25.04.2011)

BERKTAY, Deniz, “Yugoslavya Diye Bir Ülke Vardı...”, Cumhuriyet Stratejisi:27.03.2006, **Köşe Yazısı**, http://balkanpazar.org/balkanizasyon_sureci.htm(19.04.2012).

BİLİCİ, Abdülhamit, “Dayton, Savaştan Adil Barış”, 25.11.1995, **Aksiyon Dergisi Arşiv**, <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-1142-11-dayton-savastan-adil-baris.html>, (14.06.2012).

Bosna-Hersek Fahri Konsolosluğu, “BiH Siyasi ve İdari Yapı”, http://www.izmirkonzulatbih.org/?page_id=4, (07.06.2012).

Boşnak Medya, “İzzetbegović Bosna-Hersek Üçlü Devlet Başkanı Oldu”, **Haberler**, 11.03.2012, <http://www.bosnakmedya.com/alija-izetbegovic/izzetbegovic-Bosna-Hersek-uclu-devlet-baskani-oldu.html>, (06.06.2012).

CARR, Gillian, “Political Structure of Bosnia and Herzegovina (Primer Part Three: Political)”, **Sarajevo September**, 26.09.2010, <http://www.sarajevo-september.com/?p=100>, (04.06.2012).

Cumhuriyet Gazetesi, “Türkiye Bosna-Hersek'in Yanında”, **Dış Haberler**, 04.05.2012, <http://cumhuriyet.com.tr/?hn=334908>, (29.05.2012).

Cumhuriyet Gazetesi, “Türkiye Güçlü ve Bilge bir Ağabey”, **Dış Haberler**, 05.10.2012, <http://www.cumhuriyet.com.tr/?hn=179346>, (21.04.2012).

“Dayton Anlaşmasının Tarihçesi”, **Dayton Anlaşmalarının 10’uncu Yıldönümü: İleriye Bakış**, 12.12.2005, <http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/tr/dayton/setimes/special/dayton/history/feature-01>, (20.04.2012).

DEMİR, Ayhan, “Bir Milletin Özgürlük Mücadelesi: Bosna-Hersek Direnişi”, http://www.muslumanarnavutluk.net/index.php?option=com_content&view=article&id=2764%3ABosna-Hersek-dren&catid=44%3AAyhan-demir&Itemid=54, (13.06.2012).

DEMİR, Ayhan, “Biri Bu Sırları Durdursun”, 27.01.2010, **Köşe Yazısı**, <http://www.milligazete.com.tr/makale/biri-bu-sirplari-durdursun-151154.htm>, (09.04.2012).

DEMİR, Ayhan, “Dayton Anlaşması Bosna'nın İlerlemesine Engel Oluyor”, **Köşe Yazısı**, http://www.muslumanarnavutluk.net/index.php?option=com_content&view=article

&id=64:dayton-anlamasi-bosnanin-lerlemesne-engel-oluyor-&catid=30:roeportajlar&Itemid=40, (20.04.2012).

Diplomatik Gözlem, “Arnavut Tarihi İçin Osmanlı Arşivine Bakmalı”, 13.03.2004, **Köşe Yazısı**, <http://www.diplomatikgozlem.com/TR/belge/1-5397/arnavut-tarihi-icin-osmanli-arsivine-bakmali.html?vurgu=Arnavut+Tarihi>, (09.04.2012).

Haber al Haber Portalı, “Saraybosna İş Formu'nda Türkiye Rüzgarı”, **Ekonomi Haberleri**, 17.05.2012, <http://www.haberler.gen.al/2012-05-17/saraybosna-is-formunda-turkiye-ruzgari/>, (12.06.2012).

Karadağ, **İnternet ansiklopedisi**, <http://www.yeniansiklopedi.com/karadag-montenegro/>, (19.04.2012).

NTVMSNBC haber portalı, “NATO Deklarasyonuna Türkiye Ayarı”, **Gündem**, 22.05.2012, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25351399/>, (29.05.2012).

ÖZŞİMŞİR, Şafak, “BM ve Eski Yugoslavya İç Savaşı”, **Gündem**, <http://www.akademikozgurluk.com/bm-ve-eski-yugoslavya-ic-savasi.html>, (23.04.2011).

PEKUSIC, Biljana, Linda Karadaku, Biljana Lajmanovska ve Klaudjia Lutovska, “Gözler Ödülde: Balkan Ülkeleri AB Üyeliğine Hala Bağlı”, Setimes Haber Portalı, 09.06.2012, <http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/tr/features/setimes/features/2012/03/09/feature-01>, (09.06.2012).

Press Türk Haber Portalı, “Bilge Kral Aliya İzzetbegoviç”, 19.10.2011, **Dünya**, <http://www.pressturk.com/dunya/haber/25915/bilge-kral-aliya-izzetbegovic.html>, (06.06.2012).

SARINAY, Yusuf, “Atatürk'ten Günümüze Türk Dış Politikası Hakkında Genel Bir Değerlendirme”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı 48, Cilt: XVI, Kasım 2000, <http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=DergiIcerik&IcerikNo=290>, (20.04.2012).

SEÇEROVİÇ, Emine “Bosna'dayım...”, **Köşe yazısı**, 05.10.2011, <http://www.on5yirmi5.com/gencl/yazar/emine-secerovic/bosnadayim.i62130.html>, (12.06.2012).

ŞAHİN, Köksal, “Türkiye ve Balkanlar: Jeopolitik Bir Analiz”, **3. Uluslararası Balkanlarda Sosyal Bilimler Kongresi**, http://www.sbekongre.sakarya.edu.tr/ornek_bildiri.doc(20.04.2012), ss.1993-2004.

Tarım TV, “Bosna-Hersek’e Tarım Desteği”, **Dış Haberler**, 20.03.2012, http://www.tarimtv.gov.tr/HD1012_Bosna-Herseke-tarim-destegi.html, (29.05.2012).

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No: 7, **Bosna-Hersek İle İlgili Arşiv Belgeleri (1516-1919)**, Ankara, 1992.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Balkan Ülkeleri İle İlişkiler”, **Bilgilendirme**, http://www.mfa.gov.tr/balkanlar_ile-iliskiler.tr.mfa, (21.04.2012).

T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Bosna-Hersek’in Ekonomisi”, **Bilgilendirme**, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-Bosna-Hersek-ekonomisi.tr.mfa>, (29.05.2012).

T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye-Bosna-Hersek Siyasi İlişkileri”, **Bilgilendirme**, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-Bosna-Hersek-siyasi-iliskileri-.tr.mfa>, (29.05.2012).

T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Karadağ’ın Siyasi Görünümü”, **Bilgilendirme**, <http://www.mfa.gov.tr/karadag-siyasi-gorunumu.tr.mfa>, (12.06.2012)

T.C. Saraybosna Büyük Elçiliği, “Bosna-Hersek Hakkında Genel Bilgiler”, **Bilgilendirme**, <http://saraybosna.be.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=121642>, (09.04.2012).

TÜRKEŞ, Mustafa, “Türk Dış Politikasında Balkanlar Meselesi”, **Gündem**, 09.02.2011, http://www.dispolitika.org.tr/dosyalar/sem_mt_090211.html, (21.04.2012).

“Türkiye-Bosna-Hersek İlişkileri”, **Tanıtım**, <http://www.bosnauniversitesi.com/iliskiler.html>, (29.05.2012)

USAK Stratejik Gündem, “Türkiye’den Bosna-Hersek’e NATO İçin Destek Girişimi”, **Gündem**, 27.04.2012, <http://www.usakgundem.com/haber/72553/Turkiye-39-den-Bosna-Hersek-39-e-nato-İcin-destek-girisimi.html>, (29.05.2012)

ÜLGER, İrfan Kaya, “ “Ortadoğu Sorunu” ve “Yugoslavya’nın Dağılması”nın Avrupa Dış Politikası Çerçevesinde Analizi ”, **Dış Politika Analizi**, http://www.stradigma.com/turce/eylul2003/print_04.html, (22.04.2011).

YAŞIN, Gözde Kılıç, “Balkanlarda Bir Dönem Kapanıyor”, **TUSAM Balkan Araştırmaları Masası**, http://balkanpazar.org/balkanizasyon_sureci.htm, (19.04.2012)

Yeni Asır Gazetesi, “Birleştirici formül Erdoğan’da”, **Dış Haberler**, 25.02.2012, <http://www.yeniasir.com.tr/DisHaberler/2012/02/26/erdoganin-birlestirici-formulu>, (29.05.2012)

Yeni Şafak Gazetesi, “Kanlı Savaşın Bedeli, 'Karışık Siyasi Yapı' Oldu”, **Dış Haberler**, 05.05.2010, <http://yenisafak.com.tr/Dunya/?i=255708>, (10.04.2012).

Yeni Şafak Gazetesi, “Bosna-Hersek'in Tarımını, Türkiye Ayağa Kaldıracak”, **Dış Haberler**, <http://www.habervaktim.com/haber/Bosna-Hersek-in-tarimini-turkiye-ayaga-kaldiracak-242322.html>, (12.06.2012).

YILMAZ, Sait, “Bosna-Hersek’te Durum Ve Türkiye”, **Makale**, <http://orkam.aydin.edu.tr/bosnahersekveturkiye.pdf>, (21.04.2011).

Zaman Gazetesi, “Bakir İzzetbegoviç: Türkiye Bilge Ve Güçlü Bir Ağabey”, **Dış Haberler**, 06.10.2010, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=1036514>, (21.04.2012).

EKLER

EKLER

1) Bosna-Hersek Gezi Fotoğraflarından seçmeler



Fotoğraf 1: En solda Bosna-Hersek Cumhurbaşkanı Bakir İzzetbegović, orta da Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, en Sağda Büşra Burhan (04.05.2012, Gazi Hüsrev Bey Camii önü, Başçarşı, Saraybosna)



Fotoğraf 2: En solda Bosna-Hersek Cumhurbaşkanı Bakir İzzetbegoviç, sağında Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, sağında Büşra Burhan (04.05.2012, Gazi Hüsrev Bey Camii önü, Başçarşı, Saraybosna) (Fotoğraf Anadolu Haber Ajansının sitesinden alınmıştır, <http://foto.aa.com.tr/popUp.do?arcId=1813738>)



Fotoğraf 3: Sol da Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, yanında Büşra Burhan (04.05.2012, Gazi Hüsrev Bey Camii önü, Başçarşı, Saraybosna)

2) Bosna-Hersek’te yapılan anket çalışmasının bir örneği:

TEZ ÇALIŞMASI ANKET SORULARI

Ben Büşra Burhan, 9 Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi bölümünde Yüksek lisans öğrencisiyim.

Bu araştırmanın amacı, Türkiye’nin Bosna-Hersek ilişkileri bağlamında Bosna-Hersek’te Türkiye algısını anlamaktır.

Araştırma sayesinde elde edilecek veriler sadece akademik amaç için kullanılacak ve tamamen anonim olarak kalacaktır.

Yüksek Lisans Tezi kapsamında yapılmakta olan bu çalışmaya cevaplarınızla vereceğiniz destek için şimdiden teşekkür ederiz...

1. Yaşınız?

2. Cinsiyetiniz?

- ☐ Kadın
- ☐ Erkek

3. Kendinizi nasıl tanımlıyorsunuz?

- ☐ Boşnak
- ☐ Hırvat
- ☐ Sırp
- ☐ Türk
- ☐ Müslüman
- ☐ Hristiyan
- ☐ Musevi
- ☐ Diğer(....)

4. Dininiz nedir?

- ☐ Müslüman
- ☐ Hristiyan
- ☐ Musevi
- ☐ Diğer (....)

5. *Eğitim düzeyiniz nedir?*

- ☐ Okur yazar değil
- ☐ Okuryazar
- ☐ İlkokul
- ☐ Orta okul
- ☐ Lise
- ☐ Üniversite
- ☐ Üniversite üstü

6. *Türkçe biliyor musunuz?*

- ☐ Evet
- ☐ Hayır

7. *Mesleğiniz nedir?*

8. *Şuanda düzenli bir işte çalışıyor musunuz?*

- ☐ Evet
- ☐ Hayır
- ☐ Part-time
- ☐ Emekli
- ☐ Diğer (....)

9. *Güncel gelişmeleri ne sıklıkla takip ediyorsunuz?*

- ☐ Her gün
- ☐ Haftada birkaç defa
- ☐ Ayda bir
- ☐ Fırsat oldukça
- ☐ Takip etmiyorum

10. *Güncel gelişmeleri hangi haber kaynaklarından takip ediyorsunuz?*

- ☐ Gazete
- ☐ Radyo
- ☐ Televizyon
- ☐ İnternet
- ☐ Sivil toplum örgütleri
- ☐ Diğer (....)

11. Türkiye’de yaşayan yakınlarınız var mı?

- ☐ Evet
- ☐ Hayır

12. Türkiye ile ilgili çağrışımınız nedir?

- ☐ Olumlu
- ☐ Olumsuz
- ☐ Nötr

13. Türk insanını tanıyor musunuz?

- ☐ Evet
- ☐ Hayır
- ☐ Bilmiyorum

14. Daha önce Türkiye’de bulundunuz mu?

- ☐ Evet
- ☐ Hayır (Bulunmak ister misiniz?)

15. Türkiye’ye gelmeden önceki görüşleriniz ile geldikten sonraki görüşleriniz arasında nasıl bir fark var?

- ☐ Olumlu
- ☐ Olumsuz
- ☐ Nötr

16. Türkiye’de yaşayan Boşnaklar hakkında neler düşünüyorsunuz?

- ☐ Rahat yaşıyorlar
- ☐ Bize çok destek oluyorlar
- ☐ Hiç destek olmuyorlar
- ☐ Asimile olmuşlar
- ☐ Arada kalmış bir kültür yaratmışlar
- ☐ Diğer (.....)

17. Türkiye’de adını bildiğiniz bir politikacı var mı?

- ☐ Evet (....)
- ☐ Hayır

18. Türkiye’nin Bosna-Hersek ile ilgili politikaları hakkında bilginiz var mı?

- ☐ Evet
- ☐ Hayır

19. Türkiye'nin Bosna-Hersek'e yönelik politikalarını destekliyor musunuz?

- ☐ Evet
- ☐ Hayır

20. Türkiye Bosna-Hersek ilişkilerinin yakınlaşması sizce Bosna-Hersek'in çıkarına mıdır?

- ☐ Evet
- ☐ Hayır

21. Türkiye'nin Bosna-Hersek'te yaşayan müslümanlara yönelik politikaları hakkında ne düşünüyorsunuz?

- ☐ İstikrarlı
- ☐ Güven verici
- ☐ Samimi
- ☐ Rahatsız edici
- ☐ Bölücü
- ☐ Yetersiz
- ☐ Diğer (.....)

22. Kendinizi Türkiye'nin bir parçası olarak görüyor musunuz?

- ☐ Evet
- ☐ Hayır
- ☐ Bilmiyorum

23. Türkiye'nin Bosna Savaşı sırasında siyasi ve ekonomik olarak yeterli destek sağladığını düşünüyor musunuz?

- ☐ Evet
- ☐ Hayır
- ☐ Bilmiyorum

24. Sizce Dayton Barış Antlaşması'nın imzalanmasında Türkiye önemli bir aktör müydü?

- ☐ Evet
- ☐ Evet ama yetersizdi.
- ☐ Hayır
- ☐ Hayır ama çabaladı.
- ☐ Bu anlaşma hakkında bilgim yok.

25. Bosna Savaşı sonrasında Türkiye hakkındaki görüşlerinizde ne gibi değişiklikler oldu?

- ☐ Değişiklik olmadı.
- ☐ Türkiye'ye sempati arttı.
- ☐ Görüşlerim olumsuz yönde değişti. Çünkü
- ☐ Bilmiyorum

26. Günümüzde Türkiye'nin Bosna-Hersek ile olan ilişkilerini destekliyor musunuz?

- ☐ Evet
- ☐ Hayır
- ☐ Bilmiyorum

27. Günümüzde Türkiye'nin Balkanlarda "dostluk, kardeşlik" politikasını samimi buluyor musunuz?

- ☐ Evet
- ☐ Hayır
- ☐ Bilmiyorum

28. Ülkenize model olabileceğini düşündüğünüz bir ülke veya lider var mı?

29. Aşağıdaki devletleri sizce sempatiklik derecelerine göre sıralayınız.

- ☐ Makedonya
- ☐ Kosova
- ☐ Sırbistan
- ☐ Karadağ
- ☐ Bulgaristan
- ☐ Yunanistan
- ☐ Arnavutluk
- ☐ Romanya
- ☐ Hırvatistan
- ☐ Slovenya
- ☐ Türkiye
- ☐ Amerika Birleşik Devletleri
- ☐ Rusya

30. Balkanlarda en çok güven duyduğunuz ülke veya ülkeler nelerdir?

- ☐ Makedonya
- ☐ Kosova
- ☐ Sırbistan
- ☐ Karadağ
- ☐ Bulgaristan
- ☐ Yunanistan
- ☐ Arnavutluk
- ☐ Romanya
- ☐ Hırvatistan
- ☐ Slovenya
- ☐ Türkiye

31. Balkanlarda ülkenize karşı tehdit olarak algıladığınız ülkeler var mı? Varsa hangisi veya hangileri?

- ☐ Evet (.....)
- ☐ Hayır
- ☐ Bilmiyorum

32. Türkiye'nin son yıllardaki uluslararası politikalarını takip ediyor musunuz? (Cevabınız evetse bu konuda ne düşündüğünüzü kısaca belirtiniz.)

- ☐ Evet (...)
- ☐ Hayır

33. Avrupa Birliği'nin kapısında üye olmayı bekleyen Balkan ülkelerine sınırlar arası serbest geçiş hakkı vererek bölgede barışı ve istikrarı sağlayacağına güveniyor musunuz?

- ☐ Evet
- ☐ Hayır
- ☐ Bilmiyorum

34. Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB) üyeliğini destekliyor musunuz?

- ☐ Evet
- ☐ Hayır
- ☐ Bilmiyorum

35. Bosna-Hersek'in Avrupa Birliği (AB) üyeliğini destekliyor musunuz?

- ☐ Evet
- ☐ Hayır
- ☐ Bilmiyorum

36. Avrupa Birliği (AB) Bosna-Hersek'e Karşı Adil ve Samimi Davranıyor mu?

- ☐ Evet
- ☐ Hayır
- ☐ Kısmen
- ☐ Bilmiyorum

37. Sizce Bosna-Hersek ne zaman Avrupa Birliği'ne (AB) Tam Üye Olabilir?

- ☐ Çok Yakında (5-10 Yıl İçinde)
- ☐ Yakın Bir Zaman İçinde (10-15 Yıl İçinde)
- ☐ Uzun Bir Zaman İçinde (15-20 Yıl İçinde)
- ☐ Hiçbir Zaman Üye Olamaz

38. Avrupa Birliği (AB) üyeliliğinin Bosna-Hersek'te ne gibi değişikliklere yol açacağını düşünüyorsunuz?

- ☐ İstikrar
- ☐ Düzen
- ☐ Refah
- ☐ Özgürlük
- ☐ Samimiyetsizlik
- ☐ Adaletsizlik
- ☐ Kargaşa
- ☐ Diğer (.....)